

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická Fakulta

Katedra Historie

Milan Balaban

Češi v Bosně a Hercegovině 1878-1941

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Arnošt Skoupý, CSc.

Olomouc 2009.

Prolašavam da sam ovaj rad samostalno radio bez pomoći drugih osoba, i bez plagiranja tuđih radova.

Milan Balaban

Olomouc, 2009.

Sadržaj	3
Uvod	5
I poglavlje	13
Okupacija BiH od strane Austro-Ugarske	13
Naseljavanje Čeha u BiH	21
Gradske i seoske zajednice	26
a) Gradske zajednice	29
b) Seoske zajednice	47
II poglavlje	57
BiH u sastavu Kraljevine SHS	57
Problematika reemigracije	60
Organizovanje Čeha u južnoslovenskoj državi	65
Gradske i seoske zajednice	70
a) Gradske zajednice	70
b) Seoske zajednice	100
Djelatnost čeških društava i njihova uloga u svakodnevnom životu	105
Veze sa drugim češkim zajednicama u Jugoslaviji i Čehoslovačkom	109
Zaključak	113
Izvori	115
Literatura	117
Prilozi	1
Tabele	1

Biografije poznatih Čeha u BiH	5
Imenski registar Čeha u BiH	16

Uvod

Tema o kojoj pišem ovdje, Česi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1941. nije došla kao plod nekog plana, sa kojim sam došao na postdiplomske studije u Republiku Češku. Na početku ovdašnjeg studija moji interesi su bili na nekim drugim temama, da bi poslije razgovora sa profesorom Arnoštom Skoupijem, o mogućnosti uzimanja ove teme, moja razmišljanja pokrenula u ovom pravcu. Poslije kraćeg premissljanja, odlučio sam se da prihvatim ponuđenu temu, čiji je prvobitni naslov bio : „Česi u sjeverozapadnoj Bosni od 1878. do 1941.“ Od prvobitnog naziva i okvira teme sam odustao poslije preliminarnog istraživanja provedenog u arhivima u Banja Luci i Sarajevu, u kojima nije nađeno dovoljno informacija da bi se tako zadata tema mogla iznijeta. Zbog toga, sam u konsultaciji sa mentorom, Arnoštom Skoupijem, naziv i obim dijela proširio na cijelu oblast Bosne i Hercegovine u periodu od 1878. do 1941. No, kako je u isto vrijeme kolegistica Željka Poloni, uzela temu : „Česi u Sarajevu od 1878. do 1918.“ koja se u mnogim oblastima u Sarajevu poklapa sa mojom, u konsultaciji sa Željkom Poloni, i mentorom Arnoštom Skoupijem, je došlo do podjele, u kojoj se Poloni Željka posvetila detaljno historiji sarajevskih Čeha, dok je ostatak BiH potpao pod moju temu. Iz tih razloga, Sarajevu je u ovom radu posvećena u samo ovlašna pažnja što se tiče austro-ugarskog perioda, sa fokusom na društva, koja su zauzimala manji dio rada Željke Poloni.

Na početku rada, ciljevi su mi bili donekle različiti od onoga što je napisano na kraju. Cilj opisivanja detaljne historije Čeha u Bosni i Hercegovini nije bio moguć zbog jednostavnog problema. Nedostatak informacija, manjkava literatura i izvori ograničeni na jednu temu. Da bi se opisala takva detaljna historija, moralo bi se posvetiti mnogo više vremena i pažnje, napisati djelo mnogo većeg obima nego što je jedan magistarski rad. Na početku je bilo dosta lutanja, kako u koncepciji, tako i krajnjim očekivanjima šta bi se to ustvari moglo dobiti na kraju. Na

koncu svega, ovo je radu u kome se dobilo ono što se moglo, a ne ono što se na početku htjelo uraditi. Umjesto rada o svim Česima, u BiH, ovo je rad o Česima koji su ostavili nekog traga iza sebe. Tako se to na kraju, specijalno u drugom dijelu, svelo na istoriju Čeha koji su bili u društvima, i čija su se imena povezivala sa manjinskim djelovanjem. Drugačije nije moglo. Jednostavno, Česi koji nisu bili aktivni u nekome od čeških društava, iza sebe nisu ostavljali trag, koji bi bilo moguće slijediti. Da bi se taj nedostatak konkretnih informacija nekako prevazišao, i da bi pomogao budućim istraživačima koji se budu bavili ovom tematikom, u priložima na kraju rada je naveden dio imena, sa zanimanjima pojedinaca, do kojih sam u svojim istraživanjima tokom rada na ovoj temi došao.

Osnovni problem sa kojim sam se susretao pri radu na ovoj temi je bio nedostatak opšte literature, koji sam onda morao nadoknađivati kroz veću upotrebu različitih rasprava i korištenjem izvora. Za opšti dio čiji obim nije trebao biti veliki, sam se služio uglavnom sa radovima Ladislava Hladkog, češkog historičara, čiji je fokus interesovanja posvećen Bosni i Hercegovini. Osim tih, za opšti dio sam se koristio takođe i knjigom Noela Malkolma, kao i knjigom rasprava posvećenoj austrougarskoj vladavini, istina dosta zastarjelog načina pisanja, i ideološki potpuno prevaziđenoj,¹ što je i razumljivo za knjigu izdanu još 1930, ali izuzetno korisnu što se tiče egzaktnih podataka o upravi nad BiH. Razlog zbog kojeg se nisam više posvetio više opštem dijelu je jednostavan. Opšte činjenice o BiH su dosta dobro poznate, i jednostavno u radu ove veličine i koncepcije nema potrebe za upuštanjem u opsežna raspravljanja o opštoj istoriji Bosne i Hercegovine.

---

¹ Knjiga je izdana 1930. i napisana je na načelima integralnog jugoslovenstva, i slijepe vjere u novu južnoslovensku državu (primjedba autora).

Literatura sa kojom sam se koristio i oslanjao u toku pisanja samog glavnog dijela rada je bila različita, i može se podijeliti na više načina. Jedan od njih može biti i po porijeklu, i jeziku na kojima su napisane. Knjige i rasprave napisane na srpskom jeziku su mogle u radu da posluže samo kao pomoćna literatura, i na osnovu njih se nipošto nije mogao napisati rad ovog obima i karaktera. Ipak neka od djela i rasprava su bila izuzetno korisna, i mnogo su mi pomogla tokom rada. Od njih bih izdvojio rad Ilijasa Hadžibegovića, i njegovu knjigu: „Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća“, koja mi je omogućila saznavanje mnogih korisnih činjenica, i uputila me na tragove koje sam morao slijediti da bi ovaj rad završio kako treba. Osim toga, sam se koristio i raspravama pomenutog autora o gradu Tuzli i promjeni etničkog sastava u grada tokom austrougarske vladavine. Osim tih rasprava, koristio sam i radove i rasprave objavljene u naučnim časopisima u Bosni i Hercegovini koji se se bavili tematikom koja se doticala teme ovog rada. To su pre svega bile rasprave Tomislava Kraljačića i Đorđa Mikića o naseljavanju i kolonizaciji, koji su mi znatno pomogli da razumijem sam proces dodjele zemlje, kolonizaciju i probleme sa kojima su se naseljenici susretali. Osim tih rasprava, koristio sam i druge, poput radova Tun de Polomik, koja se bavila uglavnom muzičkom prošlošću Bosne i Hercegovine. Takođe sam se koristio i radom raspravom Ladislava Hladkog o odnosu Tomasa G. Masarika i BiH, kao i raspravom Ctibora Nečasa o prvim ljekarkama, koje su bile češkog porijekla, u BiH.

Ipak najveću pažnju sam morao posvetiti literaturi objavljenoj na češkom jeziku. Ona se može podijeliti na dva dijela. Prva je ona literatura objavljena u samoj Češkoj, i drugi, ona objavljena na češkom jeziku u drugim zemljama, prije svega u Republici Hrvatskoj. Ona koja je objavljena u Češkoj, mi je uglavnom poslužila kao idejni vodič kroz izvore, i naputak u kojem se pravcu kretati. Prije svega tu moram istaći bibliografiju Česi u Bosni i Hercegovini, objavljenu

2000. godine u Pragu, koja je bila moj osnovni priručnik za traženje novinskih izvora i članaka, na kojima sam, u nedostatku literature nalazio izvore informacija. I pored određenih manjkavosti, ta mi je bibliografija, neprocjenjivo pomogla u toku pisanja ove teze. Osim toga, od literature objavljene u Češkoj, moram istaći i dio knjige „Češi v cizine“, Jaroslava Vaculika, koji se odnosi na Čehe u BiH, koja mi je pomogla, kao i djela Jana Auerhana, koja iako izdata u dvadesetim godinama prošlog vijeka, nisu nimalo zastarjela, i izvrstan su izvor informacija o ovoj tematici.

Od radova izdatih na češkom jeziku izvan Češke, tj. U Hrvatskoj, moram izdvojiti ogromnu važnost djela Josefa Matuška. Vrijedni entuzijasta je svojim rudarskim radom omogućio upoznavanje sa historijom Čeha u Hrvatskoj, kao i sa istom u Bosni i Hercegovini, preko svoga članka u kulturnom pregledu u izdanju Jednote iz Daruvara, o Česima u BiH, i još više preko svoje ogromne građe, koju je prikupio tokom godina, i koju nažalost nije uspio pretočiti u djelo većeg obima. Osim toga, koristio sam i njegove radove o češkim novinama na području Hrvatske tokom XX vijeka, kao i radove Otta Sobotke.

Izvori koje sam koristio se takođe mogu podijeliti u više grupa. Jedan podjela se može napraviti po mjestu nalaženja istih. Izvori sa kojima sam se najviše služio su bili oni nađeni u Daruvaru i Sarajevu, mada određenu važnosti imaju i oni novinski izvori nađeni u Češkoj, prije svega u Olomoucu, i tamošnjoj Naučnoj biblioteci, sa velikim izborom časopisa. U Sarajevu sam se koristio Arhivom BiH. U istom sam se služio sa više vrsta izvora. Prije svega to su direktni dosijeji činovnika, koji su službovali u BiH do 1941. kao i dosijeji društava, tj. dosije sarajevske Čehoslovačke opštine (Československa Obce), u sklopu kojih se mogu naći fragmenti podataka i za druga češka društva u BiH, kao i različiti dokumenti koji nam osvjetljavaju taj period. Osim toga za prvo poglavlje ovog rada su značajni i registri društava, u kojima se od 1905. nalaze i

podaci o registrovanoj Češkoj Besedi, kao i od 1907. nakon odvajanja Češkog obrazovnog društva (Česky vzdelavaci spolek), i podaci o njihovom registrowanju i postojanju. Za kolonizaciju, nam je izuzetno važan izvještaj o kolonizaciji, koji detaljno govori o svim naseobinama, pa tako i o 4 kompaktne češke kolonije, sa vrijednim podacima o broju stanovnika, uslovima života, imovinskom stanju i drugim podacima od neprocjenjive vrijednosti za istorijat naseljavanja u ruralna područja. Osim toga u sarajevskom Arhivu BiH sam koristio i popis stanovništva za 1910. Popis za 1910. godinu je kao orijentir koristio maternji jezik, pa se tako preko tog popisa izvlači podataka o 7 095 Čeha u BiH, popisanih te godine. Za naredni popis, prvi u novoj državi su korišteni drugačiji kriterij, pa su tako popisivani Čehoslovaci, kojih se tada nalazilo u BiH 6 377. Sljedeći popis je izvršen u vrijeme intenzivne centralizacije, i politike integralnog jugoslovenstva, tako da su izdati samo konačni rezultati popisa po kojima se u cijeloj Kraljevini Jugoslaviji nalazilo 38 423 Čehoslovaka.

Osim Arhiva BiH u Sarajevu, u radu sam se koristio građom Arhiva Saveza Čeha u Republici Hrvatskoj, u Daruvaru, i podaci tamo nađeni predstavljaju kamen temeljac ovog rada. Prije svega to se odnosi na dosije o Bosni i Hercegovini u zaostavštini Josefa Matuška. U toj zaostavštini se nalaze izvori koji se nisu mogli naći u drugim mjestima. Pokojni Josef Matušek je u svome dugogodišnjem radu sakupljao sve podatke do kojih je mogao doći u Česima u BiH, i uredno ih slagao i komentarisao u svojoj ličnoj arhivi. Tako se u tome dosije mogu naći različiti isječci članaka iz izdanja nedostupnih drugim autorima poput: Almanaha Čehoslovačkog Saveza, zatim Godišnjaka Čehoslovačkog saveza (Ročenka Československog Svaza) i drugih. Osim toga Josef Matušek je sve podatke koje je prikupio, obrađivao i komentarisao u posebnim pododjeljcima koji su bili posvećeni pojedinim mjestima, poput Zenice, Sarajeva, Banja Luke, i drugih mjesta. Takođe je sačinio za svako mjesto popis pojavljivanja u različitim novinama, i

kratki opis vijesti koje se nalaze u tom pojedinom članku. Nažalost za neke od isječaka iz novina se ne može utvrditi koje su godine izdani, ili na kojoj se strani nalaze, i jedini trag preko kojeg se mogu datirati je sam komentar Josefa Matuška, gdje ih je i kako našao. No pošto su ti komentari bili napisani za njegovu ličnu upotrebu, i bili vjerovatno priprema za neko, nažalost nikad napisano, veće djelo o Česima u Bosni i Hercegovini, može se sa velikom vjerovatnoćom pretpostaviti da su se ti članci zaista nalazili u tim novinama. Nažalost isječci nekih članaka nisu ni sačuvani u toj arhivi, i jedini pokazatelj da su postojali, i da su se bavili tom tematikom² je komentar Josefa Matuška sa kratkim opisom vijesti koja se tamo nalazila. No, upoređujući tačnost i vjernost podataka u drugim sačuvanim člancima, i komentarima J. Matuška na njih, se potvrđivala temeljitost i ispravnost navedenih komentara. Zbog toga, sam odlučio da poklonim povjerenje tim komentarima, ukoliko bi to bilo u nedostatku drugih izvora, i da koristim te komentare i lične zabilješke Josefa Matuška kao posredni izvor.

Osim tih izvora, u Daruvaru se nalazi i kompletno izdanje svih brojeva Jugoslavštih Čechoslovaka, koji je izlazio od 1922. do 1940. godine. U tom listu se nalaze dragocjeni podaci o funkcionisanju čeških zajednica u mjestima u BiH, prije svega onim u kojima su se nalazile Češke Besede, ili neka druga manjinska organizacija. Takođe se u Daruvaru nalaze i svi brojevi Jednote, drugog lista na češkom jeziku koji izlazi od 1946. do danas. Iako se tematika ovog dijela ne dotiče direktno perioda u kome se izdaje pomenuti list, ipak se u njemu nalaze neki članci koji su bili pri pomoći tokom pisanja ovog rada.

Od izdanja koja sam našao u Češkoj, i koja sam koristio kao izvore, prije svega bih izdvojio radove iz časopisa Naše Zahraniči, list koji je izlazio od 1920. do 1931. i koji se bavio

---

² To se najviše odnosi na dosta veliki broj članaka iz Češkog lista i Novog Češkog lista, prije Prvog Svjetskog rata kao i za članke izdanja saveza Čechoslovaka tokom dvadesetih godina (primjedba autora).

Čehoslovacima u inostranstvu. U tim izdanjima sam našao više članaka, koji su tada imali dnevno-životnu tematiku, da bi u današnjem vremenskom otklonu posjedovali pravu izvornu vrijednost.

U skladu sa izvorima je i zamišljena kompozicija ovog rada. Pošto je tema koncipirana na Čehe u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1941. jasno se može povući razlika i periodizacija između dijelova rada. Tako je prvi dio rada do 1918. posvećen austrougarskoj vladavini u BiH, dok je drugo poglavlje fokusirano na period prve južnoslovenske države od 1918. do 1941. Razlozi za to su očiti. Istorija ta dva perioda se jasno razlikuje, kako u opštem, tako i u dijelu češkog mikrokosmosa u BiH. Dok je period austrougarske uprave bio period doseljavanja Čeha, i njihovog prilagođavanja novoj domovini, drugi period je bio vrijeme postepenog povlačenja i reemigracije češkog stanovništva. Za vrijeme Habzburške monarhije Česi su se doseljavali kao dio činovničkog, nadnacionalnog aparata kojim je upravljano BiH. Osim činovnika, doseljavali su se i različiti stručnjaci, radnici, intelektualci, svi za kojima je Austro-Ugarska poslije okupacije osjećala potrebu. Vrijeme vladavine Monarhije nad Bosnom i Hercegovinom nije bilo vrijeme nacionalnog okupljanja češkog stanovništva. I ono malo udruženja koja su osnovana su imala pretežno zabavno-društveni karakter, i slabu ulogu u širenju nacionalne svijesti. Za razliku od toga, period pod prvom južnoslovenskom državom je bilo vrijeme bujanja nacionalnih osjećaja, kao i aktivnosti manjinskih društava. Zbog takvog, dijametralno suprotnog karaktera dva perioda, kao i zbog opštih istorijskih okolnosti, ovaj rad je podijeljen na dva dijela. Prvi se bavi periodom od 1878. do 1918, a drugi od 1918. do 1941. Svaka od tih cjelina je podijeljena na posebne podcjeline, koje su pokrivale različite aspekte života Čeha u BiH. U prvom poglavlju se te podcjeline dijele na opšti dio pod austrougarskom upravom, zatim naseljavanje Čeha, da bi se

u sljedećoj podcjelini posvetio gradskim i seoskim zajednicama Čeha, i njihovim karakteristikama.

Drugi dio počinje takođe opštim pregledom, da bi se nastavio problemom reemigracije. Sljedeća podcjelina se bavi organizovanjem Čeha u novoj državi, da bi se kao i u prvom dijelu zatim posvetila veća pažnja pojedinačnim gradskim i seoskim zajednicama. Drugo poglavlje se završava opštom analizom aktivnosti čeških društava, i njihovih nastojanja, kao i odnosa sa Čehoslovačkom.

Problemi sa kojima sam se susretao nisu bili samo materijalni, već i tehnički. Pošto sam dobio dozvolu da pišem na maternjem jeziku, onda sam se odlučio da pišem u skladu sa normama pisanja na srpskom jeziku. Pošto se u BiH govori ijekavska verzija srpskog jezika, u radu se piše na tom jezičkom standardu. Srpski jezik kao fonetski ima normu pisanja imena i naziva stranog porijekla onako kako se izgovaraju na srpskom. Dozvoljeno je ista imena, ili nazive davati u originalu u zagradi, tako da su češka imena data prvo u srpskom obliku, a češki oblik imena je stavljen u originalu u zagradu. Ukoliko se neko ime ponavlja, samo u prvom pojavljivanju se piše originalno ime u zagradi. U naučnoj literaturi na srpskom jeziku se upotrebljava način navođenja u originalu. Na primjer, ukoliko je kao ovo djelo, pisano na latinici, a rad iz koga se navodi citat na ćirilici, isti se navodi na ćirilici, s tim da se strana sa koje je isti uzet piše na pismu kojim se piše sam rad. Takođe češka imena djela su navođena u češkoj originalnoj verziji, s skraćivanjem, navedenim u zagradi pored naziva djela na originalu. Fusnote su pisane po standardima upotrebljavanim u srpskoj istorijskoj nauci.

I poglavlje

Okupacija BiH od strane Austro-Ugarske

Ono što je omogućilo doseljavanje Čeha u Bosnu i Hercegovinu je bila promjena faktičkog vlasnika i upravnika zemlje po Berlinskom kongresu 1878. Kongres je sazvan da bi riješio takozvano „istočno pitanje” koje se sa slabošću „bolesnika sa Bosfora” ponovo razgorilo u svoj silini poslije rusko-turskog rata, okončanog Sanstefanskim mirom iz 1878. Taj ugovor je dao nezavisnost Srbiji i Crnoj Gori, kao i teritorijalna proširenja, no njegov najveći rezultat je bio stvaranje „Velike Bugarske“, preko koje bi ruski uticaj na Balkanu postao odlučujući faktor budućnosti poluostrva. Da bi to spriječilo, i da bi ponovo dali stabilnost nemirnom podneblju, ostale velike sile su sazvale Berlinski kongres, koji je skoro potpuno izmijenio odredbe Sanstefanskog mira. Kao jedna od ključnih odluka tog skupa velikih sila je bio mandat Austro-Ugarskoj da okupira Bosnu i Hercegovinu, i da u njoj zavede red.³

Obaveze koje je Austrija preuzela, osim nominalnog zadržavanja sultanovog suvereniteta, su bile imovinska i pravna zaštita domaćeg stanovništva i njegove imovine, kao i obaveza pune vjerske slobode i autonomije. Dana 21. aprila sklopila je Austro-Ugarska sa Osmanskim Carstvom tzv. Novopazarsku konvenciju, po kojoj suverena prava sultana ostaju nedirnuta; njegovo ime se i dalje moglo spominjati u džamijama, na kojima se slobodno mogla vijoriti osmanska zastava; prihodi Bosne i Hercegovine će se upotrebljavati isključivo za potrebe tamošnjeg naroda; turski novac je trebao ostati u upotrebi, kao i osmanski činovnici ukoliko su bili kvalifikovani; i njih su trebali da zamijene isključivo Bosanci i Hercegovci; sve vjere su

---

³ Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. Století* (dalje: L. Hladký, *Bosenská otázka...*) Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno, 2005. Str. 70-73.

trebale biti ravnopravne i slobodne.⁴ Nekoliko mjeseci kasnije odredbama od 20. decembra 1879. i 22. februara 1880. godine taj ugovor je praktički pogažen od strane Austro-Ugarske, ukidanjem upotrebe osmanskog novca, i uključivanjem BiH u sopstvenu carinsku zonu, i proglašavanjem stanovništva BiH svojim podanicima u sklopu konzularne zaštite.⁵ Godine 1881. objavljen je i vojni zakon, po kome su vojni obaveznici iz BiH bili obavezni služiti i van granica pokrajina ukoliko bi vojne potrebe Monarhije to tražile. To je izazvalo pobunu, prije svega pravoslavnog i muslimanskog stanovništva u istočnoj Hercegovini, za koju je velikim vojnim snagama Austrougarske bilo potrebno preko tri mjeseca da je uguše.⁶ Po savladavanju ustanka dotadašnja pretežno vojnička uprava je zamijenjena pretežno civilnom, pod vodstvom Benjamina Kalaja, zajedničkog ministra finansija Austrougarske. Upravo to je bilo rješenje po kome je riješen veliki problem, koji je okupacija BiH donijela dualnoj strukturi Monarhije. Pošto se dva dijela države nisu mogla dogovoriti pod čiju upravu će pokrajine potpasti, nađeno je solomonsko rješenje da se uprava na njima povjeri nekome od zajedničkih ministarstava, a u tome trenutku je to ministarstvo finansija bilo najmanje opterećeno drugim obavezama.⁷

Uprava nad BiH je bila organizovana tako da je zajednički ministar finansija, koji je imao sjedite u Beču, imao vrhovnu upravu nad zemljom, tj u njegovu nadležnost spadalo je davanja pravaca upravi, postavljanje glavnih činovnika; zatim veza između austrijske i ugarske vlade. Kao šef bosansko-hercegovačke uprave u Sarajevu, fingirao je stalni austrijski komadant, obično general, ali je stvarno administraciju vodio civilni adlatus.⁸ Promjene na toj poziciji su bile izuzetno rijetke, i dugo godina su tu funkciju obnašali Kučera i baron Benko, i sa tim je bio

---

⁴ L. Hladký, *Bosenská otázka...*, str. 75.

⁵ Владислав Скарић, Осман Нури Хоџић и Никола Стојановић, *Босна и Херцеговина под Аустро-Угарском управом* (даље: Владислав Скарић и др, *Босна и Херцеговина под...*). Геца-Кона А.Д, Београд, 1930. str. 5-6.

⁶ Ladislav Hladky, *Bosna a Hercegovina, Historie neštastne zeme* (dalje L. Hladký, *Historie neštastne země, Doplněk* ,Brno, 1996. str. 45.

⁷ L. Hladky, *Bosenská otázka...*, str. 79.

⁸ Владислав Скарић и др, *Босна и Херцеговина под...*, str. 6.

osiguran kontinuitet uprave nad BiH. Civilnom adlatusu su bili podređeni načelnici pojedinih odjeljenja. Taj aparat je predstavljao Zemaljsku vladu BiH kojoj su bila neposredno podređena okružna, a njima sreska načelstva. Sudovi po srezovima su bili zadugo podređeni sreskim načelnicima, tako da sudska vlast nije bila odvojena od upravne. Osim tih sreskih, postojali su još i okružni sudovi, kao i Vrhovni sud u Sarajevu. Snage represije, tj. žandarmerija su bile dobro organizovane, i imale su veliki značaj za okupacionu upravu. Toliki da je mreža žandarmerijskih kasarni bila bolja i organizovanija od školske mreže. To potvrđuje podatak, da je još 1906. godine bilo 200 žandarmerijskih kasarni sa 2500 žandara, a samo 239 osnovnih škola sa 568 učitelja. Budžet žandarmerije je bio 3 750 000 kruna, a školski skoro tri puta manji, tj 1 300 000 kruna.⁹

Austrijanci su preuzeli osnovne organizacijske oblike ranije osmanske uprave. Sandžaci su pretvoreni u okruge, njih šest, a nahije u okrese. No ono što je predstavljalo glavnu značajku austrijske uprave je bila velika birokratizacija zemlje. Dok su Turci upravljali cijelom teritorijom BiH sa samo 120 činovnika, njihov broj se za Austrougarske uprave povećao do 1908. godine na 9553.¹⁰ Carskom naredbom od 29-og novembra imala je Bosnom i Hercegovinom upravljati zemaljska vlada (pravo počela sa obavljanjem te dužnosti 1.1. 1879.), koja se sastojala na početku od tri odjeljenja: administrativnog, finansijskog i sudskog, kojima je kasnije dodano i odjeljenje za građevinsku djelatnost.¹¹

No, ono što je karakterizovalo početak, a i kasniji razvoj uprave Monarhije nad BiH je bilo Austro-Ugarsko rivalstvo nad okupiranom zemljom, tj kome će pripasti odlučujući uticaj nad novoosvojenom teritorijom. To je privremeno riješeno Zakonom od 22. 2. 1880.

---

⁹Владислав Скорић и др, Босна и Херцеговина под..., стр. 7

¹⁰ Илијас Хаџибеговић, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća* (dalje I. Хаџибеговић, *Bosanskohercegovački gradovi...*), Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2004, str. 25.

¹¹ L. Hladky, *Bosenska otazka...*, str. 79.

godine o upravi nad BiH, kojim je to preneseno u nadležnost Zajedničkog ministarstva finansija Austro-Ugarske, s tim da su i austrijski i ugarski parlament, zajedno sa carem imali zakonodavnu moć na tom teritoriju. No, ta njihova nadležnost je u praksi ostala samo mrtvo slovo na papiru, pošto je skoro sve poslove vezane za BiH, preko svojih podređenih na terenu, vodilo pomenuto Ministarstvo. Osim tog ministarstva, neke nadležnosti su bile pod upravom Zajedničkog ministarstva odbrane, od kojih su najznačajnije bile : obaveze u vezi okupacione vojske, vođenje bosanskih regimenti i lokalne policije, kao i pošte i telegrafa, i upravljanje željezničkom prugom Banja Luka- Dobrljin, koja je povezivala BiH sa zemljama Habsburške Monarhije.¹²

Po tom zakonu, se Zemaljska vlada BiH morala u svojim odlukama konsultovati sa Medžlisom, ustanovljenim još 1865. Taj savjetodavni organ je imao 12 članova (4 pravoslavna, 4 muslimanska, 3 katolička i jednog jevrejskog zastupnika), no on se poslije hercegovačkog ustanka iz 1882. godine više nije sastajao.

Drugi veliki problem BiH su bile finansije. Iako su po Novopazarskoj konvenciji, prihodi ubirani sa teritorije zemlje mogli biti upotrebljavani samo na njenom teritoriju, oni su kasnijim zakonskim uredbama, mogli biti upotrebljavani i van granica BiH. Austrijanci su zadržali stari poreski sistem, sa desetinom koju je ubirala država, i trećinom koju je zemljoradnik davao feudalcu. Te poreze je nova uprava još više povećala, tako da je seljaštvo u zemlji, opterećeno feudalnim obavezama, i još neoporavljeno od ustaničkih i ratnih godina, bilo dodatno opterećeno izdacima. Austrougarska uprava je zadržala uz stari poreski sistem, i stare odredbe o posjedovanju zemljišta, zadržavajući na snazi Safersku uredbu iz 1859, kojima je ozakonjen stoljetni proces prisvajanja zemlje od polufeudalnog sloja, aga i begove, prijašnjih čifluk-sahibija. To je iznevjerilo sve nade kmetova za provođenjem agrarne reforme, koja bi riješila

---

¹² L. Hladky, Bosenska otazka..., str. 79-80.

najteže pitanje koje je opterećivalo socijalni i vjersko-nacionalni život zemlje. Umjesto toga, ona je uvela mogućnost dobrovoljnog otkupa kmetova., koje je uistinu do 1914. dovelo do oslobođenja od feudalnih obaveza oko 41 500 kmetova, ali je njih više od 93 hiljade ostavila u takvim odnosima.¹³ U pravnom životu BiH, je vladala prava zbrka, pošto su uz nove zakone koje je uvela okupaciona uprava, zadržani i neki stari osmanski zakoni, kao i pravne propise religijskih zajednica, a negde su bili u upotrebi i neki ostaci običajnog prava. Takva pravna zbrka je vladala sve do davanja prvog oktroisanog ustava od strane Franje Josipa 1910. godine. Reforme je otežavao nejasan državno-pravni položaj BiH, i moguća privremenost austrijske uprave nad zemljom.¹⁴

Ljeta 1908. godine došlo je do *mladoturske* revolucije u Osmanskom carstvu, sa vraćanjem Ustava iz 1876, što je Austro-Ugarsku upravu nagnalo da što prije traži rješenje formalno neokončanog statusa Bosne i Hercegovine. Srbi i muslimani su tu mladotursku revoluciju namjeravali da iskoriste za podnošenje zahtjeva da se BiH vrati pod upravu sultana, ili da joj se da samouprava u granicama suvereniteta Osmanskog Carstva. Oni su podnijeli i molbu sa takvim zahtjevom 7. septembra 1908 austrougarskom uredu na Ilidži.

Mogućnost zakomplikovanja situacije, natjerala je cara Franju Josifa I da objavi službenu deklaraciju o aneksiji BiH, i njenom punom uključenju u Habsburšku Monarhiju. Car je obećao uspostavljanje posebnog zemaljskog ustava za BiH. Takav razvoj situacije je veome uznemirio duhove kako u BiH, tako i u okolnim zemljama, i zamalo gurnuo svijet u veliki oružani sukob. Ipak, pod pritiskom velikih sila, poslije Turske, kojoj je za formalno priznanje

---

¹³ Noel Malcolm, *Bosnia a short history*, (dalje N. Malcolm, Bosnia...) Papermac, London, 1996, str. 140-141.

¹⁴ L. Hladky, *Bosenská otázka...*, str. 80.

Aneksije isplaćeno oko 50 miliona kruna, i obećano povlačenje austrijskih garnizona iz Sandžaka, to su uradile i Srbija (31. 3.) i Crna Gora (5. 4. 1909.).¹⁵

To je smirilo situaciju i u Bosni, i poslije toga su i narodi u BiH, neki više, neki manje voljno, prihvatili aneksiju.

U februaru 1910. godine Franjo Josip je potpisao obećani bosanski Ustav. Zemlja se po tom ustavu službeno smatrala „krunskom zemljom Habsburga“, i imala je svoj vlastiti Sabor. Poslanici u tom saboru su bili birani u odvojenim konfesionalnim i socijalnim kurijama. Na prvim izborima su izabrani u njega 31 pravoslavni, 24 muslimanska, 16 katoličkih i jedan jevrejski zastupnik. Osim njih u saboru su bili i 20 virilnih članova, koje je imenovala Vlada.¹⁶

BiH je i po aneksiji sačuvala svoj posebni položaj u dunavskoj Monarhiji. Zbog trvenja austrijskih i ugarskih političara, BiH nije mogla pripasti ni jednoj od dve polovine Carstva i Kraljevstva. I dalje je upravnu moć imalo Zajedničko ministarstvo finansija Austro-Ugarske i Zemaljska vlada BiH u Sarajevu.¹⁷

Dobijanje Ustava, i povećanje političkih sloboda, nije značajno poboljšalo situaciju u zemlji. Sve narodno-političke zajednice su stajale čvrsto na svojim pozicijama. Hrvati su i dalje skoro bezrezervno podržavali Vladinu politiku, a takođe su grupe pod uticajem nadbiskupa Štadlera provodile agresivnu katoličku propagandu, i pokušavale sprovesti katolicizaciju srpskih i muslimanskih siromašnih seljaka. Muslimanska elita, prvenstveno begovsko-aginski sloj je beskompromisno stajao na poziciji nepopuštanja po bilo kojem osnovu koji bi mogao oslabiti njihov uticaj i njihove povlastice, tj. čvrsto su se držali svojih

---

¹⁵ L. Hladky, Historie nešťastné země..., str. 52- 53.

¹⁶ L. Hladky, Bosenská otázka..., str. 136.

¹⁷ Isto, str. 137.

polufeudalnih prava. S druge strane Srbi, isfrustrirani činjenicom da kao gospodarsko dominirajući sloj u zemlji, koji je držao konce trgovine i zanatske proizvodnje u svojim rukama, nemaju uticaj proporcionalan svojoj ekonomskoj moći, su se žestoko borili za povećanje svog političkog uticaja.

Sjednice Sabora su proticale u uzavreloj, nekonstruktivnoj atmosferi, i praktički jedini ozbiljniji zakon koji je usvojen za cijelo vrijeme zasjedanja tog doma je bio „Zakon o fakultativnom otkupu kmetova“ iz 1911. godine.¹⁸

Sa dolaskom novog vrhovnog upravitelje BiH, Leona Bilinskog, početkom 1912. godine na čelo Zajedničkog ministarstva finansija, i sveukupna klima u pokrajinama se znatno promijenila, kao i drugdje u Monarhiji, sa uvođenjem novog tvrdog kursa, prema južnim Slovenima. Na mjesto zemaljskog načelnika je još ranije došao general Oskar Potiorek, u junu 1911, pristalica tvrdog pristupa prema srpskom pitanju.¹⁹ On je ukinuo mjesto civilnog adlatusa u martu 1912, i većinu njegovih ovlasti prenio na svoju funkciju, čime je najveći dio vlasti u BiH preuzeo upravo on. Cjelokupna politička situacija se radikalizovala, sa novim mladim snagama, prvenstveno đacima i studentima, koji su bili idealistički nesprenni za bilo kakav kompromis sa vlastima, za razliku od prijašnjih generacija dobro stojećih trgovaca i zemljoposjednika koji su se kako za nacionalne interese, morali brinuti i oko svoga, sve većega, imetka. Osnivane su nove omladinske organizacije, među kojima je po radikalnosti prednjačila Mlada Bosna, čiji su članovi izveli više atentata na predstavnike Austro-Ugarske vlasti.²⁰

---

¹⁸ Hladky, Historie nešťastne země..., str. 53.

¹⁹ Hladky, Bosenska otázka..., str. 148-149.

²⁰ Isto, str. 153-156.

No atentat koji je jedan od članova Mlade Bosne, Gavrilo Princip, izveo na prestononasljednika trona, Franca Ferdinanda, 28. juna 1914. je iskorišten od strane Centralnih sila, za objavu rata Srbiji, što je cijelu Evropu, opterećenu sistemom saveza, uvuklo u sukob.

U toku rata, dolazilo je do ideja o novom teritorijalnom reorganizovanju Bosne i Hercegovine, koje se nisu ostvarile. Zemlja je kraj rata dočekala u posvemašnjoj nesigurnosti, gladi i siromaštvu. Austrougarska uprava je koncem rata potpuno kolapsirala, i posljednji upravitelj pokrajina u ime monarhije, Stjepan Sarkotić je predao upravu predstavnicima Narodnog odbora 1. novembra 1918, čime je završena četrdesetogodišnja uprava Austro-Ugarske nad Bosnom i Hercegovinom.²¹

---

²¹ L. Hladky, *Bosenská otázka...*, str. 172.

Naseljavanje Čeha u BiH

Austrougarska uprava nad BiH je donijela velike promjene u zemlju, kojima je dat potpuno novi pravac u razvoju dotadašnje osmanske pokrajine. Osim mjera, naprijed navedenih, u prethodnom dijelu teksta, kojima je bilo cilj što je moguće više povećati kontrolu nad domaćim stanovništvom, nizom represivnih mjera, nova vlast je imala i velike pozitivne utjecaje. Stavivši praktično Bosnu i Hercegovinu na mapu Evrope, nakon skoro potpune izolacije za vrijeme osmanske uprave, nova vlast je u zemlju dovela nove civilizacijske i modernizacijske procese. Ogroman je uticaj koji je Austro-Ugarska napravila za samo 40 godina vlade nad nemirnom balkanskom zemljom. Izgrađene su kilometri i kilometri novih pruga, kao i mnogi putevi i mostovi po cijeloj BiH.²² U zemlju su uvedene i novotarije poput telefona i električne energije.²³ Kulturni život se takođe mnogo promijenio dolaskom nove vlasti. U zemlju su došle stotine učitelja, ljekara, naučnika, činovnika koji su sa sobom donijeli nove evropske tokove u dotad izolovanu i zaostalu zemlju. Počeli su da se izdaju i novine evropskog tipa, kao i razni naučni časopisi. Osnovane su i prve kulturne institucije, od kojih jedna, Zemaljski muzej, osnovana 1889, djeluje još i danas. Postojali su i drugi ambiciozni projekti, poput Instituta za istraživanje Balkana, osnovanog 1904, koji je prestao sa radom po koncu Austro-Ugarske Monarhije. Vlada je takođe podizala brojne državne zgrade, koje su pred svijetom trebale da pokažu moć i uspjehe nove vlasti, u njenom naporu da civilizaciji privede zaostalu i siromašnu balkansku zemlju. U tim građevinskim poduhvatima, su izvršene najnevjerovatnije mješavine stilova, u kojima je većina državnih projekata podizana u pseudo-islamskom stilu.²⁴ Bosna i Hercegovina je čak imala svoj zasebni paviljon na „hiljadugodišnjoj“ izložbi u Budimpešti 1896,

²² Do 1908. Godine ukupno je bilo 6 896 kilometara puteva. Do 1914. ukupno je bilo pod nadzorom države 1004 km pruge, dok je dužina šumsko-industrijskih pruga pod nadzorom stranih privatnih firmi, koji su ih i gradile bila 2 040 km. (I. Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi..., str. 26).

²³ I. Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi..., str. 24.

²⁴ I. Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi..., str. 73.

i svjetskoj izložbi 1900. godine u Parizu, na kojima je okupaciona uprava prikazivala svoje uspjehe, angažujući za to i najpoznatije umjetnike.

Svi ti civilizacijski i drugi poduhvati su trebali ljude koji bi to provodili. Kada je Austro-Ugarska okupirala BiH, to je bila zaostala zemlja, opterećena vijekovima osmanske vlasti, koji su ostavili trajni pečat u životima i navikama stanovništva. Riječi Tomaša Masarika pri njegovom prvom susretu sa Bosnom i Hercegovinom, o bijedi i lošem životnom standardu stanovništva, njegovim navikama i uopšte uslovima u kojima su živjeli ljudi na tom području se mogu uzeti kao prilično pouzdan parametar stanja u BiH.²⁵ U takvu zemlju je došla jedna birokratska Austrija, koja je i pored svih svojih slabosti i nepravdi kojima je bila opterećena, bila ipak država na neuporedivo višem civilizacijskom nivou.

Kao jedan od osnovnih razloga koji je navođen u austrijskoj propagandi kao motiv okupacije BiH je bilo to, da se zemlja uključi u moderne evropske tokove. Da bi se to ostvarilo bili su potrebni stručnjaci u svim oblastima ljudskog djelovanja. Kao visoko birokratska država, Monarhija je svakako trebala više od 120 službenika sa koliko je Osmansko carstvo upravljalo cijelo teritorijom BiH. Tako je taj broj rastao do cifre od više od 9 500 činovnika u 1908 godini. Pošto se na teritoriji okupiranoj toliki broj nije sigurno mogao naći, Austrijanci su doveli veliki broj činovnika, stručnjaka, kao i ljudi iz svih drugih oblasti ljudskog djelovanja.

Među njima se nalazio i veliki broj Čeha. Kontakti češkog društva sa Bosnom su postojali i ranije,²⁶ no inteziviraju se okupacijom BiH 1878. U narednih nekoliko decenija, u

---

²⁵ „Banja Luka, 1892. Strahovita bijeda, ni ti najbogatiji seljaci nemaju doslovno ništa. Gospodar ima zasebnu sobu. Prljavština. Uši i stjenice su članovi domaštva... Ljudi su pametni, bistri i praktični. Žene rade na poljima. Turci i hrišćani vole ljenčariti. Rado sjede po kafanama. Ali, bosanska kafane su skuckane samo od dasaka. Kafa se priprema na turski način, na malo zemljanom ognjištu. Kuće su svuda iste, napola štale, često drvene.“ Navedeno iz : Ladislav Hladky, *T. G. Masaryk i Bosna i Hercegovina*, Prilozi, 30, Sarajevo, 2001. Str. 118.

²⁶ Vidi Ladislav Hladký-Adin Ljuca, *České vlivy na kulturní a spoločenský rozvoj Bosne a Hercegoviny*, Výzkumný projekt RM 02/23/05.

Bosnu i Hercegovinu se doselilo više hiljada Čeha, iz svih slojeva češkog društva. Među njima je bio najveći broj raznih činovnika, tako da je u nekim oblastima češki jezik postao skoro treći u upotrebi poslije njemačkog i domaćih jezika.²⁷ Pored njih u zemlju se doselio i određen broj zanatlija i drugih stručnjaka potrebnih u privredi. Osim njih u nekoliko čeških zemljoradničkih kolonija se doselilo i dosta veliki broj porodica koje su se bavile poljoprivredom. Takođe bio je prisutan i određen broj naučnika i kulturnih radnika.

Postojale su dva osnovna pravca naseljavanja Čeha u BiH. Jedan od njih, veći i značajniji je tekao u gradove, a drugi, dosta manji, ali postojaniji i izdržljiviji je išao prema ruralnim zajednicama. Taj proces naseljavanja Čeha je bio konstantan, i do 1910. preko njega se u BiH naselilo, po podacima popisa iz 1910. god. 7095 osoba, što je predstavljalo udio od 0,37 % ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine.²⁸ No njihov udio je mnogo veći kada se upoređi sa brojem stranaca koji su se do tog doba naselili u BiH, i predstavljao je 13,05% od tog ukupnog broja. Što se tiče tog popisa, po njemu najveći broj osoba češkog porijekla je živio u sarajevskom okrugu, 2350 osoba, a nešto manji broj je živio u banjalučkom okrugu (2297 osoba), a dosta manji broj je živio u travničkom regionu (825), tuzlanskom (764), mostarskom (585) i u bihaćkom (224). Najviše Čeha je živjelo u gradu Sarajevu (1702), zatim Tuzli (415), i Banja Luci (409).²⁹ Značajne češke zajednice su živjele i u Mostaru, Brčkom, Zenici, Usori, i Bosanskom Brodu.

Već po okupaciji prvi češki naseljenici su došli u BiH. Neposredno nakon iste, u banjanskom gradiću Kiseljaku, preduzetnik iz Jičina, Wanzl je otvorio gostionicu u češkom stilu i

---

²⁷ Željeznica sa svojom velikom koncentracijom čeških radnika, kako u samoj željeznici, tako i u procesu izgradnje pruga širom BiH (primjedba autora).

²⁸ Zdeněk Uherek, Petr Lozoviuk, Marta Toncrová, *Bosnia, Bosnian Czechs, and Migratory Bridges*, (dalje Z. Uherek i dr. Bosnia, Bosnian Czechs...) Institut of Ethnology of the Academy of sciences of the Czech republic, Prag 2000. str. 41.

²⁹ I. Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi...*, str 331.

nazvao je „U mesta Jičina“.³⁰ U narednoj 1879. godini se već mogu naći i prve grupe čeških rudara koje su se zaputile u rudarske oblasti oko grada Prijedora. Poslije njih su počele dolaziti i grupe činovnika, vojnika, policajaca, kao i osobe iz raznih drugih profesija, suci, geolozi, inženjeri, građevinski radnici i arhitekti, kao i kulturni radnici, učitelji, glumci i muzičari. Oni su ostavili veliki uticaj u svakodnevnom, a specijalno u kulturnom životu.

Iako su najbolja mjesta u upravama bila uglavnom rezervisana za Nijemce, Česi su u različitim granama, specijalno u činovništvu, kao i nekim drugim granama državnim službama poput željeznice došli do velikog uticaja, i brojnošću su bili jedna od najzastupljenijih narodnih grupa u pokrajinskoj službi. Tako je 1905. godine 1049 Čeha, što je predstavljalo 11,63% od ukupnog broja činovnika u zemlji, bilo zaposleno kao državni službenici u različitim granama. Godine 1910. taj broj se još povećao na 1247, ali procentualno u nešto manjem broju, tj na 10,97%.³¹ Ono što je predstavljalo njihovu prednost je bila jezička prilagođenost zahtjevima uprave, koja se vodila uglavnom na njemačkom jeziku, kojim su oni kao državni službenici morali vladati, i takođe laka prilagodljivost na govorni jezik domicilnog stanovništva, koji su svakako mogli lakše naučiti nego njemački i mađarski vladajući slojevi u Monarhiji. Tako su oni zbog zahtjeva života i službe postali više-manje trilingvalni. U upravi i poslovima su se uglavnom služili njemačkim jezikom, dok su se u svakodnevnom životu bili prinuđeni služiti domaćim jezikom u komunikaciji sa domicilnim stanovništvom, a češki je ostao jezik porodice, i doma.³²

---

³⁰ Nažalost, iz dostupnih izvora i literature, nam je poznato samo prezime osobe koja je otvorila navedenu gostionicu. Vidi Z. Uherek i drugi, *Bosnia, Bosnian Czechs...* i J. Matušek, *Češi v Bosne...* (primjedba autora).

³¹ I. Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi...*, str. 56.

³² Z. Uherek i dr., *Bosnia, Bosnian Czechs...*, str. 43.

To se u mnogo manjoj mjeri odnosi na stanovnike ruralnih čeških kolonija, koji su dosta većem obimu zadržali svoj maternji jezik u upotrebi, do današnjih dana.³³ Među njima je bio i mnogo manji stepen miješanih brakova sa drugim narodima, koji su bili uobičajeni u gradskim sredinama. U gradovima, su se zbog zajedničkog života, ti naseljenici, mnogo više miješali i ulazili u brakove sa Nijemcima, Hrvatima, Italijanima, Poljacima, i Mađarima,³⁴ a u mnogo manjoj mjeri, tj skoro izuzetno rijetko sa domaćim Muslimanima i Srbima.³⁵ Osnovni razlog zbog kojih su ulasci u brakove sa prvima bili dosta lakši, a sa drugima dosta teži su bili vjerske prirode. Većina Čeha koji su došli u Bosnu i Hercegovinu su bili katolici, kao i većina drugih naseljenika koji su došli iz Austro-Ugarske Monarhije, dok su zbog religijskih razloga ti brakovi bili otežani sa pravoslavnim i muslimanskim stanovništvom.

Konstantni priljev Čeha u Bosnu i Hercegovinu je počeo opadati još prije aneksije BiH u 1908. kada je država postepeno počela da slabi podršku naseljavanju svojih podanika iz drugih dijelova Monarhije. Ipak i tada, je u periodu između 1911. i 1914. godine oko 250 čeških činovnika dobilo posao i naselilo se u BiH.³⁶

---

³³ Terensko istraživanje izvršio autor u januaru 2008. U većim gradovima, poput Banja Luke, se znanje češkog jezika skoro potpuno izgubilo. Nasuprot tome, u češkim seoskim zajednicama, poput Mačinog Brda i Nove Vesi, se znanje češkog jezika sačuvalo, u ponešto arhaiziranoj formi (primjedba autora).

³⁴ Z. Uherek i dr, *Bosnian Czechs...*, str. 43.

³⁵ J. Matušek, *Češi v Bosne a Hercegovine* (dalje J. Matušek, *Češi v Bosne...*), Prehled, XVI, NVI Jednota Daruvar, str. 9.

³⁶ J. Matušek, *Češi v Bosne...*, str. 12.

Gradske i seoske zajednice

Stanovništvo češkog porijekla je bilo rašireno po cijeloj Bosni i Hercegovini. U skoro svim mjestima, pa i onim najmanjim su se mogle naći neki Česi, Kao ilustracija toga može se uzeti popis pretplatnika na Češki List (Český List) iz Zagreba.³⁷ Po njemu, u ovim sljedeće nabrojanim mjestima su se nalazili pripadnici češke zajednice pretplaćeni na ovaj list u 1914. godini: Amajlije 1, Banja Luka 116, Bihać 29, Bileća 4, Bijeljina 7, Bosanski Brod 37, Bosanska Dubica 7, Bosanska Gradiška 10, Bosanski Kobaš 27, Bosanski Novi 10, Bosanski Petrovac 8, Bosanska Rača 2, Bosanski Šamac 2, Brčko 24, Bugojno 17, Busovača 3, Cazin 4, Crni Lug 1, Čadavica 2, Čapljina 2, Čelebić 1, Čitluk 1, Derвента 42, Dobrljin 16, Doboj 9, Dolac 1, Doljani 1, Donji Vakuf 1, Drinjača 4, Drvar 4, Foča 2, Fojnica 1, Franc Jozefstal 1, Gacko 4, Glamoč 2, Goražde 2, Gračanica 2, Gradačac 3, Grahovo 1, Han Kola 2, Hutovo 2, Ilidža 4, Jablanica 1, Jajce 1, Janja 3, Jelaš 1, Kladanj 1, Ključ 1, Konjic 5, Korito 1, Kotorsko 20, Kotor Varoš 2, Kozarac 5, Kreka 1, Krupa 5, Kulen Vakuf 7, Lašva 1, Livno 5, Ljubinje 1, Ljubuški 4, Maglaj 9, Metalka 2, Modriča 1, Mokro 1, Mostar 12, Nevesinje 4, Omarska 1, Orašje 2, Oštrelj 1, Prača 1, Prijedor 63, Prnjavor 24, Raškopolje 1, Rogatica 1, Sanski Most 5, Sarajevo 286, Skrbotno 1, Srebrenica 12, Teslić 4, Tešanj 9, Tešanjka 1, Travnik 60, Trebinje 5,

---

³⁷ Český list, kasnije Novy Český List, su bile prve češke novine na Balkanu. Počele su izlaziti 15. 6. 1911. To je bio sedmičnik, koji je izlazi subotom, u Zagrebu, a urednik i izdavač je bio Dragutin Pavlu. Novine su posvećivale veliku pažnju češkim naseljenicima u većim gradovima na Balkanu, a nešto manju i onima koji su se naselili u seoskim sredinama. Novine su bile takođe posvećene promociji češke industrije, i proizvoda, i imale su dosta plaćenih oglasa od čeških privrednika na Balkanu. Od 1. 6. 1912. izlazi pod imenom Novy Český List, a do promjene imena je došlo zbog finansijskih problema, i sa tim je izbjegnuta konfiskacija imovine od strane vjerovnika. Urednik je ostao isti Dragutin Pavlu, a takođe i fizionomija lista. I dalje se nije bavio politikom, već promovisanjem češkog zajedništva i privrede, i posvećivao je i značajnu pažnju Česima u Bosni i Hercegovini. Neki od jedinih poznatih podataka o aktivnostima Čeha u nekim mjestima u BiH su nam došla posredstvom ovih novina. Takođe imali su i značajan broj pretplatnika u BiH, što pokazuje zainteresovanost bosanskohercegovačkih Čeha za kretanja i dešavanja u manjinskoj češkoj zajednici na Balkanu. Posljednji broj Novog Českog Lista je izašao 13. 6. 1914. u predvečerje Prvog Svjetskog rata.

Trnjaci 1, Tuzla 9, Usora 33, Uvac 2, Varcar Vakuf 1, Vareš 14, Velika 1, Vikoč 2, Visoko 5, Višegrad 6, Vlasenica 21, Zavala 1, Zavidovići 2, Zenica 9, Zvornik 21, Žepče 1, Žeravica 2.³⁸

Kao što se može vidjeti iz ovog popisa pretplatnika, Česi su bili rasprostranjeni po cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, negdje u većem, negdje u manjem broju. Veća gradska središta su naravno privlačila veći broj doseljenika, dok se u onim manjim, koja su pružala manje mogućnosti za zaposlenje i obezbjeđivanje egzistencije, naravno nalazi manje Čeha. Takođe zaključak koji možemo izvesti o tim Česima koji su bili pretplaćeni na taj list, je taj da su oni imali dosta jak nacionalni osjećaj, i želju da ostanu u kontaktu sa maternjim jezikom, i sa drugim češkim zajednicama, u Monarhiji.

Po popisu iz 1910. U BiH je bilo 7095 Čeha, što je iznosilo 0,37% od ukupnog broja stanovnika zemlje.³⁹ Od toga broja, njih 599 je imalo „zemaljsko državljanstvo“, 6 117 austrijsko, 307 ugarsko, i 22 osobe sa nekim drugim državljanstvom. Od toga najviše je bilo u sarajevskom kraju 2350, banjalučkom 2297, travničkom 825, tuzlanskom 764, bihačkom 224, mostarskom 585. Od pojedinih mjesta, u Sarajevu je živjelo 1702 Čeha, Visoko 118, Tuzla 415, Banja Luka 409, Bosanska Gradiška 125, Derвента 473, Prijedor 330, Prnjavor 369, Tešanj 369, Bosanski Petrovac 101, Travnik 157, Zenica 311, Žepče 146, Konjic 101, Trebinje 109, Mostar 249.⁴⁰

Iz zemaljske pripadnosti, se može posredno zaključiti o sastavu naseljenika, i njihovim zanimanjima. Dok je u Sarajevu, od 2350 osoba sa češkim maternjim jezikom, samo

---

³⁸ J. Matušek, *Češi v Bosne...*, str. 11.

³⁹ Z. Uherek i dr. *Bosnia, Bosnian Czechs*, str. 41

⁴⁰ Jan Auerhan, *Čechoslovaci v Jugoslavii, Rumunsku, Bulharsku a Madarsku (Čechove v Bosne)*, Melantrich, V Praze, 1921. str. 59.

njih 41 imalo „zemaljsko državljanstvo“, u Banja Luci je taj broj puno veći, i iznosi 520 osoba.⁴¹ Kada se zna da je osnovni kriterij za dobijanje zemlje u trajno vlasništvo, bilo upravo posjedovanje „zemaljskog“ tj bosansko-hercegovačkog državljanstva, onda se može posredno doći do činjenice, da je u banjalučkom okrugu bila najveća koncentracija poljoprivrednog stanovništva. S druge strane, broj lica u sarajevskom, ili tuzlanskom okrugu⁴² sa bosansko-hercegovačkim državljanstvom je bio minimalan. Takav odnos pokazuje da su u stanovništvu npr. u tim okruzima preovladavali činovnici, razni stručnjaci, kako za društvene, tako i za tehničke nauke, radnici, zanatlije, i drugi, čija egzistencija nije zavisila od zemlje.

Česi bili takodje dosta zastupljeni među ljekarima, apotekarima, i drugim intelektualnim zanimanjima. Posebno su bili zastupljeni u gradskim sredinama, gdje je njihov udio u povećanju katoličkog stanovništva bio veliki. Ukupno su u 1910. u Sarajevu Česi činili 3,28 % stanovništva, a u Tuzli 3,37%. Osim kompaktnih ruralnih čeških zajednica u Novoj Vesi, Mačinom Brdu, Vranduku i Malici, i nekoliko nekompaktnih, tj pomiješanih sa domaćm stanovništvom ili drugim naseljenicima stranog porijekla, u Novoj Topoli, Detlačkom Lugu i selima u okolini Prijedora, svi drugi Česi su živjeli u gradovima. Ukupan broj ljudi koji su govorili češkim jezikom u 4 najveća okružna grada bio je 2775 lica ili 9,80 % ukupnog broja stranaca u tim gradovima.

---

⁴¹ Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. Sastavio statistički odsjek Zemaljske Vlade Sarajevo. Sarajevo 1912. Tablica 48, str. 67.

⁴² U tuzlanskom okrugu samo 19, po istom popisu. Tablica 48, str. 67.

Gradske zajednice

Banja Luka je bila administrativno-politički i kulturni centar Bosanske Krajine, i sredinom XIX vijeka je imala oko 10 000 stanovnika, što ju je činilo trećim po veličini gradom u BiH. Po uspostavljanju nove vlasti, u Banja Luci je izgrađeno 46 km reguliranih ulica, kao i 8 mostova. Ulice je osvjetljavalo 500 petrolejskih lampi, a izgrađen je i vodovod, kojim je voda dovedena sa 25 kilometara udaljenosti od grada.⁴³ Kao takav centar, koji se dosta brzo razvijao i bio u relativnoj blizini Slavonije, i sa željezničkom prugom koja je prolazila kroz mjesto, od 1872, privukla je po dolasku Austro- Ugarske vlasti veliki broj doseljenika, među kojima je bio i znatan broj Čeha. Njih je po popisu iz 1910. bilo u okrugu 2292, a u samom gradu 409,⁴⁴ od kojih je 116 osoba bilo pretplaćeno na Česky list.⁴⁵ U samoj Banja Luci, je bilo dosta posla ne samo za državne činovnike, već i u drugim djelatnostima, pa su se tako naselili u samom gradu brojne zanatlije, privatni djelatnici, željezničari, kao i obični radnici. U kulturnom životu grada, ipak su najveću ulogu imali češki muzičari, koji su ostavili duboki trag u muzičkom životu grada i okruga. Već u prvom koncertu, uopšte održanom na tlu Bosne i Hercegovine, u Banja Luci, 31. maja 1881. učestvovali su češki muzičari Sagner i Voda.⁴⁶ Češki muzičari su učestvovali u osnivanju različitih nacionalnih pjevačkih društava, koja su odigrala ključnu ulogu u nacionalnom buđenju naroda u BiH. Tako je od osnivanja 1892. do zabrane njegovog rada 1914. ulogu horovođe u Srpskom pjevačkom društvu Jedinstvo, imao Čeh Ksenofon Zita (Xenofon Zita). Takođe predsjednik Hrvatskog pjevačkog društva Nada je bio Čeh Hipolit Pokorni (Hypolit Pokorný), a vodeće uloge u tom društvu su imali i drugi Česi, od kojih su neki : Hipolit Pokorni ml. (Hypolit Pokorný ml), Milan Pokorni (Milan Pokorný), Jan Janski (Jan Jánký) i

---

⁴³ I. Hažibegović, Bosanskohercegovački gradovi..., str 74.

⁴⁴ Rezultati popisa žiteljstva BiH od 10. oktobra 1910.. str. 65.

⁴⁵ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 11.

⁴⁶ Nažalost su nam poznata samo njihova prezimena (primjedba autora)

Ivan Konovski (Ivan Konovský). Osnivač privatne srednje muzičke škole u Banja Luci je bio František Matvejevski (František Matvejevský),⁴⁷ kompozitor i dirigent, koji je bio horovođa Nade od 1900. do 1905, a pomenutu srednju školu je osnovao 1903. Po odlasku Matvejevskog u Sarajevo, iz koga se nakratko vratio u Banja Luku u 1915. godini, vođenje privatne muzičke škole je preuzeo Josef Soukal, svestrani muzičar i učitelj na različitim instrumentima : houslama, violončelu, hoboju, klaviru i trombonu. On je osim toga bio i prvi predavač muzičke kulture u banjalučkoj Gimnaziji, gdje je osnovao i dački zbor. Osim njega u muzičkom životu grada su se isticali Artur Kalus, koji je osnovao prvi gudački kvartet u Banja Luci 1916, zatim Josef Bajor, František Langer, Maria Matejovska, Vlasta Soukalova i dr.

Pored Josefa Soukala, koji je predavao muzičko, u Gimnaziji je radio i Artur Kalus, porijeklom iz Morave, koji je predavao istoriju i geografiju, a poslije 1918. se vratio u Češku, i Josef Novak. Samu zgradu u kojoj se nalazila Gimnazija je gradio već pomenuti Hypolit Pokorni. Direktorica Više državne djevojačke škole od 1901. je bila Jagoda Truhelka.

U predvečerje Prvog svjetskog rata u Banja Luci je osnovano Češko društvo (*Česki spolek*) koji iza sebe nije ostavio nikakvu dokumentaciju, iz koje bi bilo moguće pratiti njegov rad, a ugašen je nakon završetka rata.

Kao ljekari u Banja Luci su radili Jaroslav Hajnovsky (Jaroslav Hajnovský) i Andrej Kokout (Ondřej Kokout). Česi su imali veliku ulogu i u pravnom i sudskom životu Banja Luke, a u gradu su kao suci, pravnici, i sudski službenici radili : Josef Hofman, Hugo Konrad (Hugo Konrád), František Pečenka i Jan Toman.⁴⁸

---

⁴⁷ Franjo (František) Matvejevski se rodio 1871. u Nechanicama. Završio je odsjek za orgulje na konzervatoriju u Pragu. U Banja Luku došao krajem 90-ih godina XIX vijeka. Umro je u Sarajevu 1938.

⁴⁸ J. Matušek, *Češi v Bosne...*, str. 26-27.

Brčko

U grad na obali Save Česi su se počeli doseljavati krajem XIX vijeka, a zbog njegovog povoljnog položaja na prema Hrvatskoj, kao i blizine Srbije, mjesto se znatno razvilo kao privredno, tranzitno, i lučko središte sjeveroistočne Bosne. Kao mjesto sa dobrom perspektivom u njega su se doseljavali pretežno poslovni ljudi i činovnici, koji su 1907. osnovali Češki krug (*Česky kroužek*), koji je funkcionisao do 1914.⁴⁹ Po popisu iz 1910. godine u gradu Brčkom je bilo 52 Čeha. Članovi društva su propagovali češku kolonizaciju mjesta, u čijoj okolini je bilo dosta jeftine zemlje za kupovinu.⁵⁰ Organizovali su i pčelarstvo na modernim osnovama, kao i uspješne gospodarske izložbe. Organizator tih izložbi je bio učitelj i direktor škole u Brčkom Karel Štepansky (Karel Štěpánský), koji je za zasluge u poboljšavanju privrednog i društvenog života u gradu i okolini odlikovan Zlatnim krstom. Značajnu ulogu u privrednom životu mjesta je imao i apotekar Gustav Proche, koji je bio i predsjednik tog češkog društva, a osim toga bavio se i književnošću pod pseudonimom Lutva Dragačin. Svestrani Karel Štepansky je bio i sekretar društva. Osim njih članovi društva su bili i Rimsa (Řimsa), Juza, Fiedler, Jirsa, Galata i Fitz, od kojih su nam nažalost poznata samo njihova prezimena.⁵¹ Pored njih u radu društva su uzimali učešće oficiri i podoficiri iz lokalne vojničke posade češkog porijekla. Društvo je imalo svoju vlastiti malu biblioteku, i razvijalo je i zabavne priredbe, od kojih je poznato organizovanje Mikulaške zabave 1912.⁵² U Brčkom je kao ljekar radio Anastas Jelínek, a kao apotekar u gradu je osim Gustava Proche, radio i František Kokoška.⁵³

---

⁴⁹ J. Matušek, Česi v Bosne, str. 33.

⁵⁰ Zaostavština J. Matušeka, Arhiv Saveza Čeha u Republici Hrvatskoj (dalje ASČ u RH) isječak članka iz Češkog Lista (*Česky List*), Zagreb, br. 21. 1912.

⁵¹ Zaostavština J. Matušeka, ASČ u RH, Daruvar. Isječak članka iz Češkog lista iz 1912. Broj i stranicu na kojoj se članak nalazio nije bilo moguće utvrditi (primjedba autora).

⁵² Zaostavština J. Matušeka, ASČ u RH. Članak iz Češkog lista, br. 27, 1912.

⁵³ J. Matušek, Česi v Bosne..., str. 26-27.

Grad **Mostar** je kao trgovački, saobraćajni i agrarni centar Hercegovine, koji se ubrzano razvijao po dolasku nove vlasti i njenim modernizacijskim naporima, također privlačio znatan broj čeških naseljenika. Česi su se ubrzo po okupaciji počeli tamo naseljavati, a najviše ih je privukla i zaposlila izgradnja željezničke pruge do Sarajeva koja je trajala od 1885. do 1889. Među njima je bilo mnogo željezničkih radnika, zatim službenika zaposlenih u duvanskoj industriji, a također i državnih činovnika. Također se u gradu nalazilo dosta vojnika, oficira i ljekara, među kojima je bila i prvi ženski ljekar u BiH, Bohuslava Keckova, koja je došla u grad 1882. i u njemu ostala do 1901. godine. U gradu se naselilo do popisa iz 1910. 249 osoba sa maternjim češkim jezikom, a ukupno je u okrugu živjelo te 1910. 585 Čeha.⁵⁴ U Mostaru su kao i u Banja Luci Česi imali veliki uticaj na razvoj kulturnog, prije svega muzičkog, života u gradu. Više osoba češkog porijekla je bilo na poziciji horovođa u lokalnim kulturno-pjevačkim društvima. Tako su u srpskom pjevačkom društvu "Gusle"⁵⁵, koje je bilo jedno najznačajnijih društava takve vrste u BiH pod austrougarskom upravom. Na mjestu horovođa se našlo više Čeha, od kojih su najznačajniji trag ostavili Josef Horki (Josef Horký), Rudolf Zamrzla,⁵⁶ Wiliem Seifert, Hugo Doubek,⁵⁷ Miloš Dozela i Jan Judl.⁵⁸ Dužnost horovođe nije bila samo vođenje hora, već su oni radili i kao učitelji muzike, kompozitori, instrumentalni solisti, i dr. Koliki su uticaj Česi ostavili u muzičkom životu grada govori podatak, da je oglas za upražnjeno

---

⁵⁴ Popis žiteljstva iz 1910. str. 65.

⁵⁵ Osnovano 18. 12. 1888.

⁵⁶ Rudolf Zamrzla, najznačajniji od svih horovođa koji su radili u „Guslama“. Rodio se 1869. godine kod Rokycanech. Došao u Mostar u 1892. i na toj poziciji ostao do 1894. godine. Za te dvije godine vođenja društva, reorganizovao je hor, predavao članovima društva teoriju muzike, i bavio se komponovanjem. Daroviti muzičar i odlični dirigent je bio i intimni prijatelj i učitelj muzike najvećeg hercegovačkog pjesnika Alekse Šantića, na koga je ostavio duboki uticaj. Nekoliko godina po odlasku iz Mostara, postao dirigent Narodnog Divadla u Pragu.

⁵⁷ Doubek Hugo, učitelj muzike i dirigent. Rođen 1852. U Strenici okrug Mlada Boleslava, radio kao učitelj muzike i dirigent u Novom sadu, Šapcu i Mostaru, gdje je bio horovođa u srpskom pjevačkom društvu Gusle. Za njih je napisao popularne komade „Đurđevdan“ i „Vesela je Srbadija“. Str. 97

⁵⁸ Jan Judl došao na mjesto horovođe u 1901. Godini, i na tom mjestu se zadržao do 1907. Izvršni organizator, koji je podigao djelatnost društva na viši nivo. Sa članovima društva izveo prilikom obilježavanja krsne slave gusala, operetu „Marija, kći pukovnika“.

mjesto horovođe u Guslama u 1901. godini bio objavljen samo u bosansko-hercegovačkim i češkim novinama.⁵⁹

Jedno netipično mjesto u cijelom naseljavanju Čeha u Bosnu i Hercegovinu je bilo **Prijedor**. To mjesto za razliku od drugih zajednica koje su bili ili urbane ili ruralne, je privlačilo kako činovnike i stručnjake, tako i rudare i zanatlije, a u okolini mjesta u selima Orlovac, Čirkipolje, Čela, Gominjice, Tukovi, Brezičani, Cerovi i Ljubija se naselilo, po podacima iz 1911. godine, oko 80 čeških zemljoradničkih porodica.⁶⁰ Vjerovatno je taj broj koji se navodio ipak bio pretjeran, pošto je na popisu iz 1910. ukupno u Prijedoru, i okolini živjelo 330 osoba sa maternjim češkim jezikom.⁶¹ Ono što je pogodovalo naseljavanju Čeha, je bio odlazak u Tursku velikog broja muslimanskih zemljoradnika iz okoline Prijedora, pa je nova vlast pokušavala na njihova upražnjena mjesta dovesti nove ljude, prije svega iz lojalnih krajeva, a koji su uz to mogli i pomoći civilizacijskom i kulturnom napredku kraja u koji su dolazili. Naseljenici koji su dolazili u krajeve oko Prijedora su u najvećem broju bili zemljoradnici i zanatlije, a blizina rudnika željezne rude u Ljubiji je privlačila i rudare. Prva osoba koja se naselila u Prijedor je bio Tomaš Jordan iz Polešovic kod Uherskeho Hradišta u Moravskoj 1884. Poslije njega su došli i Jan Malina i František Vanura iz Starého Města, a 1888. god. su došli dalji Moravci Jan Burda, Jan Hrastek (Jan Chrástek), Franjo Blaha (František Bláha) i Martin Riha (Martin Říha).⁶² Nepovoljna okolnost za tamošnje Čeha je bila nemogućnost dobijanja odvojenog mjesta za život, u kome bi zasnovali češku zajednicu, pa su bili izmiješani u navedenim selima sa srpskim, hrvatskim, i bošnjačkim stanovništvom, što je naravno otežavalo

---

⁵⁹ Tun de Polomik, *O ulozi Čeha u formiranju muzičkog života u Bosni i Hercegovini 1878-1918*. Prilozi, Sarajevo, XXIII, 1988. Str. 149.

⁶⁰ Zaostavština J. Matuška, isječak članka iz Češkog lista, 1, 1911.

⁶¹ Popis žiteljstva iz 1910. str. 48.

⁶² J. Krsek, *Československa kolonié v Prijedoru v Bosně* (dalje J. Krsek, Prijedor). Rodiny kalendar 1930, Zagreb, 1930. str. 98-99.

provođenje bilo kakvog manjinskog organizovanja. Ipak 1911. godine se u Češkom listu iz Zagreba pojavljuje članak o jeftinoj i dostupnoj zemlji u samom Prijedoru i okolini, što je uz razvoj industrije i rudarstva u gradu privukao znatan broj novih čeških doseljenika. Ti novi doseljenici su bili iz Češke i to najviše iz okruga Rihnov nad Knežnou (Rychnov nad Kněžnou) i Nahodska (Náchodska).⁶³ Prijedor je postao značajan centar češkog kapitala u BiH. U samom gradu nekoliko Čeha je posjedovalo privatne firme: Vitkova tvornica suhomesnatih proizvoda, , tvornica cementa Josefa Hajka (Josefa Hájka) i Josefa Kumela, zatim tvornica poljoprivrednih mašina Antonina Novotnija (Antonína Novotného) i Čenka Pokornog (Čenka Pokorného), i ciglana Františka Halupke (Františka Chalupky). Pored njih u u Prijedoru je živio češki veleposjednik František Jehlička, koji je posjedovao 450 hektara zemljišta, a u obližnjem Sanskom Mostu je živio drugi veleposjednik Čenko Zoubna.⁶⁴

Česi su u Prijedoru ubrzo po dolasku, kao katolici iz Moravske počeli osjećati nedostatak crkvenih obreda, i dušebrižnika, pa su inicirali, i najvećim dijelom proveli gradnju katoličke crkve u Prijedoru. Gradnja te crkve, koja je počela 1891, imala je znatnu podršku i pomoć kako lokalne češke zajednice predvođene već pomenutim industrijalcima i zemljoposjednicima, a tako i redovnika trapista, koji su imali samostan u obližnjoj Banja Luci.⁶⁵ U samoj crkvi su još nekoliko godina po završetku gradnje, bile pjevane češke duhovne pjesme.⁶⁶ Vjerovatno kao posljedica toga što kao naseljenici nisu mogli dobiti odvojeno mjesto za kolonizaciju, Česi koji su se naselili u okolinu Prijedora, su se veoma brzo uklopili u lokalnu zajednicu. Imali su dobre

---

⁶³ J. Krsek, Prijedor, str 98.

⁶⁴ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 13. Vidi još i Ladislav Hladký-Adin Ljuca, České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosne a Hercegoviny, Výzkumný projekt RM 02/23/05. str. 7. S druge strane Ctibor Nečas u svojim djelima o ekspanziji češkog kapitala: Nečas, Ctibor: *Na prahu české kapitálové expanze*. Brno 1987; TÝŽ; *Podnikání českých bank v cizině 1898–1918*. Brno 1993; TÝŽ, ne spominje ova industrijska postrojenja.

⁶⁵ J. Krsek, Prijedor, str. 99.

⁶⁶ Zaostavština J. Matušeka. Lične bilješke i komentari. Kao izvor informacija se navodi Almanah Československeho svazu, 1924.

odnose sa svojim domaćim srpskim, hrvatskim, muslimanskim susjedima, a takođe i sa ostalim naseljenicima koji su tu došli za vrijeme Austro-Ugarske : Nijemcima, Poljacima, Slovencima, Mađarima, Rusinima, Dalmatincima i Ličanima. Po naseljavanju mnogi su kupili kuće od prijašnjih muslimanskih stanovnika toga kraja, pa se ni po spoljašnjem izgledu naseobina ne bi moglo izdaleka reći koji narod tu živi. Uskoro po dolasku, su napustili i svoju narodnu nošnju i prihvatili odjeću stanovnika toga kraja.⁶⁷ I Česi koji su se naselili u sam grad Prijedor su se brzo uklopili u novu sredinu, i njegovali najljepše moguće odnose sa svojim susjedima. Ubrzo po dolasku su osnovali muzičku skupinu. Osim toga oni su pokrenuli i gradsku muziku, a na čelu te skupine se nalazio František Paleniček (František Paleníček).⁶⁸ Osnovali su i svoje pozorište,⁶⁹ a o dobrim odnosima sa domaćim stanovništvom govori i podatak, da su kad su Muslimani osnivali svoje pozorište, glumice posuđivali od lokalnog češkog pozorišta.⁷⁰

Kao glavno mjesto Bosne i Hercegovine, i centar austro-ugarske uprave, logično je bilo da **Sarajevo** privuče najveći i najznačajniji dio čeških doseljenika u zemlju. Po popisu iz 1910. u samom gradu Sarajevo je živjelo 1702 osobe sa maternjim češkim jezikom.⁷¹ Prvi Česi koji su došli u grad i oblast oko njega su bili brojni državni činovnici, a slijedili su ih zanatlije, i stručnjaci iz svih oblasti. Njihova zaostavština koju su ostavili Sarajevu i preko njega ostatku Bosne i Hercegovine je nemjerljiva, no zbog same strukture i obima ovog rada, ovdje ćemo se samo kratko osvrnuti, na neke od najvažnijih ličnosti i njihov rad na prostoru BiH.

---

⁶⁷ J. Krsek, Prijedor, str. 101.

⁶⁸ Zaostavština J. Matuška. Intervju sa Slavkom Manom, iz 1955.

⁶⁹ Nažalost tačan datum osnivanja pozorišta nam nije poznat (primjedba autora).

⁷⁰ Zaostavština J. Matuška, isječak članka iz Novog Češkog Lista (Nový Český List), 44, 1913. ASČ u RH.

⁷¹ Popis žiteljstva iz 1910. str. 41.

Ono u čemu su Česi ostavili veliki trag u samom gradu Sarajevu je bila arhitektura i graditeljstvo. Od njih se izdavaju Karel Vitek, koji je zajedno sa Cyrilom Ivekovičem, projektovao zgradu gradske Vijećnice u pseudo-mavarskom stilu. Od drugih su istaknuta dijela Karela Paržika (Karel Pařík), Josefa Pospíšila (Josef Pospíšil) i drugih. O njima i njihovom djelu će biti više riječi u prilogima na kraju rada posvećenim poznatim pojedincima iz reda češkog naroda u BiH, i njihovom doprinosu sveukupnom napretku zemlje.

U Sarajevu su kao i u drugim gradovima Česi veoma doprinijeli napretku muzičke kulture kako u mjestu, a takođe srazmjerno uticaju koji je glavni grad pokrajina imao na ostatak zemlje, i na cijelu BiH. Česi koji su se bavili muzikom u Sarajevu se mogu podijeliti u više kategorija. U prvoj su oni koji su duži vremenski period boravili u gradu, i koji su ostavili veliki trag u muzičkoj istoriji mjesta. Osim njih, bili su tu takođe i muzičari koji su proveli samo kraće vrijeme u gradu, no iza kojih je takođe ostao neki trag o njihovom djelovanju. Treću, mada svakako ne najmanju važnu kategoriju predstavljaju oni muzičari koji su radili u vojnim orkestrima u samom gradu i okolini. Jedan od onih koji su ostavili najznačajniji trag u gradu je svakako bio Bohumir Kačerovsky.⁷² On je došao u Sarajevo u 1898. i zaposlio se kao učitelj muzike u sarajevskoj Učiteljskoj školi, gdje je radio do 1916. Tokom boravka u Sarajevu se istakao kao vrstan horovođa, učitelj muzike, solista i član kamernih ansambala, kompozitor i prikupljač narodne muzike.⁷³ Kačerovsky je bio horovođa Hrvatskog pjevačkog društva „Trebević“, koji je zahvaljujući njegovom djelovanju dostigao izvrsne kako umjetničke, tako i

---

⁷² Postoji više verzija njegovog imena. Kod Otta Sobotke on se naziva Bohumirom Kačerovskim. Tun de Polomik ga naziva Bogumirom Kačerovskym, dok se u ondašnjoj sarajevskoj štampi (Bosniche Post) on naziva Bogumir Kačerowsky. Takođe godina njegovo rođenja u Litomyšlu nije sigurno određena, i datira se negdje (Sobottka, Češky hudebnici...) u 1872., a drugdje u 1873. (T. Polomik, Uticaj Čeha...).

⁷³ T. Polomik, O ulozi Čeha..., str. 151.

organizacione uspjehe.⁷⁴ Kačerovsky se bavio i komponovanjem, i do nas su došle vijesti da je komponovao nekoliko muzičkih djela: „Bosanska tužaljka“, „Bosanska legenda“ i „Poklonstvo iz Bosne i Hercegovine“.⁷⁵ Nažalost do današnjeg vremena se nisu sačuvali notni zapisi tih djela. Osim njega duboki uticaj je ostavio i već pomenuti František Matvejevski. On je 1908. osnovao prvu sarajevsku muzičku školu, i u njoj bio direktor do 1915. godine kada se ponovo nakratko vratio do Banja Luke. Osim njih na dosta uticajnim pozicijama direktora različitih ustanova koje su se bavile muzikom su bili i Emil Hajek,⁷⁶ Bedrich Holeček,⁷⁷ i dr.

Osim njih, u muzičkom životu grada su učestvovali i drugi, prije svega brojni muzičari češkog porijekla u vojnim orkestrima jedinica stacioniranih u gradu. Neka imena koja su do nas došla su : Petr Čapek,⁷⁸ Julius Fučík,⁷⁹ Josip (Josef) Vanek,⁸⁰ Dominik Kratochvíl⁸¹ i dr.

Veliki doprinos i ulogu u kulturnom životu grada su imali i naučni radnici. Prije svih tu su František Fiala, kustos Zemaljskog muzeja u Sarajevu, zatim Karel Pač (Karel Páč) i Karel Malí (Karel Malý) također uposleni na toj instituciji. Osim njih u istoj instituciji su radili i Rudolf Zaplata (Rudolf Zaplatá) i Otmar Rajzer (Otmar Reiser), kao i Čiro Truhelka, koji se

---

⁷⁴ U sklopu društva je bilo oko 460 pjevača oba spola, a zajedno sa muzičarima bilo je preko 600 članova društva. Sarajevski list, 13. 11. 1908.

⁷⁵ To poslednje djelo je bilo komponovano za dva hora, simfonijski orkestar, klavir i orgulje, a izvedeno je prilikom jubilarnog koncerta sarajevskih učitelja 1908. godine. T. Polomik, O ulozí Čeha....str. 153.

⁷⁶ Emil Hajek, pijanista i muzički pedagog. Rodio se 1896. u Hradec Kralove. Studirao u Pragu i Berlinu. U Sarajevu radio od 1909. do 1921. Kao učitelj muzike, i kasnije kao direktor konzervatorija. Tada se preselio u Beograd gdje je postao kasnije i profesor na Muzičkoj akademiji 1937. O. Sobotka, Česky hudebníci...str. 103.

⁷⁷ Bedrich Holeček. Kapelník, rođen 1882. u Pragu. Školovao se u Křiževcima i Zagrebu, i radio u Pardubicama, Brnu, Zagrebu, da bi od 1913. do 1915. godine bio direktor Opere u Sarajevu. Umro u Brnu 1942. O. Sobotka, Česky hudebníci..., str. 106.

⁷⁸ Petr Čapek, vojni kapelník. Rođen 1849. U Struchach u Mlade Boleslave. U Sarajevu služio u 126. Pješadijskom puku od 1890. do 1897. kada je otišao na liječenje u Marijanske Lazne gdje je i umro. str. 95.

⁷⁹ Fučík Julius, dirigent vojnog orkestra. Rodio se 1872. u Pragu, a umro 1916. u Berlinu. Studirao u Pragu. U Sarajevu je (poslije služenja i rada u Zagrebu i Sisku) radio od 1897. do 1900. Kao dirigent vojnog orkestra u 86. Ppl, kada je premješten u Budimpeštu. str. 102.

⁸⁰ Josip Vanek, dirigent, pjevačkog zbora austrijskih činovnika i oficira osnovanog 1886. u Sarajevu. str. 146.

⁸¹ Kratochvíl Dominik, rođen 1876 u Hradisku kod Kromjeriza. Kao muzičar radio u Sarajevu od 1891. do 1900. kada se odselio u Zagreb.

iako je bio češkog porijekla izjašnjavao kao Hrvat. Veliki naučni doprinos su dali i Bedrich Antonin (Bedřich Antonín) i Vaclav Radimski (Václav Radimský). O njihovim ličnostima i djelu, pogledati kratke biografije ličnosti u prilogu.

Česi su u gradu osnovali i prvo lutkarsko pozorište 1910. godine, a prva predstava je bila održana 9. 3. 1910. „Pan Franz z zamku“.⁸²

U Sarajevu je bila najrazvijenija i društvena organizovanost čeških doseljenika, i skoro jedina od koje su nam ostali detaljniji podaci o njihovom djelovanju prije I Svjetskog rata. Prvo društvo koje je osnovano 1889. je bilo Pernikova obec ili Kroužek mladencu.⁸³ On je izmijenio ime 1900. na *Češko udruženje* (Česká společnost). Drugo udruženje koje je nastalo 1896. je bilo *Češko obrazovno društvo* (Český vzdělávací spolek), koji je 1898. promijenio ime u *Češko narodno obrazovno društvo* (Český lidově vzdělávací spolek).⁸⁴ Ta dva društva su se 5. 11. 1905. udružile u *Češku besjedu* (Českou Besedu) u Sarajevu.⁸⁵ Iz njega je već za dve godine istupilo jezgro članova bivšeg Češkog obrazovnog društva, i nanovo ga formiralo. Ta dva društva će se ponovo spojiti tek u 1928.

Vjerovatni razlog razdvajanja i toliko dugog odvojenog rada dva društva, što je inače bio jedinstveni slučaj na tlu BiH, da u jednom gradu postoje dva češka društva, je bila socijalna različitost između osoba koje su bile članovi Besede i onih koje su bili članovi Obrazovnog društva. Naime u Besedi su se okupljali poslije ujedinjenja uglavnom osobe iz srednje klase,

---

⁸² Ota Rodl, Jednota 22/30. 5. 1970. str 11.

⁸³ To je bilo neformalno udružanje bez ustanovljenih pravila, koje nije bilo registrovano u Registru Društava u BiH. Aktivnosti tog društva su se svodile na okupljanje članova, obično u nekom ugostiteljskom objektu, i na zabavu.

⁸⁴ Takođe ni ovo društvo nije imalo ustanovljena pravila, i nije bilo registrovano u Registru Društava.

⁸⁵ J. Matušek, Češi v Bosne, str. 39. Udruženja koja su ranije postojala nisu bila registrovana u zvaničnom registru udruženja i organizacija austrougarskih vlasti u BiH (primjedba autora).

pretežno činovnici i druge osobe povezane sa državnom službom, dok su se u Obrazovnom društvu uglavnom okupljali radnici i zanatlije.⁸⁶

Sam broj članova društava je bio dosta malen u odnosu na ukupan broj Čeha u BiH. Tako je u Sarajevu, od pretpostavljenih 1500 i više stanovnika češkog porijekla u 1905,⁸⁷ samo se njih 311 uključilo u sam rad društva. Može se takođe pretpostaviti da je veliki broj osoba koje su na papiru bile članovi, to bile samo formalno. Vjerovatno je takođe broj onih koji su učestvovali aktivno u radu bio dosta manji od navedenih nekoliko stotina osoba. Iz svega toga se može izvući zaključak da su aktivnosti društava bile plod rada nevelikog broja entuzijasta, i da je sa odlaskom nekoga od njih, ili većeg broja taj rad zamirao, ili potpuno nestajao. Time se da objasniti kratkotrajnost i nestanak tih udruženja u gradovima poput onih kratko postojećih u Banja Luci, Brčkom i Zenici. Samo su se društva u takvom centru, kao što je Sarajevo mogla oduprijeti nestanku nakon odlaska osobe, ili više njih koje su svojom energijom pokretale organizaciju. Broj aktivnih članova je stalno opadao, tako da je od 311 članova 1905.⁸⁸ koji su učlanjeni u društvo nakon spajanja dve prethodne organizacije, opadanjem došlo do samo 233 1909, zatim 216 1910. godine, pa na 208 naredne godine, da bi se taj trend opadanja malo promijenio u 1912, sa 222 registrovana člana,⁸⁹ što je vjerovatno imalo vezu sa dolaskom novih čeških činovnika u periodu 1911-1914.⁹⁰

---

⁸⁶ Ladislav Hladky-Adin Ljuca, Česke vlivy na kulturni a spoločensky rozvoj Bosne a Hercegovine, str. 7.

⁸⁷ Po popisu iz 1910, u gradu je bilo 1702 Čeha, a nema naznaka da je u tim godinama došlo do naglog porasta ili pada populacije, tako da se može sa dosta velikom sigurnošću uzeti da je broj Čeha u samom gradu bio veći od 1500 a manji od 1700 (primjedba autora).

⁸⁸ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 40.

⁸⁹ Übersicht der in Bosnien und Herzegovina bestehenden Vereinen nach dem Stande von 31. Dezember 1911.

Pregled društava nastalih u okrugu Sarajevo po stanju od 31.12.1911 Arhiv BH u Sarajevu (dalje ABH) Zemaljska vlada Sarajevo (dalje ZVS), Društva ABH ZVS, 1912, šfra 150.474/12.

⁹⁰ J. Matušek, Češi v Bosne..., str 12.

Po dolasku Česi su se ubrzo počeli okupljati u gostionicama, prije svega zbog nedostatka prostora. Obično su se nalazili u gostionici *Kod Avakuma*, vlasnika Avakuma Perišića.⁹¹ Kao što je već navedeno, godine 1889. je osnovano prvo od tih čeških društava, Pernikova obec ili Kroužek mladencu, a 1896. drugo, Češko obrazovno društvo. Oba ta društva nisu imala nikakvu širu obrazovno-korisnu djelatnost, i njihova uloga se prevashodno sastajala iz okupljanja osoba češkog porijekla, radi zabave, i održavanja kontakata. Upravo iz tih razloga, ona su svoja okupljanja mogla održavati po gostionicama, da bi se poslije svoja sastajanja održavala prvo u Zanatlijskoj školi, a potom u Vereinhausu⁹² po njegovom izgrađivanju 1897.⁹³

Tek po udruživanju ta dva društva, može se govoriti o ozbiljnijem karakteru njihovih sjednica. Po osnivanju u 1905. godini u članstvu društva je bilo nešto više od 300 osoba, a društvo je posjedovalo i sopstvenu biblioteku sa 1 700 naslova. Prvi predsjednik je bio Josef Vlach; sekretar Josef Liebeceit; potpresjednik inženjer Stefan Bozsak; blagajnici Anton Paler i Josef Rajman, i bibliotekar Richard Šuman.⁹⁴

Ubrzo po osnivanju, ili udruživanju, formiralo se i nekoliko sekcija, od kojih su najbolje funkcionisali muzička, pozorišna i lutkarska grupa. Muzička sekcija je imala podršku čeških muzičara iz vojne glazbe različitih vojnih jednica, a pozorišna grupa je dobro saradivala sa sarajevskim Narodnim pozorištem, koje je često igralo komade čeških pisaca.⁹⁵ Iz lutkarske sekcije je proizišlo lutkarsko pozorište u 1910. godini,⁹⁶ iz kojeg je nastalo i gradsko lutkarsko pozorište u 1911.⁹⁷ To lutkarsko pozorište su vodili komesar željeznice u Sarajevu Karel

---

⁹¹ Negdje nazivana i *Trebonska pivnica* (napomena autora).

⁹² Vereinhaus- mjesto za okupljanje gospode (napomena autora).

⁹³ J. Matušek, *Češi v Bosne...*, str. 40.

⁹⁴ Zaostavština J. Matušeka, lični komentari. ASČ u RH

⁹⁵ J. Matušek, *Češi v Bosne...*, str. 41.

⁹⁶ Dr. Jindřich Vesely, *Čs. Loutkova divadla v zahraniči*, Naše zahraniči, 1930. str. 204.

⁹⁷ Ota Rodl, *Jednota* 22/30. 5. 1970. Str. 11.

Havliček, Jan Haering, i naposljetku Antonin Pasler, koji je to radio sve do 1929. godine.⁹⁸ Samo lutkarsko pozorište je imalo važniju ulogu nego samo zabavu za najmlađe. Preko njega su djeca učila pravilni češki jezik, i imalo je veliki uticaj na očuvanje znanja maternjeg jezika u toj generaciji doseljenika u BiH.⁹⁹

U okviru društva je osnovana i Besidka mladih, koja je imala za cilj poučavanje češkog jezika i kulture za mlađe naraštaje. U okviru te *besidke* su organizovane i lutkarske predstave, a poučavanje jezika je vršeno 3-4 puta sedmično.¹⁰⁰

Ono što je predstavljalo veliki problem samom društvu je bio neodstatak prostora, i tokom cijelog predratnog razdoblja su pokretane različite inicijative zarad izgradnje Češkog doma. Ipak, to je moralo sačekati neka ljepša vremena, a u međuvremenu su se sjednice i aktivnosti društva odvijale po različitim hotelima, gostionicama, ili iznajmljenim uredima. Čak i kada su napokon uspjeli da iznajme neki prostor u kojem su održavali svoje aktivnosti, iz njega su bili istjerani u martu 1912.¹⁰¹

U tim godinama došlo je i do pojave prve dopunske škole na češkom jeziku, koja je radila u sklopu Češke Besede. Sa nastavom u školi, koja je na početku imala oko 50 đaka, se krenulo u aprilu 1905. godine. Ta prva škola je trajala nekoliko mjeseci, da bi prava škola se nastavom koja se odvijala 3 puta sedmično,¹⁰² počela u školskoj 1905/1906. i koju je pohađalo

---

⁹⁸ J. Matušek, Češi v Bosne, str. 40.

⁹⁹ J. Vesely, Čs. Loutkova divadla...,Naše zahraniči, str. 204-205.

¹⁰⁰ Zaostavština J. Matušeka, ASČ u RH, lični komentari i bilješke.

¹⁰¹ Na inicijativu sarajevskog policijskog perfekta Češka Besjeda je morala napustiti svoje prostorije zbog pretvaranja tog mjesta u policijsku školu (Zaostavština J. Matušeka. ASČ u RH. Lični komentar J. Matušeka, a kao izvor te vijesti je naveden članak iz Českog Lista, br. 3/1912, koji je bio nedostupan autoru rada).

¹⁰² U srijedu, četvrtak, i u subotu popodne. J. Vesely. Čs. Loutkova divadla, str. 204.

na početku 37-oro djece.¹⁰³ Rad u toj školi je trajao do 1911. godine, a učiteljicama u školi, Pospišilovoj i Olšovskoj, se plaćalo 4 krune po predavanju. Novac se za to dobijao tako što se od članova društva, čija su djeca pohađala školu, i od bogatijih članova društva, uzimao prilog od 1 krune mjesečno.¹⁰⁴

Grad koji je po dolasku Austro-Ugarske vlasti promijenio svoje lice od tradicionalno agrarno-zanatlijskog-trgovačkog u moderni industrijski grad, sa svim posljedicama toga je bila **Tuzla**. Kao takav grad, u kome su ubrzo poslije dolaska nove vlasti, počele da se razvijaju industrija i rudarstvo, sa pratećim granama, još od 1878. je počeo da privlači i mnoge Čehe. Rudna bogatsva grada i okoline su zahtijevala stručnu radnu snagu, koja bi prvo iznijela početne terete eksploatacije, a zatim i obučila jeftiniju domaću radnu snagu, koja je u budućnosti trebala da preuzme glavno breme rada u rudnicima uglja u Kreki, kao i u solani u istom gradu.¹⁰⁵ Osim tih u gradu i okolnim manjim mjestima koja su gravitirala Tuzli su otvoreni još i solana u samoj Tuzli, kao i fabrika špirita u Tuzli, koja je bila najunosniji poreski objekat u cijeloj BiH,¹⁰⁶ a takođe i fabrika amonijačne sode u Lukavcu. Sve to je dovelo do dolaska znatnog broja čeških rudara, kao i stručnjaka u različitim oblastima. Osim njih u grad je pristiglo i dosta činovnika, a takođe i dosta veliki broj vojnika, podoficira i oficira, koji su smješteni u gradu, u kome je bila četvrtina svih austrijskih snaga u BiH,¹⁰⁷ tako da je broj Čeha u gradu vjerovatno bio dosta veći od 415 koliko ih je po popisu iz 1910. bilo u samom gradu Tuzli, i 764 ukupno u okrugu.¹⁰⁸ Česi su ukupno po broju stanovnika bili 5 narodna grupacija u gradu. Najviše je bilo domicilnih,

---

¹⁰³ Zaostavština J. Matuška. Lične bilješke i komentari. (Josef Matušek je koristio gradu nedostupnu autoru ovog rada : Almanach Československeho svazu iz 1924, i Sbornik Československeho svazu za 1926. godinu- primjedba autora).

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ I. Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi..., str. 191.

¹⁰⁶ I. Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi..., str. 189.

¹⁰⁷ Godine 1910. u gradu je bilo 1680 aktivnih vojnika.

¹⁰⁸ Popis iz 1910. godine. str. 65.

Bošnjaka, Hrvata i Srba. Poslije njih su dolazile osobe sa njemačkim maternjim jezikom, među koje su se ubrajali i dosta brojni aškenaski Jevreji, a ispred svih ostalih su bili Česi. Preko njihovog državljanstva se može posredno zaključiti kojim su se strukama bavili. Pošto je među njima bilo samo 9 osoba sa bosansko-hercegovačkom zemaljskom pripadnošću, može se zaključiti da u samom gradu nije bilo osoba koje su se bavile nekom poljoprivrednom djelatnošću.¹⁰⁹ Među njima je daleko najveći dio imao austrijsko državljanstvo.¹¹⁰ Po istraživanjima Ilijasa Hadžibegovića,¹¹¹ Česi su bili među najbrojnijim skupinama u činovničkom sloju, koji je brzo rastao u Tuzli. Najviša mjesta su bila rezervisana za Nijemce, i Mađare, no zbog zahtjeva službe, u kojoj je bilo potrebno bar donekle poznavati zemaljski jezik, Česi su bili među najzastupljenijima po broju na nižim činovničkim mjestima. Takođe po istim istraživanjima veliki broj Čeha u gradu se bavio zanatima. Bili su to uglavnom: građevinari, limari, stolari, mesari, pekari, tapetari, gostioničari.¹¹² Takođe Česi su bili zastupljeni kao stručni radnici u različitim industrijskim pogonima. Bili su to nadgledničari, dnevničari, kopači i drugi kvalifikovani radnici. Osim toga Česi su kao i u drugim gradovima imali značajnu ulogu u muzičkom životu. Tako su u Donjetuzlanskom srpsko-pravoslavnom crkveno pjevačkom društvu radili Dragutin Hruza (Dragutin Hrůza), dr Emil Muža, Karlo Matejka (Karlo Matějka) i Anton Dozela.¹¹³ Osim njih u gradu je radio i kao horovođa Gustav Vilim (Wiliem) Brož,¹¹⁴ koji je komponovao Kantatu za soliste, hor i orkestar u slavu Fra Grge Martića. Broj Čeha je bio toliki

---

¹⁰⁹ Bosansko-hercegovačko zemaljsko pripadništvo je bilo ključno za dobijanje prava vlasništva nad zemljom koju su naseljenici dobijali za obrađivanje (primjedba autora).

¹¹⁰ Od ukupno 415 osoba sa češkim maternjim jezikom u gradu, njih 388 je imalo austrijsko državljanstvo; 19 ugarsko; 9 bosansko-hercegovačko; 3 neko drugo strano državljanstvo.

¹¹¹ Vidi njegov članak : *Етничка структура становништва Тузле за вријеме Аустроугарске владавине (1878-1918)*, у Прилозима, XXIII, Сарајево, 1988, str. 131-145.

¹¹² И. Хађибеговић, *Етничка структура Тузле...*, str. 140.

¹¹³ Т. Polomik, *О улози Чеха...*, str. 148.

¹¹⁴ Brož Wiliem Gustav, rođen 1861. u Tynce nad Labem, a umro 1915 u Tuzli. Muzički pedagog i kompozitor. Bio dirigent tamburaškog zbora u Travniku, u učitelj muzike u tom gradu u 1906 godini. Poslije toga do smrti radio kao učitelj muzike u gimnaziji u Tuzli. Takođe stvarao muziku za tamburaške grupe. Otto Sobotka, *Česky hudebnici*, str. 93.

da su, zarad organizovanja manjinskog života, bili u stanju da 1892. organizuju *Česky kroužek*.¹¹⁵ Članovi toga Českog kruga su bili: upravitelj ciglane Rajmund Hodovski (Rajmund Hodovský), direktor katastra Antonin Sušil, načelnik željezničke stanice Wilem Benda, sudija Leopold Mikula, kao i Libor Samek, Jindrih Olbrih (Jindrich Olbrich), Karel Vit, Alois Jakubec, i dr.¹¹⁶ Češki kapital je bio uključen u vlasničku strukturu fabrike špiritusa.

Zenica je kao grad povezan sa Slavonijom sa prugom izgrađenom 1879, privukla takođe značajan broj Čeha. Po popisu iz 1910. godine u gradu je bilo 311 osoba sa češkim maternjim jezikom.¹¹⁷ Osim velikog broja radnika na željeznici, u grad su pristigli i češki rudari nakon otvaranja prvog rudnika uglja u Bosni i Hercegovini 1888. Osim toga, u gradu je otvorena i tvornica papira u vlasništvu Čeha, Edvarda Musila, 1885, koja je radila do 1910. Iste te godine u gradu su Česi organizovali i svoje kulturno društvo, o čijoj djelatnosti nisu ostali bliži podaci, osim šturih podataka da je prvi predsjednik društva bio Otakar Skrabe, i da je članova bilo 65, i to uglavnom radnika željezare. Podaci koji su do nas doprli, govore da su godine 1912. zakupili lutkarsko pozorište, i da su imali vlastitu biblioteku, za čije su osnivanje dobili knjige od Matice školske i društva Komensky.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Matušek, *Češi v Bosne...*, str. 44. Nažalost o tome društvu nam nisu ostali nikakvi podaci sem imena i godine osnivanja. O njihovoj (ne)aktivnosti nam najviše govori činjenica da ni u jednom od članaka Českog lista iz Zagreba nije bilo nikakvog spomena o bilo kakvoj djelatnosti društva.

¹¹⁶ Zaostavština J. Matušeka. Lične bilješke i komentari. ASČ u RH.

¹¹⁷ Popis žiteljstva iz 1910. str. 50.

¹¹⁸ Zaostavština J. Matušeka. Lične bilješke i komentari. Kao literatura za te komentare su navedeni članci iz Almanaha Československeho svazu iz 1924. str. 142, i Sbornika Československeho svazu za 1926. godinu. ASČ u RH.

Ostale gradske zajednice

Kao što se može vidjeti kako iz popisa stanovništva iz 1910. tako i liste pretplatnika na Češki list iz Zagreba, Česi su bili rašireni po skoro svim mjestima u BiH. No nažalost, iz dostupnih podataka se ne može zaključiti kakve su bile zajednicu u gradovima koji nisu gore navedeni u prethodnom tekstu, već se njihovom stanju i brojuu ostalim mjestima mogu izvući samo posredna saznanja. Za neke od gradova koji su imali dosta brojni češku zajednicu nam nisu ostali nikakvi podaci. U okrugu Travnik je popisu iz 1910. godine bilo 825 Čeha, od čega nam je donekle bliže poznata samo sudbina Čeha u Zenici. Za ostale gradove u tom okrugu, nam skoro ništa nije poznato, osim imena nekolicine činovnika i drugih radnika zaposlenih u državnoj upravi. Tako do nas nisu došli nikakvi podaci koji bi nam govorili o aktivnostima Čeha koji su živjeli u Travniku, Žepču, Bugojnu, itd,¹¹⁹ njihovoj nacionalnoj svijesti, i drugim podacima. Takođe nam nisu poznati nikakvi podaci o Česima u Bihaćkom okrugu. Ukupno ih je u tom okrugu bilo 224, od kojih je najveća koncentracija bila u Bosanskom Petrovcu, središtu drvne industrije, a dosta značajan broj se nalazio i u Bihaću.¹²⁰ Razlozi za to se vjerovatno mogu naći u prirodi njihovog posla. Ti krajevi su bili poznati po izvozu drveta, i u tom okrugu je izgrađeno dosta pilana, kao i uskotračnih pruga koje su olakšavale eksploataciju rudnog bogatstva. Tako da su u taj kraj, osim državnih činovnika dolazili, uglavnom, radnici i stručnjaci povezani sa drvnom industrijom. Kao što se u ranijim poglavljima već spominjalo, državni činovnici u toku trajanja austrougarske vlasti nisu bili pretjerano, ili skoro uopšte zainteresovani za manjinsko organizovanje, tako da se od malobrojnih činovnika češkog porijekla u tim krajevima to nije moglo ni očekivati. Radnici u drvnoj industriji, takođe po prirodi svog posla, i

---

¹¹⁹ Po podacima popisa stanovništva iz 1910. U samom gradu Travniku je živjelo 151 osoba sa češkim maternjim jezikom. Samo nešto manji broj je živio u Žepču, njih 146. Zajednice su postojale još i u Bugojnu 37, Jajcu 54. Livnu 46, itd. Vidi priloge sa tabelama na kraju rada (primjedba autora).

¹²⁰ Po popisu iz 1910. godine u Bos. Petrovcu je živjelo 101 Čeh, u gradu Bihaću 53, itd. Vidi takođe tabelu u priložima.

slabijem ili nikakvom obrazovanju bili uglavnom nezainteresovani za bilo kakvo društveno organizovanje, tako da do nas nisu došle nikakve vijesti o bilo kakvim aktivnostima koji bi imali za cilj razvoj ili očuvanje češke nacionalne svijesti.

Osim tih krajeva u centralnoj i sjeverozapadnoj Bosni, koju su pokrivali travnički i bihaćki okrug, takođe je do nas nisu doprli podaci o aktivnostima Čeha u Hercegovini, izuzimajući Mostar. Tako nam o značajnim po broju zajednicama u Trebinju, Konjicu, Stocu,¹²¹ do nas nije došlo apsolutno ništa. Takođe do nas nisu došli skoro nikakvi podaci o Česima koji su živjeli u značajnijem broju u Visokom (118 njih) i Bijeljini (65).

---

¹²¹ Po popisu iz 1910. u Trebinju je bilo 109 Čeha, u Konjicu je bio 101, a u Stocu 45.

Seoske zajednice

Naseljavanje seoskih zajednica teklo je dosta drugačije od naseljavanja Čeha u gradove. Prije svega za naseljenike je trebalo obezbijediti zemlju za obrađivanje, koje nije bilo dovoljno ni za domaće seljake. Osim toga naseljenici su dolazili u zemlju komplikovanih društveno-imovinskih odnosa, u kojoj su se preplitali feudalni, polufeudalni i moderni sistemi posjedovanja i obrade zemljišta. Iako je bilo pokušaja da se organizuje kolonizacija i u toku 80-ih godina XIX vijeka, oni zbog slabije podrške Vlade i neriješenih imovinsko-pravnih odnosa, nisu dali neke znatnije rezultate. U toku tih godina nije bilo ni naseljavanja Čeha kao seoskih kolonista na prostore Bosne i Hercegovine. Oni su počeli dolaziti u BiH u organizovanim grupama kao kolonisti tek u 90-im godinama, kada su imovinski odnosi bili znatno sređeniji zbog izrade katastra i nakon što je posao na izradi gruntovnice znatno odmakao početkom 90-ih godina. Aktom od 3. 8. 1893. godine Zajedničko ministarstvo finansija Austro-Ugarske u Beču, je izdalo osnovna uputstva Zemaljskoj vladi BiH o sprovođenju interne i eksterne kolonizacije i osnovne principe kojih se pri tome trebalo pridržavati.¹²² Eksterni kolonisti, pod kojima su se podrazumijevali uglavnom stranci, su se mogli naseljavati na dva načina; prvi je bio naseljavanje manjih grupa od 5 do 10 porodica, i to u srezove u kojima je trebalo gajiti šećernu repu. Tu bi oni, pošto se pretpostavljalo da će biti na mnogo višem kulturnom i privrednom nivou od domaće populacije, trebali na njih djelovati poučno i učiti ih novim i savremenim metodama gajenja novih poljoprivrednih kultura; drugi je predstavljalo stvaranje većih kompaktnijih naseobina. One su trebalo da se formiraju tek poslije izrade detaljnih planova, kojima bi se stvorili uslovi za opstanak i napredovanje kolonija. Morali su da se nađu zemljišni kompleksi sa dovoljno

---

¹²² Томислав Краљачић, *Колонизација страних сељака у Босну и Херцеговину за вријеме Аустроугарске управе*, (dalje Т. Краљачић, Колонизација страних сељака...)Историјски часопис, књига XXXVI, Београд, 1989, стр 117-118.

obradivog zemljišta i pašnjaka i sa mogućnošću izgradnje komunikacija koji bi omogućili transportovanje proizvoda koje bi te zajednice trebalo da proizvode. Zajedničko ministarstvo finansija je odredilo i uslove po kojima bi se takva kolonizacija morala sprovoditi. Svaka porodica bi trebala da dobije 10 do 12 hektara zemljišta za krčenje i obradu. Ali da bi uopšte mogli dobiti zemljište svaka od porodica je morala posjedovati najmanje 600 forinti, da bi prije svega mogli preživjeti do prve žetve. Parcele su se dobijale u desetogodišnji zakup, sa godišnjom cijenom zakupa od 50 krajcara po hektaru. No ta zakupnina se plaćala tek od četvrte godine po naseljavanju, a za neke zajednice koje bi imale više od 50 porodica pri naseljavanju to bi važilo tek od 10 godine po naseljavanju. Po isteku tih deset godina, zemljište bi prelazilo u potpuno vlasništvo porodice, ukoliko je iskrčeno i uredno obrađivano i ukoliko se „besprijekorno drži u moralnom i političkom pogledu“. Ako neki od tih uslova nisu bili ispunjeni onda bi se taj period zakupa produžio na još 10 godina pod istim uslovima. Pored zemljišta, svaka porodica je dobijala besplatno građu iz državne šume za podizanje kuća i ostalih zgrada u domaćinstvu.

Uslovi za naseljavanje su bili, kao što se vidi iz priloženog, veoma povoljni, a motivi Monarhije za tako nešto su bili dvojaki. Pored onog glavnog, deklarativnog, o potrebi naseljavanja poljoprivrednog stanovništva, koje se nalazilo na višem kulturnom nivou od domaćeg, i koje će svojim primjerom potaknuti i domaće da poboljšaju sopstveno privređivanje, bilo je i drugih motiva. Jedan od njih je bilo svakako naseljavanje lojalnog elementa, koji bi donio balans i povećao lojalnost i otežao otpor nepokornog i neloyalnog, prije svega srpskog stanovništva. Može se reći da je vlast u velikom dijelu i uspjela u svojim namjerama. Naseljenici su uglavnom bili na višem nivou, i uticali su mnogo i na domaće stanovništvo u pozitivnom smislu, u poboljšavanju privrednih prilika, a i doseljavanjem kolonista, neki krajevi su promijenili u velikoj mjeri svoj nacionalni karakter. To se najviše moglo osjetiti u prnjavorskom

okругu. Dotad u ogromnoj većini naseljeno srpskim stanovništvom, izraženog buntovničkog i hajdučkog karaktera, poslije masovne kolonizacije, taj okrug je promijenio potpuno svoje lice. Među Poljacima, Ukrajincima, Rusinima, Nijemcima, Talijanima u tom okrugu, koji je zbog svoje etničke šarolikosti dobio ime „mala Evropa“, se nalazila i češka naseobina **Mačino Brdo**.

Mačino brdo su 1895. osnovali češki kolonisti iz Volinja u Ruskom carstvu. Tamo se se preselili tokom 70-ih godina XIX vijeka, i uprkos ostvarenom napretku, i navikavanju na novu životnu sredinu, zbog pojačane rusifikacije i pritisaka da pređu na pravoslavlje su prihvatili poziv, i već pomenute 1895, se preselili u Bosnu i Hercegovinu.¹²³

Kolonisti iz Volinja su prvo došli u Novu Ves, da bi se odatle premjestili u obližnje mjesto Prnjavor, također u banjalučkom srezu.

Po kasnijim podacima iz 1913. godine, po dolasku u Mačino brdo, grupu su sačinjavale 25 porodica, sa ukupno 149 članova.¹²⁴ Kolonija je brzo napredovala i u vrijeme sastavljanja izvještaja 1913. godine broj članova se povećao na 242. Osnovna pomoć Vlade koja je znatno pomagala kolonizaciju je bila dodjela besplatnog zemljišta. Kolonisti su dobijali na upotrebu određeno zemljište na 10 godina, a zatim bi po isteku tih 10 godina, ukoliko bi ispunili više uslova, od kojih je najvažniji bio da su dobri zemljoradnici, dobijali istu u trajno vlasništvo. Pošto su po zakonu sve osobe koje su dolazile i dobijale zemlju morale imati određenu imovinu, koja je iznosila minimalnih 600 forinti, i oni su morali sa sobom donijeti određeni kapital. Ukupna suma koju je tih 25 porodica u svom dolasku donijela je iznosila 15. 429 kruna, što pokazuje da imovina koju su donijeli sa sobom iz Galicije nije bila velika. Površina koju su dobili na obrađivanje se postepeno širila krčenjem okolnog zemljišta koje dotad nije bilo u

---

¹²³ J. Matušek, Češi v Bosně, str. 34.

¹²⁴ Auszug uber den Bericht (Baron) uber Kolonien in Bosnien 1913-1914 (dalje Izvještaj o kolonijama u Bosni), ABH ZVS, 1913, šifra 18/812/192. str. 4.

obradivom stanju i 1914. godine je iznosila ukupno 340 hektara u katastarskim opštinama: Konjuhovac, Ratkovci i Galipovci.¹²⁵ Teškoće sa kojim su se sučeljavali kolonisti su bile raznolike; od egzistencijalnih, povezanih sa teškoćama oko iskrčivanja zemljišta i pretvaranjem šuma i šipražja na obradivo zemljište; do regulisanja vlasništva nad istom; preko društveno-kulturnih u šta su spadale izgradnje crkava, škola i organizovanja društvenog života. Seljani u Mačinom Brdu nisu imali školu na svom sopstvenom jeziku do tridesetih godina XX vijeka, i nastava za njihovu djecu se odvijala u opštoj osnovnoj školi u obližnjem Prnjavoru na srpsko-hrvatskom jeziku. Takav način školovanja je ostavio trag, tako da su već poslije 20-ak godina, djeca u koloniji međusobno pričala na srpskohrvatskom, a samo sa roditeljima na češkom jeziku.¹²⁶ Vjerske obrede su obavljali u obližnjem Prnjavoru, u tamošnjoj rimokatoličkoj crkvi pod čiju su jurisdikciju potpadali, na srpsko-hrvatskom jeziku.

Društveni život kolonije za čitavog doba Austro-Ugarske vladavine je bio veoma slab, bez ikakvog organizovanja u češka društva koja bi se bavila održavanjem narodnih tradicija. Jedinu svijetlu tačku su predstavljali češki muzičari koji su ostavili znatan trag u muzičkoj istoriji opštine Prnjavor osnivajući prvu muzičku skupinu.

U istom banjalučkom srezu, u okrugu Tešanj se nalazila i druga češka kolonija **Malice**. Godine osnivanja ove kolonije nisu najjasnije, pošto za razliku od organizovanog dolaska u jednoj većoj grupi, kao što je bio slučaj sa kolonijom Mačino Brdo, to ovdje nije bio slučaj. Naseljenici su ovdje dolazili od 1896. do 1899., i u prvobitno ih je bilo 16 porodica sa ukupno 65 osoba, da bi 15 godina kasnije, nakon što su se neke porodice odselile a druge doselile, broj domaćinstava bio 17, sa ukupno 80 osoba.¹²⁷ Kapital koji je tih 16 porodica

---

¹²⁵ Izvještaj o kolonijama u Bosni, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 4.

¹²⁶ Izvještaj o kolonijama u Bosni, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 4.

¹²⁷ Izvještaj o kolonijama u Bosni, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 5 .

donijelo na početku je bio 14.600 kruna, što govori o malo boljoj ekonomskoj situaciji nego što je bila ona kolonista u Mačinom Brdu. No u svim drugim stvarima, oni su imali mnogo više problema od svojih sunarodnjaka u prnjavorskom okrugu. Za razliku od njih, oni nisu imali nikakvu školu, ni u svome mjestu, a ni u bližem okruženju, tako da su poučavanje djece morali sami raditi. Ipak najveći problem im je predstavljao njihov prirodni položaj, koji ih je upućivao u svemu na mnogo bližu Derventu, kojoj je i geografski pristup bio mnogo lakši. No umjesto Derventi, oni su u upravnom smislu, pripadali tešanjskom okrugu, koji im je bio udaljen skoro 3 dana puta, preko planina, i u kojem im po njihovom svjedočenju iz 1913. godine nisu bili nimalo skloni, zbog njihove prirodne upućenosti na Derventu, u kojoj su i kupovali i prodavali, a i pod čiju crkvenu nadležnost, tj. tamošnje katoličke crkve, su spadali. Neki od mještana Malica su se zalagali za izgradnju male kapele u samoj koloniji, no drugi su bili suprotnog mišljenja, pošto su smatrali da im to nije potrebno, i da bi to bio preveliki izdatak za siromašnu koloniju, a sa katoličkim sveštenikom u Derventi su se dobro slagali, pošto je on pomalo znao i razumijevao češki jezik. Zbog svih tih okolnosti, i teškoća koji im je predstavljalo to što im je središte upravnog života bilo u udaljenom Tešnju, mještani su zajedno sa predstavnicima poljsko-rutenske kolonije Gornji Detlak, podnosili više puta zahtjeva da im se kao administrativno središte dodijeli Derventa.¹²⁸ Do izbijanja Prvog Svjetskog rata, taj zahtjev im nije ispunjen.

Prva uopšte osnovana češka kolonija je bila **Nova Ves** 1894. godine. Njeni stanovnici su došli iz Volinije, u koji su se naselili 1878. god. Tamo su uslovi dobijanja zemlje bili mnogo teži nego što su bili u Bosni i Hercegovini. Iako su dobili zemlju u zakup na 36 godina, po povoljnoj cijeni, po prvih 12 godina cijena zakupa se povećala, nakon što su se prinosi i prihodi sa zemlje povećali. Ta povišena cijena zakupnine, kao i pritisak ruskih vlasti da

---

¹²⁸ Izvještaj o kolonijama u Bosni, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 7.

naseljenici pređu na pravoslavlje (od 1884. godine niko ko nije bio pravoslavne vjeroispovijesti nije mogao kupovati novu zemlju, tako da naseljenici nisu mogli da prenesu zemlju koju su obrađivali u svoje vlasništvo, izuzev ako ne bi prešli u pravoslavlje).¹²⁹

Zbog toga, kao i poziva austrougarskih vlasti da se nasele u BiH, pod mnogo povoljnijim uslovima, dobar dio volinških Čeha se odlučio na put u nepoznato. Poslednja stanica na njihovom dugom putu je bio Bosanski Kobaš. Zemljište koje su dobili nije bilo najplodnije, to jest bilo je smješteno u šumovitom području u današnjoj opštini Srbac. Dugo putovanje od Volinja, preko Slavenskog broda, i Bosanskog Kobaša u kome su se zadržali 14 dana, tražeći pogodno zemljište za naseljivanje, se napokon završilo kada su to otkrili u mjestu Kobaški Lug u toj opštini. Novo mjesto je po želji mještana dobilo češko ime **Nova Ves**. Tu su se zadržale 23 porodice, kojima su se kasnije pridružile još njih nekoliko. Ostali kolonisti iz Volinja su se smjestili u Mačinom Brdu, Malici, Vranduku, a pojedine porodice i u drugim mjestima. Porodice koje su zadržale u Novoj Vesi su bile : Bartova (1 porodica), Burešova (1), Adamkova (3), Fialova (1), Holoubkova (1), Jandikova (1), Javorkova (1), Kopecka (1), Kraftova (1), Kratochvilova (1), Ličenikova (1), Paralova (1), Pirklova (1), Stručkova(1), Suchankova (1), Valentova (2), Vaškova (1), Vitolova (1), i Vlkova (4), sa ukupno 94 člana.¹³⁰ Površina koju su dobili u zakup i kasnije u trajno vlasništvo je iznosila 258 hektara, a sa sobom su ukupno donijeli 8.200 kruna početnog kapitala.¹³¹ Teški uslovi života u novom životnom okruženju su odnijeli veliki danak u ljudskim životima. Močvarno zemljište je pogodovalo epidemiji malarije od koje je nastradao veliki broj kolonista, a tome svakako nisu pomogli ni teški uslovi privređivanja, i

¹²⁹ Jaroslav Vaculik, *Češi v cizině 1850 – 1938*, Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, Brno 2007, str. 132.

¹³⁰ Po podacima Josefa Matuška, navedenim u njegovom članku *Češi v Bosne a Hercegovine*, je bilo 25 poimenično nabrojanih porodica. Međutim po svim drugim nađenim izvorima (Izvještaj o kolonijama u Bosni., članci u novinama), u Novoj Vesi je naseljeno 23 porodice. Moguće je da je do razlike u podacima između tih izvještaja i Matuška došlo zbog dijeljenja nekih mnogobrojnih porodica na dve ili više, možda porodice Vlkovih ili Adamkovih (napomena autora).

¹³¹ Izvještaj o kolonijama u Bosni, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 8.

raskrčivanja šume da bi se dobilo obradivo zemljište. Ipak i pored svega toga kolonija je napredovala i već 1913. je imala 35 domaćinstava sa 168 članova. Veliki problem im je i predstavljao nedostatak pitke vode, i pored blizine rijeke Save koja je ležala oko kilometar daleko od naseobine, zbog kojeg su podnosili molbe državnoj vlasti za dozvolu za izgradnju bunara. Naposljetku je jedan od kolonista Josef Vlk, kopao bunar do dubine od čak 32 metra da bi pronašao pitku vodu.¹³² Takođe veliki problem je predstavljala totalna nebriga vlasti o privrednom razvoju kolonije. Po planu po kojemu su došli, naseljenici su se trebali baviti proizvodnjom hmelja, za koji bi im vlast trebala obezbjediti tržište. No kako se to nije desilo, kolonisti su se umjesto proizvodnji hmelja, okrenuli gajenju krompira.¹³³ Drugi problemi sa kojima su se kolonisti susretali su bili u crkvenoj nadležnosti, i školstvu. Iako su pripadali rimokatoličkoj crkvi u Prnjavoru, koji je bio udaljen 32 kilometra, zapravo je dušebrižničke poslove obavljao sveštenik iz Slavonskoga Kobaša koji je bio udaljen samo 4 kilometra. Zbog toga su mještani podnosili molbu vlastima da im dozvole držanje vlastitog čamca na Savi, da ne bi bili zavisni od osobe koja je zakupila pravo na prevoz putnika preko rijeke.¹³⁴ Pored toga naseljenici su htjeli napraviti malu kapelu, za koju nisu tražili namještanje sveštenika, pošto su se dobro razumijevali sa lokalnim sveštenikom u Slavanskom Kobašu koji je pomalo umio češki jezik. Mještani nisu osjećali potrebu za školom, pošto su im djeca pohađala školu u Bosanskom Kobašu, udaljenom 3 kilometra od Nove Vesi, na srpskohrvatskom jeziku, koji su dobro savlađivali. Kulturni život kolonije u tom period je bio vrlo siromašan, i nije postojala organizacija poput Češke Besjede, u kojoj bi zadovoljavali svoje potrebe, i održavali narodne

---

¹³² Josef Vlk, *Chceme žit!* (dalje J. Vlk, Ccheme žit), Prehled činnosti Čs. Svazu, osvetovehu a hospodarskeho odboru, Matice Školske, Divadelniho odboru, a Ustredni knihovny jako odboru Čs. Svazu od 1. 7. 1936. do 30. 6. 1937 a prehled činonosti spolku a českých osad, 1937, str 57.

¹³³ Đorđe Mikić, *O kolonizaciji stranih seljaka u Bosni i Hercegovini u vrijeme Austrougarske uprave*, Istorijski glasnik, Banja Luka, 1986, str. 189.

¹³⁴ Izvještaj, o kolonijama u Bosn, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 10.

tradicije. U nedostatku toga skoro osnovni kontakt sa tradicijom i jezikom domovine im je bilo mali broj knjiga na češkom jeziku u posjedu nekoliko pojedinaca, od kojih su neki takođe bili predplaćeni na neke od čeških novina, tačnije: „Hlasý z Hane“, „Milotickýho hospodáře“ i „Lidové noviny“¹³⁵. Odnosi naseljenika su bili najbolji sa najbližom češkom kolonijom u Mačinom Brdu, sa kojima su najčešće stupali i u bračne odnose. Osim njih odnosi su im bili dobri i sa kolonistima iz drugih naroda, poput Poljaka, Ukrajinaca, Nijemaca, kao i sa mjesnim hrvatskim, i u dosta velikoj mjeri i sa domaćim muslimanskim stanovništvom. Za razliku od tih dobrih, sa lokalnim srpskim stanovništvom, odnosi nisu bili toliko dobri, i dolazilo je do čestih trzavica i nesporazuma, zasnovanim kako na imovinskim odnosima, kao i na čestim upadima stoke lokalnog stanovništva na posjede doseljenika.¹³⁶

Posljednja od kompaktnih čeških naseobina je bio **Vranduk**, u blizini mjesta Doboje, u sjeveroistočnoj Bosni. Česi su se tamo doselili 1895, takođe iz Volinja, gdje su naseljavali sela Falkovštinu a Moskovštinu, odakle se se iselili pred pojačanim pritiskom ruskih vlasti da pređu na pravoslavlje.¹³⁷ Nakon mnogih peripetija, gdje im čak prvo nisu dopustili da prijeđu granicu monarhije nakon napuštanja Rusije, vozom preko Dervente su došli do naseobine koju im je u ime monarhije obećao baron Pitner. Mjesto na koje su došli im se nije nimalo dopalo, pošto su se obreli na mjestu obraslom šumom, trnjem i visokom travom, skoro neprilagodljivom za ljudski život, kako im se činilo. No, nakon njihovih žalbi koje su uputili u Sarajevo, da im se dodijeli neko bolje mjesto za naseobinu, odgovoreno im je samo, da ukoliko im se ne sviđa, da mogu da se vrate odakle su došli, u Rusiju. Poslije takvog odgovora, kolonisti

---

¹³⁵ J. Vlk, Chceme žit! str. 58.

¹³⁶ Т. Краљачић, Колонизација страних сељака..., str. 123. Vidi takođe: Jan Auerhan, *Čechoslovaci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Madarsku, a v Bulharsku*, (dalje J. Auerhan, *Čechoslovaci v Jugoslavii...*) Melentrich, 1921. str. 58.

¹³⁷ Jug. Čechoslováci, Daruvar, 1931, XVI, 21. 5. 1931, str. 2. Isječak članka, nađen u zaostavštini J. Matuška. Iako je poznata godina, datum izdavanja, i stranica, nije bilo moguće utvrditi tačan broj novina, u kojima je izašao ovaj članak.

su ipak ostali, i počeli mukotrpnu borbu za bolji život. U tom prvom valu, došlo je 16 čeških porodica, sa 77 članova, kojima su se kasnije, 1897, pridružile još 3 porodice iz Tabora.¹³⁸ Ukupan kapital koji su ti prvi kolonisti donijeli sa sobom bio je 18.866 kruna. Prve godine nove kolonije su bile veoma teške. Novac koji su donijeli sa sobom iz Volinja je brzo potrošen na preživljavanje do prve žetve, a imali su mnogo problema i sa okolnim bošnjačkim stanovništvom. Ono im je prvo prodavalo hranu po skupim cijenama, a potom pokušavalo da uzurpira zemlju koju su kolonisti kultivizovali, i prilagodili poljoprivrednoj proizvodnji uz velike napore.¹³⁹ Nakon što je te pokušaje osujetila vlast, i odnosi sa domaćim stanovništvom su se znatno poboljšali, vrijedne ruke kolonista su donijele znatan napredak koloniji, koja je do prvog svjetskog rata povećala broj domaćinstava na 20 sa ukupno 126 članova. Problemi sa kojima su se susretali u Vranduku su bili slični onima u drugim českim naseobinama, a najveći je bio nedostatak vode, zbog kojeg su tražili od vlasti da im pošalju jednog stručnjaka koji će im pomoći u nalaženju pitke vode, i kopanju bunara, pošto su svi napori samih kolonista ostali bezuspješni.¹⁴⁰ Što se tiče crkvenih i školskih pitanja, tu su bili upućeni na obližnje mjesto Foču, udaljeno nekoliko kilometara, i sa čime su bili generalno zadovoljni. Tamošnji sveštenik je razumijevao češki jezik, a oni su sami savladali srpsko-hrvatski, tako da nisu zahtijevali sveštenika sa maternjim češkim jezikom, a ni izgradnju kapele ili crkvice. Takođe, djeca koja su pohađala školu u Foči, su dosta dobro savladali lokalni jezik, tako da su mogla pratiti nastavu, a kod kuće su sa roditeljima pričali češki.

Postojale su i manje grupice čeških naseljenika, koji nisu bili dio neke kompaktne češke naseobine. Jedna od takvih grupa se naselila i u pretežno njemačku koloniju u **Novoj**

---

¹³⁸ Izvještaj o kolonijama u Bosni, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 11.

¹³⁹ Jug. Čehoslovaci, 21. 5. 1931. str. 3.

¹⁴⁰ Izvještaj o kolonijama u Bosni, ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192, str. 11.

Topoli (Windhorst). Prvi Česi koji su se tamo doselili još 1878 je bila porodica Pacakova iz Bugarske, da bi im se uskoro pridružila i porodica Jarošova iz Morave, a poslije njih i porodice iz čeških sela u Slavoniji, Velikog Zdenca i Lipovljana.¹⁴¹ Kao posljedica naseljavanja u kompaktnoj i naprednoj njemačkoj koloniji Windhorstu, djeca su išla u njemačku školu, a bogoslužba se odvijala na njemačkom jeziku. Kao još jedna posljedica toga, bio je kompletni nedostatak češkog kulturnog i društvenog života, a osnivanje Češke besjede, doma i češke škole je moralo pričekati tridesete godine XX vijeka.

Osim u tim seoskim naseobinama, gdje je naseljavanje Čeha bilo manje više uspješno, i gdje su se održali duži niz godina, bilo je i slučajeva gdje su se zbog nemogućnosti opstanka na škrtoj i surovoj bosanskoj zemlji, naseljenici bili prisiljeni napustiti zemlju koju su dobili. Najdrastičniji primjer je u **Detlačkom Lugu**, u derventskoj opštini, gdje su se po dolasku u godini 1896, od više od 20 čeških porodica, zbog loših uslova života i velike smrtnosti među naseljenicima, veći dio njih bio prisiljen vratiti u Voliniju odakle su i krenuli za Bosnu. Tako je u 1921. godini tamo bilo samo 4 češke porodice.¹⁴²

---

¹⁴¹J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 36.

¹⁴² Jan Auerhan, Čehoslovaci v Jugoslavii..., str. 58.

II poglavlje

Kraljevina SHS i promjene nastale nakon stvaranja nove države

Nestankom Austro-Ugarske, situacija se korjenito izmijenila u Bosni i Hercegovini. Zajedno sa drugim južnoslovenskim oblastima bivše Monarhije (Slovenijom, Hrvatskom, Dalmacijom), BiH je proglasila stvaranje države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. oktobra 1918, i potom priključenje zajedničkoj državi sa Srbijom i Crnom Gorom, 1. decembra 1918. pod nazivom Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS).¹⁴³

Promjenu državno-pravnog oblika uprave nad zemljom, BiH je prošla dosta mirno. Od posljednjeg upravitelja Bosne, Stjepana Sarkotića, upravu nad pokrajinama je preuzeo Glavni odbor Narodnog vijeća BiH, na čelu sa Gligorijem Jeftanovićem, bez velikih trzavica i problema. Dana 3. Novembra uspostavljena je i Narodna vlada BiH na čelu sa Anastasijem Šolom, srpskim političarem iz Mostara, koja je imala deset resora. Ta vlada je raspuštena 31 januara 1919, i umjesto nje je zavedena Zemaljska vlada BiH sa četiri resora (unutrašnje uprave, sudstva, zemljoradnje, prosvjete i vjerskih poslova). Još ranije, 31 decembra 1919. je raspušteno i Narodno vijeće BiH.¹⁴⁴

Najveći problem sa kojim se BiH susrela poslije završetka rata i oslobođenja je bilo rješenje agrarnog pitanja, koje je tako dugo opterećivalo život zemlje. Već po padu austrijske vlasti došlo je do spontanog narodnog organizovanja, u kome su seljaci, uglavnom hrišćani, počeli da napadaju, svoje uglavnom muslimanske, gospodare zemlje koju su obrađivali,¹⁴⁵ rješavajući na nasilni način agrarno pitanje. Tome su znatno doprinijeli i „šuckorski“ zločini sa

---

¹⁴³ L. Hladky, Historie nešťastné zemi.... str. 61.

¹⁴⁴ Isto, str. 64.

¹⁴⁵ Muslimani su činili 91% feudalnih posjednika zemlje, a hrišćani su činili 95% kmetova (pravoslavni 74% i katolici 21%),. Hladky, Bosenska otazka, str. 175.

početka rata.¹⁴⁶ Broj žrtava među pretežno muslimanskim stanovništvom se vjerovatno mogao brojati u stotinama. Agrarna reforma je na kraju provedena u periodu od 1919. do 1931, i njime su konačno dokinuti feudalni i polufeudalni odnosi na tlu BiH. Iako je ukinula najveće nepravde na prostoru BiH, ta reforma je ostavila nezadovoljnike u vidu bivših zemljoposjednika, koji su smatrali da su oštećeni, i od kojih su mnogi potpuno osiromašili.

Na početku perioda vladavine doma Karađorđevića u BiH, zahvaljući vještom manevrisanju vođe Jugoslovenske Muslimanske organizacije (JMO), Mehmedu Spahe, Bosna i Hercegovina je imala drugačiju teritorijalnu organizaciju nego druge oblasti u novoj državi. Vlast je za podršku Spahe i njegove stranke, koja joj je bila potrebna za usvajanje Ustava iz 1921. godine, u BiH uvela podjelu na 6 okruga koji su obuhvatali granice bivših austrougarskih okruga,¹⁴⁷ i bili u okviru „istorijskih“ granica Bosne i Hercegovine. Uprava nad njima je bila u Centralnoj upravi za BiH, koja je imala pet resora (unutrašnja uprava, sudstvo, religijski i društveni poslovi, zemljoradnja i socijalna politika). Takva podjela je trajala do 1924, kada je ukinuta. U političkom životu BiH toga vremena su djelovale političke partije koje su djelovale i u drugim dijelovima tadašnje države, sa izuzetkom JMO, koja je okupljala muslimansko stanovništvo, i zahvaljujući politici podrške za ustupke, od centralne vlasti, bila zastupljena u skoro svakoj Vladi u Kraljevini, preko Mehmeda Spahe. Novo razdoblje je uslijedilo poslije ukidanja Ustava, i zavođenja kraljevske diktature u 1929. godini. Čitava zemlja je tada podijeljena na Banovine, koje nisu uopšte slijedile bilo kakve tragove prijašnjih teritorijalnih jedinica, i bile su lišene bilo kakvih državno-istorijsko-pravnih tradicija. Takav oblik uprave je uveden zbog promicanja integralnog jugoslovenstva, koje je trebalo da zamijeni dotadašnje

---

¹⁴⁶ Milicija sastavljena od muslimanskih i hrvatskih žandarma (Schutzkorps-šuckori) je na početku rata izvršila brojne zločine nad srpskim stanovništvom. Broj žrtava nije nikad tačno utvrđen, no vjerovatno se mjeri u hiljadama. L. Hladky, *Historie neštastne zemi....*, str. 55.

¹⁴⁷ Sarajevo, Tuzla, Mostar, Travnik, Bihać i Banja Luka (primjedba autora).

nacionalne podjele na više naroda. Teritorija BiH je podijeljena na 4 banovine, od kojih je samo Vrbaska imala teritoriju koja se cijela prostirala na području „istorijskih“ granica BiH. Ostale tri banovine, su se, manjim ili većim dijelom prostirale i na druge dijelove Kraljevine Jugoslavije.¹⁴⁸ Novim ustavom iz 1931, koji je bio centralistički, su bile zabranjene sve političke partije, kao i bilo kakve organizacije koje nisu stajale na poziciji integralnog jugoslovenstva. Poslije kraljeve smrti u 1934, regentstvo je pod vodstvom kneza Pavla Karađorđevića nastavilo centralističku politiku, koja je potrajala do 1939, kada je poslije sporazuma Cvetković-Maček došlo do stvaranja Banovine Hrvatske, koja je osim istorijskih hrvatskih zemalja, obuhvatila i dijelove Bosne i Hercegovine. Nakon nepune dve godine, poslije izbijanja kratkotrajnog aprilskog rata, i propasti Kraljevine Jugoslavije, BiH je okupirana, i u cijelosti postala dio Nezavisne Države Hrvatske.

---

¹⁴⁸ Drinska banovina sa središtem u Sarajevu se prostirala i na područje Srbije. Zetska banovina, koja je imala središte u Cetinju, se prostirala na područje istočne Hercegovine, dok se Primorska banovina sa središtem u Splitu prostirala na zapadnu Hercegovinu i dijelove Bosne.

Problematika reemigracije

Propašću Austro-Ugarske i dolaskom nove vlasti, situacija se u Bosni i Hercegovini promijenila potpuno i za češku manjinu. Nova država nije više podržavala privilegovani položaj birokratskog sloja, čiji su viši slojevi bili sastavljeni skoro isključivo od stranaca, i veliki dio njih se po proglašanju Kraljevine SHS zaputio prema svojim matičnim zemljama. No to nije bio slučaj i sa Česima. Po dokumentu od 20. decembra 1918, koji je načelnik Štaba II Armije uputio Narodnoj vladi za Bosnu i Hercegovinu, poslije traženja informacija od strane ministra unutrašnjih poslova Svetozara Pribičevića se može vidjeti da nova vlast nije imala interesa za masovnim egzodusom Čeha. U tom dokumentu se upozorava na pojavu želje kod Čeha za odlaskom, koji se u novoj situaciji po uspostavljanju nove države osjećaju zanemarenim i zapostavljenim. U njemu se govori i o jednom broju činovnika za koje bi bilo i bolje da odu zbog svoje kompromitujuće prošlosti, ali se izražava želja za ostankom onih koji bi i u novoj državi mogli dati mnogo u upravnom i kulturnom životu.¹⁴⁹ Ministar Pribičević je naložio da mu se dostavi izvještaj o preduzetim mjerama da se taj egzodus korisnih i nekompromitovanih članova češke zajednice ne bi desio.

Kao što se može vidjeti iz ovog izvora, vlast nije imala za cilj masovni egzodus činovnika i drugih službenika koji su mogli biti korisni za državu, i odlazak jednog, ipak dosta velikog broja pripadnika češke zajednice, je bio stvar ličnog izbora. Pred njih se postavljalo pitanje ostajanja u zemlji gdje su našli svoj novi dom, ili povratka u svoje rodne krajeve. Granice između novostvorene južnoslovenske i čehoslovačke države su bile otvorene, i svako ko je osjećao potrebu da promijeni mjesto prebivališta je to mogao uraditi.

---

¹⁴⁹ Pismo načelnika štaba druge armije Narodnoj vladi BiH, Dosije Čekoslovenske Obce v Sarajeve. ABH Opšti spisi, Sarajevo.

Svi koji su radili u državnoj službi su mogli konkurisati kako za ostanak u istoj, da li na istom, ili nekom drugom radnom mjestu, tako i za povratak u svoja rodna mjesta. Uglavnom, su se za odlazak odlučivali oni koji su se teže kompromitovali gorljivom odanošću prema bivšoj državi i neprijateljskim stavom prema domaćem stanovništvu, i oni koji su izgubili prednost posjedovanja kako austrijskog državljanstva, i gubljenju privilegija multilingvalnosti, povezanog sa znanjem njemačkog jezika. Takođe oni činovnici koji su službovali duži niz godina su mogli konkurisati za prijevremenu penziju, i iz te malo lagodnije situacije sa nekim sigurnim prihodom sačekati razvoj situacije u novoj državi, pa se onda konačno odlučiti, za ostanak, ili pak odlazak.¹⁵⁰

Tako se na kraju za opciju ostanka u novoj državi odlučilo mnogo više Čeha nego za povratak kući. To zorno pokazuju rezultati popisa iz 1921. Po njemu je broj Čeha na području Bosne i Hercegovine sa 7 095 pao na 6 377 „Čehoslovaka“, što ne predstavlja toliko ogroman pad u brojnosti, kakav se mogao očekivati u tim burnim ratnim i poratnim godinama umiranja starih i rađanja novih država.¹⁵¹

Ipak ova opcija o odlasku ili ostanku se uglavnom odnosila na državne službenike, činovnike u pravom smislu riječi. Za seosko stanovništvo, takvo pitanje se uopšte nije skoro ni postavljalo. Izuzetno su rijetki slučajevi odlaska, i povratka u rodnu zemlju. Naposljetku, većina seljana, specijalno onih naseljenih u kompaktnim naseobinama Mačinog Brda, Malica, Nove Vesi i Vranduka, su se još tokom 70-ih godina XIX vijeka zaputili u emigraciju, trbuhom za kruhom, prvo u Rusiju, a potom i u BiH. Njihove veze sa domovinom su bile mnogo slabije nego kod gradskog stanovništva i činovništva koje se poslije njih uputilo u emigraciju. Takođe, kod

---

¹⁵⁰ Z. Uherek i dr, Bosnia, Bosnian Czechs..., str. 49.

¹⁵¹ Broj Slovaka po popisu iz 1910. je bio 482 na području cijele BiH.

državnih službenika na tlu BiH se već ranije može zapaziti da ih zbog čestog mijenjanja mjesta službe, mjesto boravka i nije „toliko držalo“, i da se nisu vezivali mnogo za mjesto u koje bi ih služba dovela. S druge strane, seosko stanovništvo se, i po prirodi dosta konzervativnije, nije moglo lako odlučiti za odlazak u nepoznato. Poslije mučnih početaka, češki zemljoradnici su stekli određenu materijalnu sigurnost i osnovu, i zbog toga se vrlo mali broj čeških zemljoradničkih porodica odlučilo na odlazak sa svoje mukom stečene i obrađivane zemlje.

U nekim slučajevima, na početku procesa reemigracije, i Čehoslovačka vlada je pomagala osobama koje su izrazile želju za povratkom. U konkretnom slučaju sarajevskih činovnika, i radnika zaposlenih u željeznici, čehoslovačka vlada ih je zapošljavala, i obezbjeđivala im besplatan transport do stare domovine. Takođe, vlada je obezbjeđivala i besplatan prevoz za osobe u penziji, koje su htjele da se vrate u Čehoslovačku. Ostale osobe koje su izrazile tu želju, su morale da plate prevoz do željenog odredišta.¹⁵²

U nekim krajevima a reemigracija na početku vijeka nove države skoro da uopšte nije postojala, ili je bila u neznatnom broju. Dovoljno je uporediti broj Čeha u banjalučkom okrugu po popisu iz 1910. koji je iznosio 2297, i na taj broj dodati broj od 172 Slovaka po istom popisu, i uporediti ga sa brojem „Čehoslovaka“ po popisu iz 1921. koji je iznosio 2423.¹⁵³ Jedini znatniji pad u broju tih „Čehoslovaka“ se može vidjeti u samom gradu Banja Luci, gdje je od predratnih 409 Čeha, po ratu bilo zajedno sa Slovacima njih 376. Ova razlika se protumačiti kroz vjerovatni odlazak jednog broja činovnika, koji su bili previše kompromitovani svojom gorljivom odanošću starom režimu. U drugim krajevima banjalučkog okruga, koji je obuhvatao skoro istu teritorijalnu cjelinu kao i prije rata, taj pad je u približno istom omjeru, ili čak i manji.

---

¹⁵² Zaostavština J. Matuška. Lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na članak iz Československog Lista, 1919. br. 8.

¹⁵³ Vidi popise iz 1910. i 1921.

Tako je u Derventskom kotaru od 473 Čeha po popisu iz 1910, po istom iz 1921. bilo 409 Čehoslovaka.¹⁵⁴ U nekim mjestima je čak došlo i do povećanja broja. Takav slučaj je u kotaru Prijedor, gdje je prije rata živjelo 330 osoba češkog porijekla, a po popisu iz 1921. u istom mjestu i okolini je bilo 373 Čehoslovaka. Taj broj dobija na značaju kada se upoređi sa podatkom da po popisu iz 1910. u kotaru Prijedor nije bilo ni jedne osobe sa slovačkim maternjim jezikom.¹⁵⁵ Iz ovoga se može izvesti zaključak da je reemigracija u Prijedoru i okolini bila u skoro nepostojećem obsegu, i da je vjerovatno to bila samo stvar nekolicine pojedinaca. Takođe slična situacija je u gradu Tuzli gdje je prije rata živjelo 415 Čeha, a po popisu iz 1921. 355 Čehoslovaka. Samih Slovaka je prije rata bilo 172 u cijelom okrugu.

U nekim drugim mjestima je taj obim reemigracije bio dosta veći, prije svega u bihaćkom i travničkom okrugu. Tako su u bihaćkom okrugu gdje je prije rata živjelo 224 Čeha i 2 Slovaka, po popisu iz 1921. godine bilo 182 Čehoslovaka. Pad u samom gradu Bihaću nije bio veliki, od 52 na 42, no dosta je velika razlika u broju u npr. drvno-prerađivačkom kotaru Bosanski Petrovac gdje je prije rata bilo 101 osoba češkog porijekla, a po popisu iz 1921. ih je bilo ukupno u kotaru 69. Još veći pad se može vidjeti i na primjeru Mostara, gdje je po popisu iz 1910. bilo 585 Čeha, i zanemarljivih 4 Slovaka u cijelom okrugu, a u samom gradu Mostaru je bilo 249 Čeha. Taj broj se po popisu smanjio na samo 233 u cijelom okrugu, i na 127 u gradu Mostaru. i u drugim mjestima Hercegovine je došlo do velikog pada. Tako je od 109 Čeha koji su živjeli na području Trebinja, ostalo samo njih 12 po popisu iz 1921. godine. Pad je bio takođe bio velik i u Konjicu, u kojem je za Austro-Ugarske živjelo 101 Čeh, a poslije uspostavljanja nove države u tom mjestu je bilo njih 35.

---

¹⁵⁴ Za ostale gradove vidi tabelu sa uporednim brojem po popisima iz 1910 i 1921. godine u priložima (primjedba autora).

¹⁵⁵ Popis žiteljstva iz 1910. Str. 49.

Takođe problem u postavljanju Čeha prema novoj državi je predstavljalo i pitanje državljanstva. Veliki broj osoba češkog porijekla je i dalje zadržao čehoslovačko državljanstvo, i sa te distance se osigurao od neke iznenadne promjene koja je lako mogla nastupiti na nemirnom Balkanu.

Kao što će se vidjeti iz daljeg teksta, o prije svega gradskim zajednicama, prava reemigracija i odlazak velikog broja Čeha iz zemlje, se u stvari dešava poslije izbijanja velike ekonomske krize, u tridesetim godinama prošlog vijeka. Postojao je još jedan veliki faktor koji je ubrzavao reemigraciju Čeha, a to je bilo zavođenje kraljevske diktature u 1929. godini. Tada su znatno ograničene mogućnosti za manjinsko djelovanje i organizovanje. Do tada je položaj češke manjine, bio prilično povoljan, što dokazuje srazmjerno mali pad u odnosu na predratni broj, po popisu iz 1921. Popis iz 1931. godine se provodio po banovinama, ali nisu dati podaci koliko je bilo „Čehoslovaka“ po pojedinim banovinama i mjestima. Ono što nam je poznato je samo ukupni broj za cijelu Kraljevinu Jugoslaviju, koji je iznosio 38 423 „Čehoslovaka“.¹⁵⁶ O tome nam govore i posredno podaci o radu čeških društava u tome periodu. Dok su dvadesete godine, bile godine cvjetanja manjinskog organizovanja, i velikog razmaha njihovih aktivnosti, dotle su tridesete godine zamiranja i pada. Jedino se iznimno čvrsta, brojna, i sa najboljom materijalnom osnovom, sarajevska Československa obec uspjela održati, i svoju aktivnost nastaviti do izbijanja rata.

---

¹⁵⁶ Popis stanovništva iz 1931. godine. Zavod za statistiku, Beograd, 1938.

Organizovanje Čeha u južnoslovenskoj državi

Sa promjenom vlasti došli su i novi uslovi organizovanja Čeha u Bosni i Hercegovini. Dvadesete godine prošlog vijeka su bile godine cvjetanja manjinskog organizovanja na teritoriju Bosne i Hercegovine. To je imalo vezu, kako sa stvaranjem nove države koja je bila u iznimno prijateljskim odnosima sa novom čehoslovačkom državom, tako i u sveopštem poletu koji je nastupio i tim poratnim godinama. Nova država se obavezala međunarodnim ugovorima i sopstvenim Ustavom iz 1921. da će omogućiti sva prava manjinskog organizovanja, kao i pravo školovanja na sopstvenom maternjem jeziku.¹⁵⁷ Kao rezultat takvih sloboda, u skoro svakom mjestu sa znatnijom češkom manjinom su osnovana češka, društva.¹⁵⁸ Osim toga veliku ulogu je imalo i organizovanje Saveza Čehoslovaka Kraljevine SHS u 1921. godini.¹⁵⁹ Na početku, do 1924. sjedište Saveza je bilo u Novom Sadu, da bi se te godine premjestilo u Beograd, gdje je ostalo do 1937. godine. U prvom izabranom rukovodstvu saveza je bili i Hugo Pacovski (Hugo Pacovský) i Jindrih Čihak (Jindrich Čichak) iz Sarajeva, kao predstavnici Čehoslovaka sa teritorije Bosne i Hercegovine.¹⁶⁰ Savez je izdavao više svojih izdanja,¹⁶¹ čije su informacije došle posredno do nas, preko zaostavštine Josefa Matuška. Važnu ulogu u funkcionisanju Saveza je imao Vojta Režni, koji je bio natprosječno aktivan na području manjinskog organizovanja. Nakon neuspješnog pokušaja organizovanja Čehoslovačke napredne zemljoradničke stranke (Československa pokroková rolnická strana), i fijaska na izborima

---

¹⁵⁷ Jan Auerhan, *Československá Větev v Jugoslavií*, Náklad Československeho Ústavu zahraničního, Praha, 1930, str. 349.

¹⁵⁸ Po popisu iz 1921. u BiH je bilo 6 hiljada i nešto čehoslovaka, kako su tada popisivani, no među njima su ogromnu većinu činili Česi, pošto je po popisu iz 1910. u BiH živjelo sveukupno 7 045 Čeha i 482 Slovaka.

¹⁵⁹ Podrobno o funkcionisanju Saveza i njegovoj organizaciji, vidi J. Matušek. *Češi v Chorvatsku*, Daruvar, Jednota, 1994. str. 74-101.

¹⁶⁰ J. Matušek, *Češi v Chorvatsku*, str. 77.

¹⁶¹ Od 1924. Almanach Čsl. Svazu, a od 1926, Sbornik Čsl. Svazu, koji su predstavljali javnosti rad Saveza, i njihove aktivnosti. J. Auerhan, *Československá Větev v Jugoslavií*, str. 152.

1920,¹⁶² on se posvetio radu u Savezu, čiji je i sekretar postao u 1928. godini. Njegovi nazori, koji su bili prilično centralistički, su doveli i do usvajanja novih pravila Saveza, te godine, kojim je bilo predviđeno preimenovanje dotadašnjih čeških ili slovačkih Beseda na čehoslovačke.¹⁶³ Većina čeških organizacija, pa tako i one i Bosni i Hercegovini su prihvatila ova nova pravila, i dobar dio njih se u tim kasnim dvadesetim, ranim tridesetim preimenovala na Čehoslovačke Besede. Za razliku od Čeha, kod Slovaka se nova pravila nisu prihvatila, i većina je ostala pri svojim starim slovačkim imenima. Vojta Režni se u tim godinama iz Zagreba preselio u Sarajevo, gdje će ostati upamćen po svojim naporima ka manjinskom organizovanju, i izdavačkoj djelatnosti.

Osim toga, u Daruvaru je bio osnovan i pokrenut i list, *Jugoslávští Čechoslováci*,¹⁶⁴ iza kojeg su nam ostali nemjerljivo dragocjeni podaci, iz kojih možemo pobliže saznati o tadašnjoj aktivnosti, i radu čeških društava, i pojedinaca češkog porijekla na tlu BiH. Osim te dopisne, taj list je imao i objedinjujuću ulogu. Ranije slabo povezane, češke zajednice koje su u predratnom periodu više ličile na kakva ostrva u moru, neinformisana, i odijeljena od drugih čeških zajednica, kako na prostoru BiH, tako i u drugim susjednim državama, sada su konačno preko tog lista postala svjesna postojanja drugih zajednica, i uspostavljena je negdje jača, negdje slabija saradnja među Česima u Bosni.

---

¹⁶² Osvojili samo 778 glasova.

¹⁶³ J. Matušek, *Češi v Chorvatsku*, str. 81.

¹⁶⁴ List je osnovan 1922, i prvi broj je izašao 1. 3. 1922. U prilično velikom tiražu od 20 000 primjeraka. Ipak, takav veliki projekat nisu mogle iznijeti novine sa središtem u malom Daruvaru, pa se od ambiciozno zamišljenih novina, došlo do malog, ali postojanog i izdržljivog sedmičnika, koji je izlazio pod imenom *Jugoslávští Čechoslováci* do 1940, da bi poslednju godinu rada, zbog okupacije Čehoslovačke, i promjene političke klime u Jugoslaviji, izlazio pod imenom *Naše Noviny*. List je tokom te skoro dve decenije imao uglavnom stabilan tiraž od 1500 do 2000 primjeraka, i najbolje se učvrstio na češkom selu, i sukladno takvoj čitalačkoj populaciji, je prilagodio svoju uređivačku politiku. List je na početku imao manji format sa 8 strana, da bi od 1928. Prešao na veći format sa 4 strane. Urednik je od pokretanja lista do 1926. bio Jaroslav Ditrich, da bi od te godine tu funkciju preuzeo i obavljao do zanika lista Otto Sobotka. Ono što su te novine najviše radile je bilo izvještavanje iz pojedinih mjesta, najčešće čeških seoskih u Hrvatskoj, ali u BiH i većih gradskih središta. Zahvaljujući Jugoslávštím Čechoslovácima ostale su nam izuzetno važne vijesti o manjim zajednicama Čeha u BiH. Josef Matušek, *70 let českého tisku v jihoslovanských zemích, Přehled kulturních, literárních a školních otázek, Jednota, Daruvar, 1981.* str. 11-15.

Takav cvjetajući uzlet manjinskog organizovanja se utišao i počeo da slabi krajem dvadesetih godina XX vijeka. Uzroci su bili višestruki. Na jednoj strani je to bio uticaj velike ekonomske depresije koja je potresla cijeli svijet u tim godinama, uzrokujući slabljenje i prestajanje potpore koju su Česi dobijali od matične države. Osim toga, postojao je takođe uticaj generalnog pogoršanja situacije u tadašnjoj državi, preimenovanoj od 1929. godine u Kraljevinu Jugoslaviju. Dotada skoro neograničena sloboda okupljanja, i govora, je bila zavodjenjem diktature znatno ograničena, a sa tim i rad manjinskih društava. Osim toga, odnosi između Čehoslovačke i Kraljevine Karadorđevića su znatno narušeni uspostavljanjem diktature, i neodobravanjem iste od tadašnjeg predsjednika čehoslovačke države Tomaša G. Masarika.

Ipak i u tim godinama je došlo do nekih pozitivnih pomjeranja na planu češkog manjinskog društvenog života. Dok su u dvadesetim bila uglavnom uspostavljena društva u gradovima, u tridesetim godinama prošlog vijeka, su uglavnom osnivana i češka društva u seoskim sredinama. Njihova djelatnost nije bila tako bogata, kao u gradskim, zbog razumljive razlike u kulturnom nivou između stanovnika u gradskim i seoskim sredinama, ali su paradoksalno, njihove djelatnosti bile postojanije, i u njima se češki jezik zadržao mnogo duže u svakodnevnoj upotrebi.

Uopšteno uzevši može se period djelovanja i organizovanja čeških manjinskih društava u BiH podijeliti na dva perioda. Prvi je cvjetajući, pun poleta i organizovanja tokom dvadesetih godina. U tim godinama, osnivana su društva, i bile su pozitivno prihvaćene sve mjere koje su osnaživale veze između dva bratska naroda i države, kako se tada gledalo. Drugi period nastupa početkom tridesetih godina prošlog vijeka. Uzroci toga opadanja su dvojaki. Prvi je bila velika ekonomska kriza, koja je dovela do zatvaranja mnogih ranih mjesta, i posredno do reemigracije do matične države. Takođe pomoć koja je u dvadesetim bila dosta velika Česima u

inostranstvu se morala zbog te iste krize smanjiti, tako da su društva ostala prepuštena sebi samima, i svojim ne pretjerano bogatim izvorima. Tih godina je i pažnja koja je posvećivana manjinama u inostranstvu od češke države bila smanjena, i časopis koji je tokom prethodne decenije bio posvećen upravo Česima i Slovacima u inostranstvu, *Naše Zahraniči*, je prestao sa izlaženjem 1931. godine.

Drugi razlog slabljenja aktivnosti i gašenja društava je bila promjena same klime u Jugoslaviji. Dok su u dvadesetim godinama aktivnosti manjinskih organizacija bile dopuštane i ohrabrivane, početkom tridesetih, i uvođenjem kraljevskog apsolutizma i centralizma, kao i kursom integralnog jugoslovenstva, aktivnosti na tom polju su bile suzbijane. U 1929. godini je izdan zakon da se u školama mogu upotrebljavati samo knjige i udžbenici izdani na tlu Jugoslavije,¹⁶⁵ što je naravno otežavalo nastavu u manjinskim školama. Osim toga su početkom 1931. donešene i uredbe o zabrani otvaranja novih jezičkih kurseva koji bi imali za cilj poučavanje manjina, kao i postepenim ukidanjem već postojećih škola.¹⁶⁶ Takođe su ograničavane i aktivnosti društava. Svaka proslava, i akcija bilo kojeg tipa je morala biti po nekoliko mjeseci unaprijed najavljena. Osim toga, uvedene su razne zabrane, i ograničenja u smislu slobode govora i aktivnosti. Kazne su bile novčane i veoma visoke, i kao zalog da bi se neka aktivnost mogla održati, morale su kod nadležnih vlasti biti položena sredstva iz kojih bi se isplatila eventualna kazna za kršenje nekog od propisa.¹⁶⁷ Takve odredbe su drastično smanjile obim aktivnosti društava, koja u hroničnom nedostatku novca, uglavnom nisu imale sredstava za uplaćivanje tog zaloga. Uticaj tih odredbi se može vidjeti u skoro potpunom nestajanju vijesti u

---

¹⁶⁵ J. Vaculik, *Česi v cizine*, str. 135.

¹⁶⁶ *Ze života československe vetve v Jugoslavii*, *Naše zahraniči*, 1931. Str. 216.

¹⁶⁷ Za ove informacije autor duguje zahvalnost Vaclavu Heroutu iz Daruvara, profesoru u penziji, koji ga je u usmenom intervjuu upoznao sa gore navedenim ograničenjima, tokom arhivskog istraživanja u Arhivu Saveza Čeha u Republici Hrvatskoj, januara 2009.

časopisu Jugoslávští Čechoslováci iz Daruvara, početkom tridesetih godina, o aktivnostima društava na području Bosne i Hercegovine.

Gradske i seoske zajednice

Gradske zajednice

Broj Čeha u **Banja Luci** poslije rata se nije mnogo promijenio u odnosu na broj prije rata. Jedan broj činovnika koji su bili u Austro-Ugarskoj službi se odselio. Ipak broj Čeha koji su ostali u gradu je bio toliko veliki,¹⁶⁸ da su 16. novembra 1921. godine oformili Československu Besedu. Prvi predsjednik je bio svestrani Josef Soukal, advokat zaposlen u sudu, koji je kasnije dospio i do vrhovnog Suda, a potpredsjednik je bio Jan Harašta.¹⁶⁹ Sekretar je bio Karel Jungwirth, a blagajnik Rudolf Cisar (Rudolf Císař), a njih dvojica su bili suvlasnici apoteke „Cisar i drug“, koja se godinama reklamirala na stranicama časopisa Jugoslavšti Čechoslovaci. Bibliotekar je bio željeznički činovnik Edmund Keller, a članovi osnivačkog odbora gruntovničar Josef Kok, vojni kapelnik Josef Majer, školski inspektor František Kuvanja, i portir hotela Vojteh Blaha (Vojtěh Bláha).¹⁷⁰ Među članovima na toj izornoj skupštini je bilo ljudi svih zanimanja i različitih slojeva društva. Tako su revizori bili rudarski advokat Otakar Hinilička i opštinski nadcestar Antonio Viklerek (Antonio Viklerek), a među zastupnicima stolar František Haradin (František Haradín) i kotarski činovnik František Sikora (František Sykora).¹⁷¹ No put do osnivanja društva nije bio nimalo lak. Moralo je proteći nekoliko mjeseci od dana kad su predana pravila društva do njihovog pregledanja od strane nadležnih vlasti, i odobravanja, poslije više danih primjedbi.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Po popisu iz 1921. Godine u Banja Luci je živjelo u samom gradu 376 Čehoslovaka. A pošto je po popisu iz 1910. bilo ukupno 171 osoba sa maternjim slovačkim jezikom u cijelom okrugu, može se pretpostaviti da od ukupnog broja „Čehoslovaka“ u gradu ogromnu većinu činili Česi. Vidi popise iz 1910. i 1921.

¹⁶⁹ Dopis gradskom i sreskom načelničtvu u Banja Luci, od strane Československe Besede, od 16. Novembra 1921. Dosije o Banja Luci, u sklopu dosijea o Československoj Obce v Sarajevu, ABH, opšti spisi.

¹⁷⁰ Dosije o Banja Luci, u sklopu dosijea o Československoj Obce v Sarajevu, ABH, opšti spisi.

¹⁷¹ Dosije o Banja Luci, u sklopu dosijea o Československoj Obce v Sarajevu, ABH, opšti spisi.

¹⁷² Dana 19. Jula 1921. prvi put su upućena pravila na odobravanje Gradskom kotarskom uredu u Banja Luci. Ista su vraćena, pošto su napisana na češkome a ne na srpsko-hrvatskom na prevođenje 16. avgusta 1921. No proces

Po pravilima napokon odobrenim od strane vlasti, članom društva je mogao postati svaki Sloven. Postojale su tri kategorije članova: počasni, utemeljivači, i redovni članovi. Počasni članovi nisu plaćali nikakve doprinose društvu, dok su utemeljivači da bi došli do tog statusa, trebali da plate tadašnjih 500 jugoslovenskih kruna. Redovni članovi su po pravilniku trebali plaćati svaki mjesec određenu članarinu. Ukoliko to ne bi uradili u toku 6 mjeseci, smatralo se da su istupili iz društva. Sama Československa Beseda u Banja Luci je kao ciljeve društva postavljala : „širenje i prosvjete, kao i nacionalne česke svesti,¹⁷³ njegovanja društvenog života i slavenske uzamajnosti, informiranja jugoslovenske javnosti o Československoj Republici, i obratno“.¹⁷⁴

Da bi to postigla, Československa Beseda se obavezivala da će držati predavanja, zabave, kazališne predstave, uzdržavati knjižnicu, čitaonicu, i pomagati narodne česke potrebe. Politika je striktno isključena iz društva, dok je službeni jezik društva bio češki.¹⁷⁵

Već naredne godine uprava društva je promijenjena, i umjesto svestranog i nadarenog Josefa Soukala, koji očigledno nije mogao podnijeti teret tolikih obaveza, na mjesto predsjednika društva je došao Josef Barta. On je na tom mjestu ostao sve do rasformiranja društva, a simbolično je da je poslije odluke o prestanku rada društva u aprilu 1933, i on sam uskoro umro u martu iste godine.¹⁷⁶ Za potpredsjednika je izabran Edmund Keller, a na svojim

---

njihovog odobravanja je potrajao sve do sredine naredne godine kada su konačno usvojena, pošto su i poslije osnivanja društva u novembru 1921, pravila vraćena na doradu, od strane Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu 23. Decembra 1921., zbog određenih nejasnoća. Pravila društva su konačno odobrena tek 21. Juna 1922. Dosije o Banja Luci, u sklopu dosijea o Československoj Obci u Sarajevu, ABH, opšti spisi, Sarajevo.

¹⁷³ Ovaj citat vjerovatno dovoljno govori da su uglavnom samo Česi bili članovi društva, i pored njegovog československog imena (primjedba autora).

¹⁷⁴ Dosije o Banja Luci, u sklopu dosijea o Československoj Obci u Sarajevu, ABH, opšti spisi. Može se pretpostaviti, sa velikom vjerovatnoćom, da su pravila drugih društava bila identična, ili skoro ista sa pravilima Besede u Banja Luci

¹⁷⁵ Dosije o Banja Luci, u sklopu dosijea o Československoj Obci u Sarajevu, ABH, opšti spisi, Sarajevo.

¹⁷⁶ Jug. Čechoslováci, XII, 1933, br. 8, str. 3.

pozicijama su ostali suvlasnici apoteke, sekretar, Karel Jungwirth, i blagajnik Rudolf Cisar. Neki od članova novog saziva iz 1922. su nam takođe poznati poimence: Vojteh Blaha, Vaclav Bušek (Václav Bušek), Alois Hlušička, František Janda, Alojz Mali (Alois Malý), Otakar Mastni (Otakar Mastný), Josef Nemeč (Josef Němec), František Petrovický (František Petrovický), Vaclav Spor (Václav Spor), Josef Vaniček (Josef Vaníček), itd.¹⁷⁷ Besjeda je na početku imala bogatu djelatnost. Održavane su predavanja, a takođe i koncerti i predstave. Društvo je imalo i vlastitu biblioteku, no nisu imali sopstvene prostorije. No, interes za manjinski život je opadao, a takođe sa velikom ekonomskom krizom su uslovi rada bili postepeno otežavani, tako da je poslije postepenog odumiranja, i prestanka sa aktivnostima, društvo i formalno prestalo sa radom početkom 1933. godine.

Proces odumiranja društva se dosta jasno može vidjeti kroz izvještaje o radu društva u Jugoslovaštim Čehoslovacima. Od početnih 88 članova, koliko ih je bilo u 1922,¹⁷⁸ došlo se do 57 članova koliko ih je bilo na kraju 1931, godine. Takođe se tu može naći kako je osnovni razlog što članova društva nema više, i pored toga što je u Banja Luci znatno veći broj Čeha, taj: „što se ovdašnji Česi boje Besede kao đavo od krsta“.¹⁷⁹ Československa Beseda je tada imala u vlastitoj biblioteci 421 knjigu, a iste je čitalo 27 članove Besede. Društvo je održavalo veze sa Daruvarom, i na godišnju skupštinu Saveza u Daruvaru je poslan potpredsjednik Besede u Banja Luci, Edmund Keller. Na istoj sjednici su izabrani i novi organi društva. Na poziciji predsjednika je ostao Josef Barta, a na mjesto potpredsjednika je izabran Karel Nemeč (Karel Němec). Dotadašnji potpredsjednik Keller je postao blagajnik i bibliotekar.

---

¹⁷⁷ J. Matušek, Češi v Bosne, str. 31.

¹⁷⁸ Zaostavština J. Matušeka, ASČ u RH. Lični komentari i bilješke. Komentar upućuje na članak iz Hlasa (*Hlas, týždeník československeho l'udu*, sedmičnik koji je izlazio svakog petka. Vlasnik je bilo Centralno čehoslovačko izdavačko društvo, a štampao se u Nadbiskupskoj štampariji u Zagrebu. Bio uglavnom štampan na slovačkom jeziku, i bavio se manjinskom tematikom, usmjerenom na društva, i egzistenciju manjih seoskih i gradskih zajednica. Izlazio od 14.3. 1922. do kraja 1923. godine), br. 1, 1922.

¹⁷⁹ Jug. Čehoslováci, VI, 1927, br. 5, str. 43.

Neki od članova su bili: Rudolf Cisar, Otokar Mastny, Vaclav Buček, Vaclav Šnor, František Kivača, Vojtjeh Blaha, Alojs Purkrabek (Alois Purkrábek), František Janda, František Petrovický i Oldrich Horaček (Oldrich Horáček).¹⁸⁰

Nešto više od 5 godina kasnije, 21. februara 1932, Československa Beseda je održala svoju XIII godišnju sjednicu, na kojoj je prisustvovalo samo 13 od formalnih 33 članova društva. Dok su se na prethodnim sjednicama u dijelu o djelatnostima društva govorilo o različitim aktivnostima društva, na ovoj pretposljednjoj godišnjoj sjednici se samo konstatovalo da su se članovi nekoliko puta okupili, i izražava nada da će se ubuduće više i redovnije sastajati.¹⁸¹ Na sjednici je zabilježeno prisustvo uglavnom istih lica, koja se mogu sresti i u ostalim izvještajima o radu društva, tj Barta, Cisar, Keller, Horaček, uz samo par novih imena. Sve je to govorilo o zamiranju rada Československe Besede u nadolazećem vremenu. To se i desilo godinu dana kasnije, a sav inventar i zapisnici su poslani u Daruvar, u Československi Svaz, a takođe i biblioteka društva koja je prebačena u centralnu biblioteku Saveza u Daruvaru. U tim poslednjim godinama rada Besede u Banja Luci, aktivnosti društva su uglavnom bile svedene na organizovanje Mikulaške zabave, i na sastajanja članova određenim razdobljima. Takođe društvo je organizovalo i proslavu 80-og rođendana Tomaša Masarika zajedno sa Sokolskom organizacijom u Banja Luci.¹⁸²

No pored tog rada u Československoj Besedi, Česi u Banja Luci, su bili najaktivniji u onome po čemu su ostali i najviše poznati u gradu i okolini, tj muzici. I po prestanku života u istoj Austro-Ugarskoj državi veze između muzičara u Čehoslovačkoj, koji su dolazili u Banja Luku, i studenata iz Banja Luke koji su odlazili na studije u Češku nisu zamirale. Mnogo Čeha je

---

¹⁸⁰ Jug. Čechoslováci, VI, 1927, br. 5, str. 43.

¹⁸¹ Jug. Čechoslováci, XI, 1932, br. 13, str. 3.

¹⁸² Jug. Čechoslováci, IX, 1930, br. 11, str. 5.

bilo u vojnim i drugim orkestrima, i u banjalučkim pjevačkim društvima, kao i u Narodnom pozorištu Bosanske Krajine. U obnovljenom srpskom pjevačkom društvu *Jedinstvo*, horovođa je bio Vitezslav Nigl, a poslije njega i Maximilijan Mikšik (Maximilijan Mikšik), izvrsni violinista.¹⁸³ U hrvatskom pjevačkom društvu *Nada*, horovođe su bili : Dragutin Bajor, Viktor Prohazka (Viktor Procházka), Vitezslav Nigl, Jaroslav Pleciti (Jaroslav Plecítý) i Josef Kaplan. Takođe prvim horovođom muslimanskog pjevačkog društva *Sloga* je bio Čeh Josef Jíranek (Josef Jiranek).¹⁸⁴ Jaroslav Pleciti je takođe bio i horovođa kulturno-umjetničkog društva *Pelagić*, a za njegove zasluge u razvoju muzičkog i kulturnog života kako Banja Luke, tako i cijele Bosanske Krajine, Opština Banja Luka, je imenovala jednu ulicu njegovim imenom tokom 80-ih godina prošlog vijeka.¹⁸⁵

Jedan od gradova u kome se znatno razvila manjinska aktivnost i pored relativno malog broja pripadnika češke zajednice je bio **Bosanski Brod**. Po popisu iz 1921. u Bosanskom Brodu je živjelo 82 osobe sa maternjim čehoslovačkim jezikom.¹⁸⁶ Kao i u slučaju Banja Luke, može se pretpostaviti da su najveći dio njih bili Česi, no u nedostatku egzaktnih podataka, moraćemo se osloniti samo na razložno pretpostavljanje. Česi su se u taj grad doselili još na početku Austro-Ugarske vladavine u godinama 1879.- 1882. kada je došlo do izgradnje pruge Brod-Sarajevo. Takođe razvoj industrije¹⁸⁷ i obilje obradive a jeftine zemlje je privukao priličan broj Čeha. Ipak prvo organizovanje češke zajednice je moralo pričekati dolazak entuzijaste Bedriha Sikore (Bedřicha Sikore), koji je u Bosanskom brodu otvorio fabriku za proizvodnju kartona i stampariju. On je prethodno organizovao i Besedu u Derventi, gdje je živio prije

---

¹⁸³ Jaroslav Kolečka, *Češi v hudebním životě Banja Luke*, Jednota, 39, 1984, br. 23 od 2. 6, str. 15.

¹⁸⁴ Isto, str. 15.

¹⁸⁵ Jednota 37, 1982, br. 39 od 9.10. str. 11.

¹⁸⁶ Zdenek Uherěk i dr. *Češi v Bosně a Hercegovině, Úvod do problematiky s výběrovou bibliografií*, (dalje Z. Uherěk i dr. *Češi v Bosne a Hercegovine.*, bibliografija), str. 106.

¹⁸⁷ Godine 1893. U Bosanskom Brodu je otvorena Rafinerija (napomena autora).

preseljenja u Bosanski Brod. Československa Beseda je osnovana 24. 8. 1924. i na početku je imala 42 člana.¹⁸⁸ Za predsjednika je izabran sam Bedrich Sikora, a za potpredsjednika František Frank, poslovođa u plinari. Sekretar je bio Čenek Kutil (Čeněk Kutil), a blagajnik František Punčohar (František Punčochár). Neki od članova su bili Josef Vošta, Jan Jovanski (Jan Jovanský), František Sedláček (František Sedlaček), Štepan Puchinger (Štěpán Puchinger), Josef Fišer i Ciprijan Nesvadba (Cyprián Nesvadba). Entuzijazam Bedriha Sikore je izgleda zarazno djelovao i na ostale članove, pa je u prvim godinama došlo do velikog porasta broja članova, a takođe je održavan i veliki broj aktivnosti. Tako je već nekoliko mjeseci kasnije u oktobru iste godine, u društvu bilo čak 92 člana, od kojih je 58 bilo stalnih i 34 povremena.¹⁸⁹ Kao što se vidi broj članova je uvelike nadmašivao broj Čeha u mjestu, tako se može pretpostaviti da su članovi bili i mnogi Jugosloveni, koje je društvo vjerovatno privuklo „obećanjem“ društvenog života, i različitih aktivnosti koje bi oplemenjivale život u tom malom mjestu. Društvo je na početku održavalo sjednice glavnog odbora svake sedmice, a sastajanje svih članova Československe Besede svakog prvog i trećeg ponedjeljka u mjesecu. Beseda je organizovala i gostovanje čeških umjetnika, pa su tako praški solisti održali koncert 16. oktobra 1924. u mjesnom kinu „Zora“. Osim toga društvo je organizovalo i sopstvene zabave na kojima su izvođene češke i južnoslovenske pjesme i različite izložbe.¹⁹⁰ Naredne 1925. godine Beseda je organizovala i izlet zajedno sa Besedom iz Devente do Lužana, male češke seoske zajednice od nekoliko porodica.¹⁹¹ Društvo je u tim godinama organizovalo i proslave rođendana Tomaša Masarika, kao i Mikulaške zabave. Ipak početni entuzijazam je polako zamirao. Odlaskom pojedinih

---

¹⁸⁸ Jug. Čechoslováci, III, 1924, br. 38, str. 369.

¹⁸⁹ Jug. Čechoslováci, III, 1924, br. 44, str. 424. Nestalni članovi su vjerovatno bili počasni članovi, ili članovi koji nisu bili Česi, a učestvovali su povremeno u aktivnostima društva (primjedba autora).

¹⁹⁰ Jug. Čechoslováci, III, 1924, br. 44, str. 424

¹⁹¹ Jug. Čechoslováci, IV, 1925, br. 21, str. 171, i br. 22, str. 179-180.

članova,¹⁹² koji su svojom aktivnošću davali primjer, i ton organizaciji društva, sav trud je polako padao na leđa Bedriha Sikore. Ekonomska kriza koje je došla u kasnim dvadesetim, je dovela do odseljavanja većine Čeha iz mjesta, tako da je u poslije 1931. bilo samo 5 čeških porodica u mjestu. I rad društva je prestao, tako da su na sjednici 31. 7. 1930. posljednjih 8 članova, donijeli odluku o raspuštanju Československe Besede.¹⁹³ Inventura i biblioteka su poslana Besedi u Derventi.¹⁹⁴

Do mjesta **Dervente** su se Česi doselili u približno isto doba kao i u Bosanski Brod. Izgradnja željeznice, kao i razvijanje industrije doveli su do doseljavanja znatnog broja Čeha u 80-im godinama XIX vijeka. Ipak organizovanje manjinskog života je moralo, kao i u Brodu, da pričeka pojavu jednog entuzijaste poput Bedricha Sykore, koji je bio jedan od najzaslužnijih za pokretanje Česke Besede 3. 10. 1920. godine. Na početku je imala 86 članova, i 265 knjiga u biblioteci.¹⁹⁵ Prvi predsjednik je bio Karel Herman. Biblioteku koju su imali su godinama proširivali, a takođe su organizovali bogati kulturni i zabavni život. Društvo je razvilo i dobre odnose sa susjednim Besedama u Slavonskom i Bosanskom Brodu. Održavane su Silvestrovske zabave, kao i Mikulaške. Osim toga proslavljani su i rođendani Tomaša Masarika,¹⁹⁶ kao i proslava Jana Husa.¹⁹⁷ No kao i u slučaju Bosanskog Broda i tamošnje besjede, s vremenom je entuzijizam i polet u manjinskom životu opadao, i od 86 članova na početku, došlo se do 78 članova 1923,¹⁹⁸ pa do 65 članova 1929,¹⁹⁹ pa do, samo dvije godine

---

¹⁹² Jug. Čechoslováci, IV, 1925, br. 11, str. 132.

¹⁹³ Jug. Čechoslováci, IX, 1930, br. 32, str. 2.

¹⁹⁴ Ista je zajedno sa inventurom i zapisnicima iz Dervente poslana, ne zna se koje tačno godine, ali svakako pred Drugi svjetski rat u Daruvar. U sklopu zaostavštine Josefa Matuška se nalaze registri i zapisnici iz Beseda ova dva mjesta.

¹⁹⁵ Zaostavština J. Matuška, ASČ u RH, lični komentari i bilješke. Bilješka upućuje kao izvor informacije na članak iz Almanaha Československeho Svaza, iz 1924. str. 142.

¹⁹⁶ Jug. Čechoslováci, IX, 1930, br. 12, str. 3.

¹⁹⁷ Jug. Čechoslováci, XIV, 1935, br. 30, str. 3.

¹⁹⁸ Jug. Čechoslováci, II, 1923, br. 43. str. 402.

¹⁹⁹ Jug. Čechoslováci, VIII, 1929, br. 5, str. 3.

kasnije, na 24 člana. U toj 1931. godini, broj svih Čeha u Derventi se smanjio na samo oko 70, sa tendencijom daljeg odseljavanja zbog pogoršanog ekonomskom stanja.²⁰⁰ U tim godinama se ni sjednice više nisu održavale i Češka Beseda je postojala samo na papiru. Do malog buđenja i rasplamsavanja aktivnosti društva je došlo u 1935. godini, kada su ponovo počele da se održavaju sjednice, kojima je pristustvovao veoma mali broj članova.²⁰¹ Poslije naredne 1936. godine, do nas više nisu došle vijesti o djelatnosti Češke Besede u Derventi, pa se može pretpostaviti da je društvo postepeno zamrlo, i da nije dočekalo kraj prve Jugoslavije.

U gradu **Mostaru** je 1921. bilo po rezultatima popisa 127 „čehoslovaka“ ukupno, što je predstavljalo dosta veliki pad u odnosu na predratni period, kada je samo u gradu živjelo 249 Čeha, a ukupno u okrugu 585. Sada je ukupno, sa vjerovatno manjim brojem Slovaka, taj broj iznosio samo 127, a ukupno u okrugu Mostar 233.²⁰² U gradu su ostali uglavnom samo službenici i radnici u duvanskoj industriji, kao i zaposleni u rudnicima.²⁰³ Ipak i toliko smanjeni broj Čeha je uspio organizovati 29. 8. 1920. Česku Besedu. Prvi predsjednik je bio apotekar Houška, a sekretar Josef Vana.²⁰⁴ Godine 1923. je došlo do zamjene na mjestu predsjednika, i novi predsjednik Besede je postao inženjer Karel Zahradnik, a sekretar Adolf Kohout. Neki od članova tada prisutnih su bili : Liduška Houškova (Liduška Houšková), František Prochazka (František Procházka), Viktor Prochazka (Viktor Procházka), Karel Mašek, František Feldman i Karel Štihly (Karel Štíhlý). Članova je ukupno bilo 84, što je prilično veliki broj u odnosu na

---

²⁰⁰ Zaostavština J. Matuška, ASČ u RH, Lične bilješke i komentari.

²⁰¹ Na jednoj od posljednjih sjednica, sa koje su do nas došli podaci, 24. Februara 1935., u hotelu „Hill“, je bilo samo 16 članova. Tada je za predsjednika izabran Karel Stoupa; sekretar je bio František Mozr; blagajnik Jaroslav Kašparek; bibliotekarka Maria Štolpova; neki od članova tada su bili Jan Jemny (Jan Jemný), Jan Bursa, Ladislav Berger, František Berger, Jan Marsik (Jan Mařsík). Biblioteka je bila prilično bogata i imala je 568 knjiga.

²⁰² Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 109.

²⁰³ Zaostavština J. Matuška. Lični komentari i bilješke. Bilješka upućuje na Almanach Českosloveskeho svaza iz 1924, i Ročenku ČSL. Svaza iz 1931-1932, kao izvor informacija.

²⁰⁴ Zaostavština J. Matuška. ASČ u RH. Lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na članak iz Československog lista, 1920, br. 30.

broj Čeha koji su živjeli u gradu. U toku te 1923, Beseda je održala 4 zabave, i jednu predstavu. Osim toga članovi Besede su se sastali 12 puta, a održana su i dva predavanja na temu češke kulture, i jedan izlet.²⁰⁵ U narednoj 1924. godini Beseda je organizovala i kurs češkog jezika. Osim toga, u sklopu Besede je radila i čitaonica, kao i zabavna i pozorišna sekcija. U toj 1924, društvo je organizovalo 14 zabava i jednu predstavu.²⁰⁶ Bile su to godine velikog zamaha u radu mostarske Besede, što je vjerovatno oduzimalo dosta vremena osobama u rukovodstvu društva, pa ne čude česte promjene među tim glavnim organizatorima, koji su podnosili najveći teret rada društva. Tako je već sljedeće 1925. opet došlo do promjene na čelu društva, i na mjesto predsjednika je došao učitelj Vaclav Klubko (Václav Klubko), a na mjestu sekretara je ostao Adolf Kohout.²⁰⁷ No izgleda da često mijenjanje rukovodstva nije pomoglo održanju intenziteta aktivnosti Besede, i u narednim godinama, nema puno podataka o aktivnostima društva, a brojnost članova je polako opadala. Tako je u 1928. broj članova pao na 48,²⁰⁸ a u 1930. na 43 člana.²⁰⁹ Iste te 1930. Beseda je održala 2 izleta sa predavanjima. Naredne 1931. u društvu je djelovalo još samo 28 članova, koji su se sastajali u prostorijama koje su iznajmljivali u hotelu Wilson. Predsjednik Besede je tad bio direktor zanatlijske škole František Prohazka, a sekretar mjesni ugostitelj František Gruner. Društvo je posjedovalo i manju biblioteku od 240 knjiga.²¹⁰ U narednim godinama je vjerovatno došlo do gašenja društva, i njegovom mogućem daljem djelovanju do nas nisu došle nikakve vijesti.²¹¹

---

²⁰⁵ Jug. Čechoslováci, II, 1923, br. 21, str. 168.

²⁰⁶ Zaostavština J. Matuška, ASČ u RH. Lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na Almanach Československeho svaza iz 1924.

²⁰⁷ Jug. Čechoslováci, IV, 1925, br. 21, str. 170-171.

²⁰⁸ Jug. Čechoslováci, VII, 1928, br. 26/27, str. 7

²⁰⁹ Roddiny kalendar, 1930, str. 184.

²¹⁰ Zaostavština J. Matuška. Lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na Ročenku Čsl. Svaza iz 1931-1932, kao izvor informacija.

²¹¹ Tačan datum prestanka rada Besede u Mostaru nije bilo moguće utvrditi (primjedba autora).

Grad koji je zadržao visoki nivo društvenog života češke manjinske zajednice je bio **Prijedor**. Specifičnost Prijedora i u predratnom periodu je bila zanimljiva, i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine neostvarena, kombinacija gradsko-seosko-rudarske zajednice. U kotaru Prijedor je živjelo 373, a u samom gradu Prijedoru 232 „Čehoslovaka“ po popisu iz 1921. godine, što je predstavljalo čak i povećanje u odnosu na 330 Čeha koji su živjeli u cijelom kotaru po popisu iz 1910. No osim u samom Prijedoru, u okolini grada, u rudarskom mjestu Ljubija je živjela 41 osoba sa maternjim „československim“ jezikom, a takođe i određen broj Čeha je živio u seoskim zajednicama u blizini grada.²¹² Većina činovnika češkog porijekla u državnoj službi je napustila grad po promjeni vlasti, no ostali su radnici vezani za rad u rudnicima, ruralno stanovništvo, gradske porodice vezane za rad u industrijskim pogonima, i zanatlije.²¹³

Česi koji su ostali su 1919. osnovali Češku Besedu (Česku Besedu), koju su 1932. preimenovali na Čehoslovačku Besedu (Československu Besedu). Po osnivanju Beseda je imala oko 80 članova, među kojima i dosta žena, i djevojaka,²¹⁴ što nije bilo uobičajeno za druga češka društva. Prvi predsjednik je bio Jan Burda, a sekretar František Vanek.²¹⁵ Društvo je na početku imalo uglavnom zabavni karakter, i bilo je mjesto okupljanja kako Čeha, tako i domaćeg stanovništva. U prvim godinama su redovno održavane velike zabave na kojima su učestvovali stotine ljudi, sa koncertima, kako limene muzike i gradske, koje su vodili Česi, a takođe i lokalnih tamburaških sastava.²¹⁶ Osim toga nekoliko puta godišnje su organizovane i amaterske pozorišne predstave. Beseda je prilično dobro, i mnogo radila, i pored toga što je bila

---

²¹² U selima oko Prijedora je živjeo po popisu iz 1921. sljedeći broj „Čehoslovaka“: Brežičani 15; Puvarska 31; Rakelići 12; Crna Dolina 13; Čirkinpolje 12; Kozarac 13; Ukupno je u prijedorskom kotaru živjelo 373 osobe češkog i slovačkog porijekla.

²¹³ Zaostavština J. Matuška. ASČ u RH. Daruvar. Lične bilješke i komentari.

²¹⁴ J. Krsek, Prijedor, str. 99.

²¹⁵ Zaostavština J. Matuška, ASČ u RH lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na Almanach Československeho svazu za 1924. kao izvor informacija

²¹⁶ J. Krsek, Prijedor, str. 100.

zastupljena od centrale Čehoslovačkog Saveza, čiji su je zvaničnici posjetili samo jednom u toku cijelog predratnog perioda.²¹⁷ Upravo ta osamljenost, i nemogućnost dobijanja pomoći sa bilo koje strane, je dovela do boljeg organizovanja, i do jedinog stvaranja kooperacije koja je saradivala sa Československom bankom u Daruvaru, prijedorskog „Stradala“ u 1923. godini. Do 1930. Stradal je uspio preko štednje pripadnika češke zajednice da prikupi 107.727 tadašnjih dinara, od kojih je 49.450 dinara, bilo pozajmljeno pripadnicima iste zajednice, za pokretanje poslova, i investiranje u poljoprivredu.²¹⁸ Stradal je sedam godina po osnivanju promijenio statut, i postao „Gospodarsko i kreditno društvo“.²¹⁹ Češka zajednica u gradu i okolini je dobro napredovala, tako da već početkom tridesetih godina prošlog vijeka, u posjedu čeških seljaka, bilo nekoliko poljoprivrednih mašina na benzin.²²⁰ Ista zajednica, je uspjela da pokrene i jedinu češku školu u tom, sjeverozapadnom, dijelu Bosne i Hercegovine. Ona je pokrenuta u školskoj 1929-1930,²²¹ i radila je sve do 1940. kada je zbog nedostatka đaka bila ugašena. Na početku je u školu išlo 40-ak đaka, da bi se taj broj postepeno smanjivao. Sama škola je otvorena uz podršku lokalnih vlasti, koje su izašle u susret željama češke zajednice. Na početku, škola je bila postavljena na udaljenu lokaciju, na kraju grada, od koje su bile bliže dve regularne državne škole. To je predstavljalo problem roditeljima, koji nisu htjeli da po zimi i lošem vremenu šalju djecu u tako udaljenu školu, kada su postojale one koje su bile bliže. Poslije višegodišnjih žalbi, predstavnici vlasti, su im izašli u susret, i smjestili češko odjeljenje škole u novu zgradu osnovne škole, koje je bila mnogo bliža lokalitetu gdje je živjela većina prijedorskih Čeha. Takođe su vlasti izdvojile zemljište, i ponudile ga na kupovinu Českoj Besedi, po vrlo povoljnoj cijeni, da bi na tome mjestu izgradili prostorije za društvo, i u sklopu njih i prostorije u kojima bi se

---

²¹⁷ Jug. Čehoslováci, XV, 1936, br. 14, str. 4.

²¹⁸ J. Krsek, Prijedor, str. 100.

²¹⁹ Jug. Čehoslováci, IX, 1930, br. 21, str. 3.

²²⁰ J. Krsek, Prijedor, str. 100.

²²¹ Otto Sobotka, *Stav českého školství v Jugoslavii koncem školního roku 1929-30*. Naše Zahraniči, 1930. Str. 211.

održavala nastava na češkom jeziku.²²² U školi je od početka pa do kraja njenog rada učiteljovala Klara Hniličkova (Klara Hniličková), iz Banja Luke. Pošto su oskudijevali u knjigama, nekoliko puta su iste tražene od saveza u Daruvaru, da bi napokon u 1932. godini dobili 4 udžbenika od Okružnog školskog savjeta u Daruvaru. Potrebe su bile mnogo veće, što pokazuje molba u narednoj godini, da im se pošalje još 56 različitih udžbenika.²²³

I pored tih uspjeha, djelatnost Besede je s vremenom, kao i u drugim mjestima opadala. Razlozi su bili višestruki. Najveći je vjerovatno bio zamor materijala, pošto je kao i drugdje, najveći dio akcija, vodio mali broj ljudi, tako da su i promjene na čelu društva bile česte. Do 1923, su se na mjestu predsjednika promijenili František Kučera, Antonin Novotny (Antonín Novotný) i Josef Hajek (Josef Hájek).²²⁴ Te 1923, osim Hajeka na mjestu predsjednika su još u rukovodstvu Besede bili potpredsjednik František Haloupka (František Chaloupka), sekretar Josef Krsek, a blagajnik Jaroslav Reinar.²²⁵ Već naredne godine je na mjestu predsjednika društva Josefa Hajeka, koji je prešao na mjesto potpredsjednika zamijenio František Janka. Do konca djelovanja društva na njegovom čelu su još bili i Jan Halupka, František Halupka, František Jedlička, i ponovo Josef Hajek.²²⁶ Kao što se može vidjeti iz priloženog, uglavnom su se isti ljudi, tj jedan mali krug, mijenjali na čelnim, i najtežim mjestima, tako da njihov zamor, i postepeno slabljenje aktivnosti, nisu začuđujući. Aktivnosti Besede su dodatno oslabile smrću Františka Halupke, u njegovoj 42 godini života,²²⁷ i odlazak Josefa Krseka iz

---

²²² Jug. Čehoslováci, VIII, 1929, br. 43, str. 3; Isto, XVI, 1937, br. 24, str. 3.

²²³ Zaostavština Josefa Matuška, ASČ u RH. Molba Česke Besede Prijedor Okružnom školskom savjetu u Daruvaru. 27. 4. 1932.

²²⁴ J. Krsek, Prijedor, str. 99.

²²⁵ Jug. Čehoslováci, III, 1924, br. 5. str. 36.

²²⁶ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 38.

²²⁷ František Chaloupek je umro 27. 9. 1930. Bio je član Besede od njenog osnivanja, a u dva navrata i predsjednik iste.

Prijedora.²²⁸ Broj članova se stalno smanjivao, tako da je od početnih 80-ak, došlo do samo 24 člana u 1932. godini, koji su se okupljali u gostionici braće Tešinić.²²⁹ Tada je društvo imalo i dosta bogatu biblioteku, od 384 knjige, koje su, u poslednjim godinama pred rat, i prestali da posuđuju. Beseda je organizovala u tim ranijim godinama dosta veliki broj slavlja, za rođendan Tomaša Masarika, zatim proslavu Jana Husa, kao i proslave 28. oktobra i 1. decembra, itd.²³⁰

Osim rada u Besedi, Česi u Prijedoru su kao i u Banja Luci, bili poznati i po svom muzičkom doprinosu životu grada. Gradski orkestar su prije rata osnovali i vodili Česi, koji su imali i svoj sopstveni orkestar duvačke muzike, a sa istim djelovanjem su nastavili i u međuratnom periodu. Tako je 1919. godine na inicijativu Češke besede osnovan orkestar u Prijedoru, čiji su članovi bili uglavnom Česi: Ivan Palenička (Ivan Paleniček), Krsek Karlo, Franjo Man, Leopold Jedlička, Metod Dovrtel (Metod Dovrtěl), Josip Hrastek Josip Chrástek, František Halupka, itd. Takođe su u gradskom orkestru, osnovanom 10 godina kasnije, na inicijativu Zanatske komore u Prijedoru i Češke besede, većina članova članova bili Česi: Pavel Šitecky (Pavel Šítecký), Slavko Man, Josip Man, Vinko Mikulička, Jozo Halupka (Jozo Chaloupka), Rudolf Kostelnik (Rudolf Kostelník), Metod Dovrtel, Miro Hanaček (Miro Hanáček), Drago Zeman, i dr.²³¹

Godine 1937. Česi su u Prijedoru dobili i zemljište za izgradnju doma, u koji bi bilo smješteno i češko odjeljenje u osnovnoj školi. Za tu svrhu je kupljen i dio materijala za

---

²²⁸ Josef Krsek je napustio Prijedor 1933. Bio je duša manjinskog organizovanja. U više navrata je bio sekretar Besede, kao i blagajnik i bibliotekar. Na njegovu inicijativu je osnovan i Stradal, koji je u saradnji sa Československom bankom, mnogo pomogao na planu finansijske stabilnosti i napretka pripadnika češke zajednice u Prijedoru. Osim toga je bio dopisnik kako Jugoslavstih Čehoslovaka, tako i drugih listova, i porodičnog kalendara iz Zagreba. Bio je takođe jedan od najzaslužnijih za osnivanje češkog odjeljenja pri državnoj školi. Poslije njegovog odlaska iz Prijedora, znatno se smanjuju, kako vijesti o tamošnjoj koloniji, a tako i same aktivnosti Besede u tom gradu.

²²⁹ Zaostavština J. Matuška. ASČ u RH. Lične bilješke i komentari.

²³⁰ Jug. Čechoslováci, XI, 1932, br. 44, str. 3.

²³¹ Zaostavština J. Matuška. Intervju proveden 1955. sa Slavkom Manom, penzionerom iz Prijedora.

izgradnju, neposredno pred rat, no zbog izbijanja rata, i haotičnih prilika koje su uslijedile, u kojima je taj materijal i pokraden, nije došlo do njegove izgradnje. Simbolično je u predvečerje rata prestala sa radom i škola na češkome jezika. I Beseda je pred početak rata skoro potpuno prekinula svoje aktivnosti. Sve to je nekad tako životnu češku zajednicu u tom gradu i okolini skoro dovelo do nestajanja.

Glavno mjesto Bosne i Hercegovine, **Sarajevo**, je i poslije završetka austrougarske vlasti ostalo mjesto sa najvećim brojem Čeha, i mjesto u kojem su imali najrazvijeniju manjinsku organizaciju. U sarajevskom okrugu je po izvršenom prvom popisu stanovništva u novoj državi, bilo 2 146 osoba „čehoslovačkog“ porijekla, a u samom gradu ih je bilo 1 687.²³² Kada se to uporedi sa podacima iz 1910. kada je u Sarajevu bilo 1702 Čeha, a u cijelom okrugu 2350 osoba češkog porijekla, onda se može zaključiti da do velikog odseljavanja Čeha poslije uspostavljanja nove države nije ni došlo. Čak i sa uključivanjem Slovaka u taj broj „Čehoslovaka“ koji su tad živjeli u Sarajevu i okolini, i dalje možemo sa velikom vjerovatnoćom pretpostaviti da do velikog vala iseljavanja nije došlo.²³³ Svakako Česi poslije rata nisu imali onu ulogu koju su imali za vrijeme Austro-Ugarske. Za vrijeme trajanja Monarhije, Česi su dali svoj veliki doprinos napretku Sarajeva, najviše kroz kulturni, naučni, i arhitektonski doprinos. No poslije rata, se broj znamenitih Čeha, koji su bili značajni u opštoj slici Bosne i hercegovine smanjio, skoro do nestanka. No međutim, sa tim, je češka zajednica, specijalno u Sarajevu značajno osnažila i oplemenila svoje djelovanje. Dok su ranija češka društva imala pretežno zabavni karakter, ona poslije 1918. imaju značajnu obrazovnu i kulturnu djelatnost na području grada Sarajeva. Takođe veliki doprinos radu čeških društava je donijelo uspostavljanje Konzulata

---

²³² Z. Uherek i drugi, Češi v Bosne, bibliografija..., str. 110.

²³³ Naime broj Slovaka je prije rata bio dosta manji nego Čeha i ukupno je iznosio 74 u sarajevskom okrugu. Pa ako se pretpostavi da se i dio Slovaka iselio poslije rata, može se zaključiti da je broj Slovaka u ukupnom broju „Čehoslovaka“ popisanih na popisu iz 1921. bio minimalan.

Čehoslovačke u Sarajevu u 1919. godini.²³⁴ Takva institucionalna podrška je znatno podizala napore sarajevskih Čeha na viši nivo. Bile su to plodne dvadesete godine u manjinskom organizovanju. Tada su u Sarajevu još do 1928 postojala dva društva: Češka Beseda i Češko obrazovno društvo (Český vzdělávací spolek), koje je u 1923. godini promijenio ime u Čehoslovačko obrazovno društvo (Československý vzdělávací spolek). Ta dva društva su se u navedenoj 1928. godini udružili u jedno društvo, Čehoslovačku opštinu (Československu obec).

Već u 1920. godini, Češka Beseda je pokrenula stalno lutkarsko pozorište, i održavala zajednička druženja članova svakih 14 dana. Prva redovna godišnja sjednica Besede, po završetku rata, je održana simbolički 28. oktobra, kada je održana i proslava nacionalnog praznika.²³⁵ Tu, i druge zabave su na početku održavali u prostorijama Srpskog pjevačkog društva Sloga. Dva češka udruženja su ostvarivala u određenim prilikama i saradnju, pa su tako organizovali i zajedno proslavu samostalnosti Čehoslovačke, 28. 10. 1924., na kojoj su članova društva, učešće uzeli i predstavnici vlasti u gradu, a takođe i čehoslovački konzul Stanislav Verhaticky.²³⁶

U tim godinama su Česi u gradu uspjeli ostvariti svoju dugogodišnju želju, i u 1924. godini otvoriti češku školu, uz veliku podršku tadašnjeg konzula u Sarajevu, Stanislava Velhartickog. U školi su radili učitelji iz Čehoslovačke: Bohumil Hlebovski (Bohumil Chlebovský), Ludvik Jaroš (Ludvík Jaroš) i Vojta Režni (Vojta Režný). U tim godinama društvo je poprimilo nešto drugačiji izgled nego što ga je imalo tokom predratnog perioda. Dok su se u predratnom periodu činovnici, a posebno oni na višim položajima, držali dalje od manjinskih

---

²³⁴ Od uspostavljanja konzulata, pa do njegovog gašenja u Sarajevu su služili sljedeći konzuli: 1919–1920 Jan Matějček, 1920–1922 Jindřich Andrial, 1922–1928 Stanislav Velhartický, 1928–1934 Bedřich Nechutný, 1934–1939 Otakar Tichý.

²³⁵ Zaostavština Josefa Matuška. Lične bilješke i komentari.

²³⁶ Jug. Čechoslováci, III, 1924, br. 47. str. 448.

okupljanja i organizovanja, u poslijeratnom dobu se situacija preokrenula. Izgubivši oslonac koji je imala u austrougarskoj nadnacionalnoj činovničkoj organizaciji, i društvenom životu koji je ta posebna klasa za sebe organizovala, ti činovnički i trgovački slojevi su morali pronaći novo mjesto za utaživanje svojih društvenih i kulturnih potreba. Kako je klima u novoj državi pogodovala manjinskom organizovanju u nacionalna društva, a posebno za „bratske“ narode poput „čehoslovačkog“, oni su to svoje društveno utočište našli u organizacijama manjina u Sarajevu. Tako je Beseda, a kasnije Čehoslovačka opština (Československa Obec), postalo mjesto okupljanja višeg srednjeg sloja češke nacionalne manjine. Tu su bili organizovani zimski balovi, koji su bili opšte-slovenski, na kojima su se kćerke iz toga društvenog sloja, činovnika, bogatih trgovaca, ljekara, i drugih osoba boljeg imovinskog stanja, u tipičnim društvenim obrascima toga doba, predstavljale javnosti.²³⁷ Tu su se izvodile i komplikovane plesne koreografije, uz muzičku pratnju, često profesionalnih muzičara. Naravno, nisu svi Česi u Sarajevu bili članovi tih organizacija. Može se ugrubo reći da je oko 30% od te populacije učestvovalo u radu klubova, što je opet bio prilično veliki broj, kada se uzme ukupan broj, od skoro 1700 Čeha i Slovaka u samom gradu. U tim društvima se uglavnom nisu okupljali radnici, i niži društveni slojevi, koji su učestvovali u radu Češkog obrazovnog društva, a takođe u radu nisu uzimali učešće, u većoj mjeri, ni intelektualci, a ni osobe sa tehničkim obrazovanjem.

U tim godinama broj članova Besede i Obrazovnog društva i nije bio toliko veliki, prije ujedinjenja, i tako je u 1928. u Češkoj Besedi bilo 162 člana, a u drugom društvu vjerovatno još i manje. Promjene nastaju ujedinjavanjem ta dva društva u jedno, Československu Obec, kada dolazi do velikog razmaha u djelatnostima tog, ujedinjenog društva. Predsjednik tog prvog ujedinjenog društva je bio Josef Vlah (Josef Vlach).

---

²³⁷ Z. Uherek i drugi, Bosnia, Bosnian Czechs..., str. 52.

Škola koja je sa radom počela 1924. Je sa godinama imala sve više đaka. Tako je u 1928/1929 školu pohađalo 67 đaka, a u narednoj, školskoj 1929/1930. godini, je bilo 87 đaka. Djeca su bila razdijeljena u 5 odjeljenja, a nastava se vršila 4 puta u popodnevnom, i dva puta u prijepodnevnom terminu sedmično.²³⁸ U tim godinama je ujedinjeno društvo održavalo dosta zabava, poglavito za državne praznike Čehoslovačke, kao i za praznike prve južnoslovenske države.

U sklopu Československe opštine je djelovalo i više odbora. Godine 1930. osnovana je ženska sekcija, koju je godinama vodila žena konzula Nechutnog. Godine 1932. je osnovan i Klub mladih, u koji je na početku bila uključena skoro sva češka mladež u mjestu koja se obrazovala. Nekoliko godina je predsjednik tog kluba bio mladi pisac Karel Makon, pod čijim je rukovodstvom taj klub dobio i nove prostorije koje su iznajmljivali od planinarskog društva Kosmos,²³⁹ a takođe i zastavu i himnu udruženja. Njegovim odlaskom u 1937. godini na školovanje u Prag, počela je opadati i bogata aktivnost društva.

U 1930. godini, bilo je u društvu 185 članova, koji su održali više sastanka, kao i 8 lutkarskih predstava u toku godine. osim toga, bile su organizovane i 4 školske akademije, na kojima su djeca koja su pohađala dopunjujuću školu, izvodile različite predstave, i recitacije. Biblioteka društva je imala 2451 knjigu.²⁴⁰ Iste godine je i oko 80 djece sarajevskih Čeha bilo na izletu u Čehoslovačkoj.

---

²³⁸ Jug. Čechoslováci, VIII, 1929, br. 45. str. 3.

²³⁹ Povodom ovog iznajmljivanja, vođena je cijela prepiska između Društva mladih Čeha i tog planinarskog društva. Uvijek u hroničnoj besparici, Društvo mladih Čeha je stalno kasnilo sa plaćanjem najamnine, pa se u Dosijeu Československe obce u Sarajevu, nalazi mnogo opomena pomenutog planinarskog društva za neplaćanje rente, i odgovora i izvinjavanja Društva mladih Čeha zbog neplaćanja iste na vrijeme. Priča se ponavljala nekoliko godina skoro svaki mjesec, od dana 27. 2. 1935. kada su prvi put iznajmljene prostorije, pa do 1939, kada se gube vijesti o tom zakupu. Nije poznato da li je tada društvo napokon počelo na vrijeme isplaćivati najaminu, ili su, što je mnogo vjerovatnije, prestali iznajmljivati prostorije kod planinarskog društva Kosmos.

²⁴⁰ Jug. Čechoslováci, IX, 1930, br. 12, str. 4.

Dok je u svim drugim društvima Čeha u BiH u tim godinama zamirala djelatnost, i dok su se ona polako gasila, sarajevska Československa Obec je ušla u period svog najplodnijeg rada. Broj članova se povećavao stalno, a takođe i broj djece koja su pohađala dopunjuću školu na češkom jeziku. Tako je u 1933. Bilo oko 220 članova društva, a u školu je išlo oko stotinjak djece. Društvo je organizovalo 39 različitih aktivnosti, među kojima i 5 lutkarskih predstava. Klub mladih, u kome je bilo oko 40 članova je organizovao 8 obrazovnih aktivnosti, i dva izleta.²⁴¹ U narednoj 1934. godini, došlo je do otvaranja i odjeljenja češke škole i u Novom Sarajevu. Tako je u školskoj 1934/1935 bilo oko 100 đaka u glavnoj dopunskoj školi, a još 40 u isturenom odjeljenju u tom sarajevskom naselju.²⁴²

U poslednjim godinama pred rat, zahvaljujući velikoj izvornoj građi, koja nam je ostala iza Českoslovenke obci, a prije svega zaslugom tadašnjeg sekretara i vodećeg entuzijaste društva, Vojte Režnog, ostala nam je bogata građa o djelovanju društva. Naime u tim godinama, Českoslovenka Obec je izdavala *Zpravi Československe Obce v Sarajevu*, iza kojih su nam ostali dragocjeni podaci o radu, brojnosti i životnosti te organizacije.²⁴³ Ni u tim predratnim godinama broj članova i njihova aktivnost nisu zamirale. Predsjednik je u tim poslednjim predratnim godinama bio Jindrih Čihak, a sekretar već pomenuti Vojta Režni. Organizovane su različite, dosta brojne svečanosti i proslave. Škola je takođe radila sa nesmanjenim kapacitetom, pa je tako u školskoj 1937/1938. bilo 105 đaka, a u narednoj 1938/1939. 100 đaka.²⁴⁴ Djelatnost društva je imala i pomalo prkosni stav u tim godinama. Nakon događaja iz 1938. i 1939. godine, i

---

²⁴¹ Jug. Čechoslováci, XII, 1933, br. 12, str. 5.

²⁴² Jug. Čechoslováci, XIV, 1935, br. 42, str. 4.

²⁴³ *Zpravi Československe obce v Sarajevu* su izlazile od 1937. godine do 1940. svaka tri mjeseca, u tiražu od 500 primjeraka koji su dijeljeni članovima društva. Zpravi su imale format od 8 strana, od kojih su na prvim stranama bile obično sadržane vijesti iz funkcionisanja društva, sjednicama, i drugim „zvaničnijim“ aktivnostima. Na srednjim stranicama su se obično nalazili pozivi na različite zabave koje je organizovalo društvo, i kratki opis neke predstave, i spisak glumaca i uloga koje su igrali. Na zadnje dve strane su se obično nalazili oglasi različitih čeških privrednika.

²⁴⁴ *Zpravi Československe obce v Sarajevu*, 9. 2. 1939. str. 4.

okupacije Čehoslovačke, društvo je organizovalo pomoć izbjeglicama. Osim toga, ono je i narednih godina, nastavljalo sa proslavama godišnjice rođenja Tomaša Masarika (Tomaš G. Masaryk), i drugih čeških nacionalnih praznika, što od strane vlasti, u svijetlu novouspostavljenih prijateljskih odnosa s Hitlerovom Njemačkom, nije bilo blagonalono primano. I u 1940. godini, Obec je bila veoma aktivna, i imala je 322 člana, kao i 45 njih u Klubu mladih, koji su održali više predavanja, i različitih proslava.²⁴⁵

Djelatnost društva je potpuno prekinuta tek po okupaciji Jugoslavije.

U gradu **Tuzli** i cijelom kotaru broj Čeha po prvom popisu nije mnogo opao u odnosu na broj koji je tu živio prije rata. Tako su po tom popisu iz 1921, u samom gradu živjele 355 osoba československog maternjeg jezika, a u cijelom okrugu njih 700.²⁴⁶ Pošto su pretežno Česi koji su živjeli u gradu i okolini bili zaposleni u nekome od industrijskih pogona i rudnika, kod njih nije došlo do velike oseke u broju, napuštanja grada. To će se desiti tek kasnije u kasnim dvadesetim, kada dolazi do vala otpuštanja, i iseljavanja velikog broja Čeha sa tog područja. Tokom 1928. godine, došlo je vala otpuštanja, iz rudnika Kreka, poslije čega se više od 40 čeških porodica, koje su živjele više decenija na tom području odselilo. Takav trend se nastavio i tokom najžešćeg trajanja krize, i broj Čeha koji su živjeli u gradu i okolini se neprestano smanjivao.

Iako je u tom gradu još 1892. godine osnovan Češki krug (Český kroužek), od njega nam nisu ostali nikakvi podaci, o bilo kakvoj aktivnosti, tako da se može pretpostaviti da društvo nije ni bilo skoro uopšte aktivno u tom predratnom razdoblju. Tokom rata, je Češki krug i formalno prestao raditi, a do obnavljanja njegove aktivnosti je došlo po koncu rata, ali sa istim, tj nikakvim radom. Do prekretnice je došlo dolaskom nove grupe mladih ljudi u godinama 1922-1924, koji

---

²⁴⁵ Zaostavština J. Matuška. Lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na Naše Noviny, br. 10, iz 1940. kao izvor informacija.

²⁴⁶ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne, bibliografija, str. 112.

su zaposlenje našli u nekom od industrijskih pogona u gradu i okolini. Oni su, na čelu sa Čehom iz Beča, berberinom Vaclavom Rihterom (Václavom Richterom), htjeli da reorganizuju društvo na novim osnovama, i da mu daju dinamičniju ulogu u organizovanju manjinskog života.²⁴⁷ Stariji članovi Kroužeka, koji su tu živjeli već decenijama nisu bili saglasni sa tim, tako da je došlo do prave borbe, koja je kulminirala osnivačkom skupštinom Československe Besede 26. 10. 1926.²⁴⁸ koja je uskoro u decembru iste godine preuzela i cjelokupnu imovinu Kroužeka.²⁴⁹

Na čelu novog društva se našao kao predsjednik Vaclav Rihter, a potpredsjednik je bio Vaclav Hudi (Václav Chudý). Sekretar je bio Alojz Hušek (Alois Hušek), a blagajnik Josef Zabranski (Josef Zabranský). Bibliotekarka je bila Ela Žužičova, a neki od članova Josef Sedlecký (Josef Sedlecký), Viktor Mazač, Arnošt Landa, Josef Bašta, Josef Červený (Josef Červený), Karel Dušek, itd.²⁵⁰ Društvo je iznajmljivalo prostorije u Hotelu Grand, a poslije toga u Sokolskom domu, i na kraju u Zanatlijskom domu, i tu održavalo sastanke i svečanosti. Na početku Beseda je imala dosta razgranatu aktivnost. Tih prvih godina održavane su kako redovne sjednice odbora, tako i redovne godišnje sjednice svih članova. Održavali su kako obične zabave, tako i one tematske, posvećene pojedinim praznicima, poput rođendana Tomaša Masarika, proslave Jana Husa, i državnih praznika, kako Čehoslovačke, tako i prve južnoslovenske države. U sklopu društva je funkcionisalo amatersko pozorište, sa prilično redovnim predstavama, a takođe i lutkarsko pozorište pod vođstvom Vaclava Richtera. Osim toga u društvu su funkcionisali i dva orkestra: vojni, gradski u kojem su bili pretežno Česi, koji su

---

²⁴⁷ U jednom od članaka u Jugoslovaštim Čechoslovacima, IV, 1925, br 12. Str 122.; je dopis Aloisa Hložek, jednog od tih mladih, novodoseljenih Čeha, u kome se žali da djelatnost Československog kroužouka uopšte ne postoji, i da se sve svodi na prikupljanje mjesečne članarine, i na nekoliko sastanaka i predavanja, i da čak nisu ouopšte ni pomenuti, a kamoli obilježeni dani Jana Husa i dana slobode, 28. Oktobra. Zbog toga bi trebalo reorganizovati društvo na novim osnovama, poslije kojih bi napokon mogli da počnu sa pravim radom.

²⁴⁸ Zaostavština J. Matušeka. Protokol o vanrednoj godišnjoj skupštini Československe Česede u Tuzli. ASČ u RH.

²⁴⁹ Ta imovina je bila sastavljena od biblioteke društva, njegove zastave, i akcija Československe banke u Daruvaru.

²⁵⁰ Zaostavština J. Matušeka. Protokol o vandrednoj godišnjoj skupštini Besede u Tuzli, od 26. 10. 1926. ASČ u RH.

uzimali učešća u većini proslava koje je organizovala Beseda, a takođe i džez orkestar.²⁵¹ Osnovani su kasnije i plesna skupina, kao i pjevački zbor. Godine 1928 osnovana je i ženska sekcija društva, koja je vrlo dobro funkcionisala pod vođstvom Ane Landove i Josefke Suhe (Josefke Suche). Takođe Beseda je organizovala i karneval ulicama grada, u saradnji sa hrvatskim društvom Napredak. Ono što je davalo ton akcijama društva je bio njegov sastav. Za razliku od naprimer sarajevske, u kojoj su preovlađivali pripadnici srednjeg, činovničkog staleža, u tuzlanskoj Besedi su glavni ton društvu davali rudarski i željeznički inženjeri, i drugi kvalifikovani radnici.²⁵² No upravo ta opredijeljenost ka takvom miljeu, je dovela po izbijanju velike krize i do zamiranja društva. Otpuštanja radnika, kao i njihova selidba iz grada i okoline, su značajno oslabile bazu Besede. To se može vidjeti i iz novinskih izvještaja o radu društva. Dok su ona napravljena u godinama pred izbijanje velike svjetske ekonomske depresije, puna optimizma, i podataka o djelatnostima društva, ona se po njenom izbijanju potpuno proređuju, a istovremeno je i društvo polako zamrlo, toliko da se nisu održale ni redovne godišnje sjednice društva za 1931. i 1932. godinu. Djelatnost Besede je malo oživjela dolaskom učitelja Jaroša iz Sarajeva, krajem 1932, koji je pokušao pokrenuti i školu na češkome, no to mu nije uspjelo. Djelatnost i brojnost društva je neumitno opadala, da bi se u 1936 broj članova društva sveo samo na 8 osoba.²⁵³

U mjesto **Usora**, kod Doboja, Česi su se počeli naseljavati početkom XX vijeka, što je bilo usko povezano sa izgradnjom šećerane u tom gradu tih godina. U njega su se doseljavali kako tehnički stručnjaci, tako i obični radnici češkog porijekla. Broj Čeha u mjestu je bio toliki da su 11. jula 1920. osnovali Česku Besedu, koja je na početku imala 90 članova, kako

---

²⁵¹ Zaostavština J. Matuška. Lične bilješke i komentari. Kao izvor informacija, navedena je Ročenka Čsl. Svazu za 1931-1932. i brojevi Jednote (Češi v Tuzle) 12-18, 27, 29 za 1973.

²⁵² Z. Uherek i drugi, Bosnia, Bosnian czechs..., str. 52.

²⁵³ Zaostavština J. Matuška. Lične bilješke i komentari.

Čeha iz grada i okoline, tako i južnih Slovena.²⁵⁴ Sjednice i druge aktivnosti su održavali u gostionici Františka Janouha (Františka Janoucha). Prvi predsjednik je bio Josef Konečný (Josef Konečný), a sekretar, inženjer u šečerani, Oldřih Benatsky (Oldřich Benatský). U tim godinama članovi nisu bili samo Česi, već vjerovatno i dosta veliki broj „Jugoslovena“. Razlozi za to su mogli biti višestruki. Tih godina, vjerovatno kulturni život u mjestu i nije bio najbogatiji, tako da su i mještani zabavu i kulturu tražili u Českoj Besedi. To je vjerovatno bio razlog zbog kojeg je broj članova društva nadmašivao ukupan broj Čeha u Usori i okolini, koji uz to nisu svi sigurno bili organizovani u manjinsko udruženje. Tako je već naredne 1921. u Besedi bilo čak 170 članova. Te godine društvo je organizovalo više zabava, i proslava, od kojih su neke proslava 28. oktobra, Jana Husa, Svatováclavska zabava, itd.²⁵⁵ U rukovodstvu Besede su bili uglavnom Česi, koji su bili tehnički stručnjaci u šečerani. Tako je potpredsjednik bio, strojovođa šečerane, Josef Boháček (Josef Boháček), a blagajnik, inženjer zaposlen u šečerani, František Kupka. U 1923. došlo je do promjene na čelu društva, i predsjednik je postao Karel Špachman (Karel Špachman), stolar iz Doboja. U toj godini društvo je kupilo, od Besede iz Karlovca, lutkarsko pozorište.²⁵⁶ Te godine je na list Jugoslavšti Čechoslováci bilo pretplaćeno 50 članova Besede iz Usore. Beseda je organizovala i različite zabave, novogodišnju i proslavu rođendana Tomaša Masarika, a takođe je organizovala i gostovanje kabarea iz Praga.²⁵⁷ Uz pomoć šečerane i sarajevskog konzulata, uspjeli su pokrenuti i češku dopunjuću školu u tom gradu u školskoj 1923/1924, u kojoj je na početku bilo 42 učenika, od kojih su 22 bila češkog porijekla.²⁵⁸ U školu

---

²⁵⁴ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 46. Nije poznat tačan broj Čeha koji su živjeli u Usori, pošto se po popisu iz 1921, Usora računala i popisivala kao područje grada Doboja. Ukupno je u Doboju živjelo 151 „Čechoslovák“.

²⁵⁵ Zaostavština J. Matušeka. Lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na Česoslovenske listy, br. 27, iz 1920. kao izvor informacija.

²⁵⁶ Zaostavština Josefa Matušeka. Lične bilješke i komentari. Bilješka upućuje na list Hlas, br. 1, iz 1923. kao izvor informacija.

²⁵⁷ Jug. Čechoslováci, II, 1923, br. 37-38.

²⁵⁸ O. Sobotka, Stav Českeho školství..., Naše zahraniči, str. 155.

je došao kao učitelj František Hlavinka iz Praga, koji je u njoj radio do njenog zatvaranja.²⁵⁹ I naredne 1924. godine društvo je imalo veoma bogatu aktivnost, i održavali su kako pozorišne, tako i lutkarske predstave. Osim toga su imali godišnje više proslava, a bio je osnovan i pjevački zbor. Ukupno su u toj godini bile organizovane 23 zabavne priredbe i 8 obrazovnih aktivnosti.²⁶⁰ Tih godina je bila velika fluktuacija čeških radnika, i stručnjaka zaposlenih u šecherani, koji su dosta često mijenjali poslove i mjesta prebivališta. Tako je naredne, 1925, godine zbog odlaska predsjednika Špahmana, i dugogodišnjeg sekretara Oldriha Benatskog, koji su se vratili u Čehoslovačku, došlo do biranja novog rukovodstva, pa je predsjednik postao Theodor Janiška, a sekretar František Hlavinka.²⁶¹ Broj članova je, i dalje, bio izuzetno veliki za mjesto te veličine. Tako je u 1924. bilo 115 članova Česke besede, a ukupno je bilo pripadnika Češke zajednice u mjestu oko stotinu.²⁶² No s godinama je to počelo opadati. Tako je u 1926. bilo 89 članova, a školu je pohađao 31 đak, što je predstavljalo znatan pad, u odnosu na period od prije samo dvije godine kada je u školi bilo 11 đaka više.²⁶³ Trend pada kako broja članova društva, a tako i đaka se nastavio i u narednoj godini, kada je broj članova pao na 74, a đaka na 27.²⁶⁴ I pored toga beseda je organizovala „masopustnu“ zabavu, kao i Masarikov rođendan. Osim toga Češka Beseda je organizovala i nekoliko izleta i 10 predstava u lutkarskom pozorištu. Iznimno dobro je radio i pjevački zbor koji je imao 20 članova, a takođe i biblioteka, koja je osim što je imala, prilično bogat književni fond od 1222 knjige, takođe osnovala i čitaonicu, u kojoj su se mogli naći i sljedeći listovi : Narodní Listy, České Slovo, Narodní politika, Právo lidu, Národní Osvobození, Venkov, Čsl. Republika, Vystěhovalec, Stradal, Parlament, Panorama, Naše

---

²⁵⁹ Matušek, Česi v Bosne..., str. 46.

²⁶⁰ Jug. Čehoslováci, III, 1924, br. 4, str. 29.

²⁶¹ Jug. Čehoslováci, IV, 1925, br. 5, str. 61.

²⁶² Jug. Čehoslováci, III, 1924, br. 4, str. 29.

²⁶³ Jug. Čehoslováci, V, 1926, br. 2, str. 14.

²⁶⁴ Jug. Čehoslováci VI, 1927, br. 5. str. 42-43.

zahraničí, Nový Lid, Prasžky ilustrovaný zpravodaj, Světozor i Jugolávští Čechoslováci.²⁶⁵ Broj članova se u narednim godinama malo povećao, pa je u 1928. bilo 80 članova Besede,²⁶⁶ a u 1929. njih 91.²⁶⁷ No trend koji se nije mijenjao je bilo smanjivanje broja đaka u češkoj dopunjujućoj školi. Tako je u 1928. bilo 24 đaka, a u 1929. se takođe isti broj zadržao.²⁶⁸ U 1930. taj broj đaka je bio 25, a broj članova društva 95.²⁶⁹ Te godine je izabran i predsjednik, Josef Mazanek (Josef Mázanek), koji je ostao na čelu društva do njegovog zvaničnog kraja u 1937. godini. Osim njega u rukovodstvu te godine su bili i potpredsjednik Josef Nemeč (Josef Němeč), sekretar inženjer Milan Kvapil, blagajnik Jan Sofferle, bibliotekar František Hlavinka, i dr. Živa djelatnost društva je zamirala, i nestajala zbog pogubnog utjecaja velike svjetske ekonomske krize, koja je dovela i do zatvaranja šećerane u 1931. godini. Bogati rad Besede je bio omogućen izdašnom podrškom šećerane, koja je pomagala aktivnosti društva. No kako je takav rad bio u zavisnosti od jednog privrednog subjekta, ukoliko bi se desile poteškoće u radu tvornice, i društvo i njegove aktivnosti bi bile ugrožene. Već u 1928. je došlo do prvih otpuštanja radnika, a među njima naravno i Čeha, da bi se u narednim godinama taj trend ubrzao. Po zatvaranju fabrike, dio radnika i stručnjaka se preselio u Osijek, i u tamošnjoj šećerani našao egzistenciju. Ostatak se raselio po Bosni i Hercegovini, a takođe se jedan dio vratio i u Češku. Do nas su doprle još i vijesti o poslednjim aktivnostima Besede u 1930. i 1931. godini, kada su organizovane i poslednje zabave i svečanosti. Ubrzo poslije toga, svaka aktivnost je prestala, da bi se društvo i formalno ugasilo u 1937. godini, a biblioteka i inventar su poslani u Daruvar.²⁷⁰

---

²⁶⁵ Roddiny kalendar, 1929, Zagreb, str. 192.

²⁶⁶ Jug. Čechoslováci, VII, 1928, br. 8. str.

²⁶⁷ Jug. Čechoslováci, VIII, 1929, br. 3. str.

²⁶⁸ Jug. Čechoslováci VIII, 1929, br. 43. str. 5.

²⁶⁹ Jug. Čechoslováci, IX, 1930, br. 6, str. 4.

²⁷⁰ Josef Matušek, Češi v Bosne..., str. 47. U Daruvaru se danas ipak ne nalaze zapisnici i inventura društva.

U gradu **Zenici** je po popisu iz 1921. Živjelo 254 „Čehoslovaka“.²⁷¹ Do većeg iseljavanja iz tog grada nije došlo, pošto su kao i slučaju Tuzle, većinu češke populacije u tom gradu činili kvalifikovani radnici, i stručnjaci vezani za rad u razvijenoj industrijskoj bazi toga mjesta, i željezničari, a ne činovnici vezani za rad u državnim organima uprave. I pored toga, relativno velikog broja pripadnika češke zajednice u gradu, mali broj njih se uključivao u zajedničke društvene aktivnosti. Česi su u gradu još 1910. osnovali kulturno društvo, od koga nam nisu došli podaci o značajnijoj aktivnosti. Tokom rata, to društvo je zamrlo, da bi se obnovilo neposredno nakon rata, 21. decembra 1918. Prva godišnja skupština je održana u narednoj godini, ali se sa pravim radom i aktivnostima počelo tek 1921. Te 1921. predsjednik je bio svestrani Jirži Hrouška (Jiří Hrouška)²⁷², a potpresjednik Karel Komarov, i sekretar Vlastimil Mihalek (Vlastimil Michálek). Članova je bilo 62. U toj 1921. godini urađeno je dosta na organizacijskoj i materijalnoj osnovi društva, pa su tako osnovani odbori za amatersko i lutkarsko pozorište, a nabavljene su i kulise i kostimi za pozorište, a takođe i lutke.²⁷³ Osim tih organizacionih mjera, društvo je organizovalo i više izleta i predavanja. Besedu je te godine takođe posjetio i češki konzul u Sarajevu, Andrial. U narednim godinama, broj članova društva je polako opadao. Godine 1923, Hroušku je na mjestu predsjednika zamijenio dotadašnji sekretar Vlastimil Mihalek, činovnik u upravi željezare. Na mjestu potpredsjednika je bio Alois Kurka (Alois Kůrka), a sekretara František Houdec. Blagajnik je bio Adolf Šafarik (Adolf Šafařík), a neki od članova Vaclav Lapaček Vaclav Lapaček, Bohumil Kaloušek, Bartolomej Skritek (Bartoloměj Skřítek), Leopold Tkalčik (Leopold Tkalčík), i dr.²⁷⁴ Te godine društvo je organizovalo i proslave u čast Tomaša Masarika i pisca Josefa Holečeka, na kojima je o

---

²⁷¹ Z. Uherek i drugi, Češi v Bosne a Hercegovine..., bibliografija, str. 112.

²⁷² Organizovao lutkarsko i amatersko pozorište, a bio i najzaslužniji za pokretanje dosta bogate bibiloteke.

²⁷³ Zaostavština J. Matuška. Lične bilješke i komentari. Kao izvor informacija za bilješku se navode Almanach Československeho svazu za 1924. i Zbornik Československeho saveza, Petrovac, za 1926. ASČ u RH.

²⁷⁴ Jug. Čechoslováci, II, 1923, br. 8. str. 67.

njihovom značaju i radu predavao Jirži Hrouška. Takođe je održalo i pozorišnu predstavu „Česko Srce“ od M. B. Bohnela, kao i nekoliko hrvatskih lutkarskih predstava.²⁷⁵ Naredne 1924, Beseda je održala dve zabave, kao i nekoliko lutkarskih predstava, i jedan izlet.²⁷⁶ Broj članova, specijalno onih aktivnih je opadao stalno, tako da je u 1927. Na redovnoj godišnjoj skupštini bilo prisutno samo 15 članova.²⁷⁷ Predsjednik je tada bio Bohumil Skrytek, činovnik u državnom zatvoru u Zenici, a potpredsjednik František Šafarik. Sekretar je bio Ladislav Justra, a blagajnik Bernard Kaloušek. Beseda je bila bez svojih prostorija, a posjedovala je i biblioteku od 420 knjiga. Relativna blizina Sarajeva, je olakšala kontakte sa čehoslovačkim konzulatom, pa su skoro jedina posjete tamošnjih konzula, osim njihove djelatnosti u Sarajevu, bile one Besedi u Zenici. Tako je u sklopu proslave rođendana Tomaša Masarika 1930. godine, tadašnji konzul u Sarajevu, Bedrih Nehutni (Bedrich Nechutný), posjetio i Zenicu, i održao govor na svečanosti, koju su organizovali sa zeničkim Sokolem.²⁷⁸ Tih godina je došlo do velikog odliva Čeha iz Zenice. Velika ekonomska kriza je dovela do masovnih otpuštanja, tako da je u 1931. godini bila još samo 31 češka porodica u gradu. U Besedi su bila 33 člana, od kojih se na godišnjoj skupštini te godine, 22. marta, pojavilo njih 16.²⁷⁹ Tadašnji predsjednik je bio opet, po nekoliko godina, Bartolomej Skritek.²⁸⁰ On je bio predsjednik i u narednim godinama, u kojima se broj članova stalno smanjivao. Tako je u 1932. bilo u Besedi 30 članova²⁸¹; u 1933. njih 24²⁸²; 1935. 25 članova²⁸³, i 1936. samo 20 članova.²⁸⁴ Pošto nam dalji podaci, o broju članova Češke Besede u Zenici, nisu poznati, može se s razlogom pretpostaviti da se trend smanjivanja broja članova i

---

²⁷⁵ Jug. Čechoslováci, II, 1923, br. 9, str. 74.

²⁷⁶ Jug. Čechoslováci, III, 1924, br. 6, str. 45.

²⁷⁷ Jug. Čechoslováci, VI, 1927, br. 7, str. 57.

²⁷⁸ Jug. Čechoslováci, IX, 1930, br. 13, str. 4.

²⁷⁹ Jug. Čechoslováci, X, 1931, br. 13, str. 3.

²⁸⁰ U međuvremenu su predsjednici Besede bili: u 1928. Ladislav Jindra; a u 1929. i 1930. Ladislav Justra.

²⁸¹ Jug. Čechoslováci, XI, 1932, br. 10, str. 2.

²⁸² Jug. Čechoslováci, XII, 1933, br. 6, str. 5.

²⁸³ Jug. Čechoslováci, XIV, 1935, br. 16, str. 3.

²⁸⁴ Jug. Čechoslováci, XV, 1936, br. 11, str. 4.

aktivnosti nastavio i u narednim godinama, pred izbijanje Drugog Svjetskog rata. Poznate su nam još aktivnosti društva iz 1939. godine, kada je ono proslavilo 30 godina postojanja, i kada se angažovalo na pomoći izbjeglicama iz Čehoslovačke za koje su prikupili 1020 tadašnjih dinara.²⁸⁵

---

²⁸⁵ Jug. Čechoslováci XVIII, 1939, br. 4, str. 3.

Ostale gradske zajednice

Kao i za prethodni, već obrađeni period, austrougarske vlasti, tako nam i za period pod prvom južnoslovenskom državom, nedostaju podaci za pojedina mjesta, tako da nam je sudbina nekih od čeških zajednica i pojedinaca potpuno nepoznata. Kao i u prethodnom periodu, skoro nikakve vijesti do nas nisu doprle iz drugih dijelova Hercegovine, osim Mostara. Ipak i reemigracija je u Hercegovini bila procentualno najveća, tako da se neki tragovi zajedničkog kulturnog život mogu naći samo u tom najvećem mjestu regiona. U drugim mjestima, Stocu, Konjicu, Lubinju, nije bilo nikakvog manjinskog organizovanja. Takođe ni do Jugoslavštih Čehoslovaka, kao i drugih novinskih izdanja koji su bili izdavani na češkom jeziku, nije došlo nijedna vijest za skoro 20 godina o bilo kakvoj aktivnosti Čeha u Hercegovini, osim u Mostaru. Neku ulogu u tom nedostatku vijesti sigurno je igrala i relativna udaljenost od Daruvara, u kome se nalazila redakcija Jugoslavštih Čehoslovaka, pa se time može donekle objasniti i potpuni nedostatak informacija iz Hercegovine, a relativno obilje istih iz nekih malih mjesta ili sela u sjevernom dijelu Bosne. No može se pretpostaviti, da su se Česi, ionako u malom broju u tom kraju, vjerovatno asimilovali sa južnoslovenskom okolinom, i da im češke kulturne i narodne tradicije nisu bile mnogo važne. Takođe nikakve vijesti nisu došle do nas i o Česima u bihačkom i travničkom okrugu. Tamo nije osnovana ni jedna organizacija poput Besede, koja bi okupljala tamošnje Čehe. Od njih nije bilo nikakvih vijesti koje bi se mogle pročitati u češkim manjinskim novinama, i za pretpostaviti je da je reemigracija i asimilacija doprinijela potpunom nestajanju i brisanju tragova o postojanju čeških zajednica na tom dosta velikom području. Takođe do nas nisu doprle vijesti i podaci o nekim zajednicama, poput one u Brčkom, koje su imale i aktivnost u periodu pred Prvi Svjetski rat. U tom mjestu je došlo do značajne reemigracije, koja je do

popisa iz 1921. skoro prepolovila broj Čeha koji su živjeli u tom gradiću.²⁸⁶ Osim toga, za pretpostaviti je da se taj trend sigurno i nastavio, tako da je vjerovatno u tom mjestu u tridesetim godinama ostalo samo nekoliko pojedinaca. Ipak dostupni su nam podaci o nekim gradovima u Drinskoj oblasti. Za to je zaslužan popis čehoslovačkih podanika koji je obavila oblasna uprava na zahtjev Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu od 28 jula 1928. godine.²⁸⁷ Razlozi provođenja ovog popisa nisu bliže poznati, sem da je naredba Velikom županu Drinske oblasti zavedena pod šifrom „hitno“. Ipak i pored toga, taj popis nam ostaje izuzetno značajan kao izvor o tome koliko je bilo Čeha u tim manjim mjestima pomenute oblasti, i čime su se bavili. On je dosta detaljan, i navodi kako brojeve, tako i lična imena i zanimanja čehoslovačkih podanika koji su živjeli u tim mjestima. Tako se u odgovorima na taj dopis, nalaze podaci da je npr. u čajničkom srezu živio samo jedan čehoslovački podanik, Milan Benaček, nadegeometar, iz Velikog Meziriča.²⁸⁸ U drugim mjestima iste oblasti, je živjelo više čehoslovačkih podanika, pa je tako u fočanskom srezu bilo 6 porodica.²⁸⁹ U Fojničkom srezu su tako živjela 32 čehoslovačka podanika.²⁹⁰ U drugim mjestima poput Goražda se nije nalazio ni jedan čehoslovački podanik. Nje nam spoznato da li su ovakvi popisi vršeni i u drugim oblastima u BiH.²⁹¹ U tim manjim mjestima je vjerovatno proces asimiliranja malobrojnih Čeha išao dosta brže, i to najvećim brojem u kulturno i religijski najsirođnju hrvatsku narodnu zajednicu. Postoji više primjera osoba koje su

---

²⁸⁶ Sa 52 po popisu iz 1910. i 29 po popisu iz 1921.

²⁸⁷ Naredba Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu, Velikom županu Drinske oblasti, o izvršavanju popisa čehoslovačkih podanika u toj oblasti. ABH ZVS. DZ br. 2277., Sarajevo, 1924, šifra 6857.

²⁸⁸ Odgovor poglavara čajničkog sreza Velikom županu. ABH ZVS, Sarajevo, šifra 740.

²⁸⁹ U Foči su živjele glave porodica: dr. Franjo (Frantiček) Tovar, seoski nadležnik; Alojs Vinšálek (Alois Vinšálek) gostioničar; Josip Večera, bravar; Jakov Madarič, ekonom u Miljevini; Vencel Opat nadgeometar; i Hugo Steiner, sudski nadsavetnik. Nažalost u tom popisu nisu popisani i članovi porodica, već samo glave istih. Odgovor načelnika fočanskog sreza Velikom županu Drinske oblasti. ABH ZVS, Sarajevo, šifra 176/740.

²⁹⁰ Zbog obima ovog rada, nije bilo moguće staviti u osnovni tekst sva imena i zanimanja (primjedba autora).

²⁹¹ U Sarajevu, koji je bio središte Drinske oblasti se nalazi samo popis za ovu oblast. Nije nam poznato da li isti vršio i na području banjalučke oblasti, no u Arhivu Republike Srpske u Banja Luci, centralnom arhivu za područje tadašnje banjalučke oblasti se u registrima ne nalazi nikakav popis ovog tipa. Zbog obima istraživanja provedenih tokom pisanja ovog rada (koji su obuhvatali arhive u Sarajevu, Banja Luci i Daruvaru, autor nije bio u mogućnosti da da istražuje u arhivima drugih oblasti u BiH (travničke, bihačke, mostarske i tuzlanske). Rad na tome pitanju će morati biti ostavljen za neke buduće istraživače.

se na jednom popisu, ili u nekim od dokumenata izjašnjavale kao Česi, da bi se kasnije, u drugom periodu, na drugim dokumentima izjašnjavali kao Hrvati.²⁹²

---

²⁹² Primjer Vencela Blahe (rođenog 1882. u Bugojnu), pravnik koji je službovao u Derventi (1914-1919.) i Zvorniku (1919-193?), koji se na dokumentima iz 1917. izjašnjava kao Čeh, da bi na službenom dokumentu, sa personalnim podacima iz 1932. bio označen kao Hrvat. ABH, personalni dosjei činovnika, ZD VB. Primjer Vencela Blahe nipošto nije bio usamljen. Zanimljiv je i primjer Drage Hruške (rođene u Važany, kotar Uhersko Hradište 1897, koja je kao učiteljica službovala u Brčkom i Gornjoj Slatini. Ona se na dokumentima izdatim u vrijeme NDH izjašnjavala kao Hrvatica. ABH, personalni dosjei činovnika, ZD DH. Ipak takvi slučajevi vjerovatno nisu bili nimalo rijetki u tim burnim vremenima mijenjanja država, kada su za samo 23 godine, od 1918. do 1941. čak tri države postojale na tlu BiH. Tako se na primjer, Gustav Havel (rođen 1891. u Opalitzu, kotar Krumlov u Češkoj), tokom svog dugogodišnjeg službovanja kao činovnik u gradskim upravama u Tuzli i Zenici, zaklinjao na vjernost čak petorici vladara : Franji Josifu, Karlu, Petru I, Aleksandru I, i Anti Paveliću. Sve te zakletve vjernosti se nalaze u njegovom dosijeu. ABH, personalni dosjei činovnika, ZD GH.

Seoske zajednice

O češkoj koloniji **Mačino Brdo** u međuratnom razdoblju nema mnogo podataka. U samom selu izgleda nije bilo entuzijasta koji bi pokrenuli društveni život u selu sa mrtve tačke. Iako je Češka Beseda (Česka Beseda) osnovana u 1925. do nas nisu došli nikakvi podaci o njenom radu. Poznajući položaj Mačinog Brda, koje je u relativnoj blizini Daruvara, u kojemu su izdavane novine Jugoslovašti Čechoslovaci, vjerovatno bi da je bilo nekih aktivnosti u selu, one bile zabilježene na stranicama lista, koji je svoju glavnu čitalačku publiku imao u pripadnicima seoskih čeških zajednica.

U selu **Malice** je bila slična situacija kao i u prethodno opisanom Mačinom Brdu. U samom selu nije osnovana Beseda, a među članovima Besede u Derventi su bili i Česi iz Malica, sela koje je dosta blizu tog mjesta, i u administrativnom i prirodnom pogledu upućeno na njega. Takođe u novinama, Jugoslavštim Čechoslovacima, koje su nam inače osnovni izvor podataka za taj međuratni period, nije bilo nikakvih vijesti o Česima iz toga sela. Jedine vijest koje su do nas došla, i koja potvrđuje da su Česi i u međuratnom periodu bili naseljeni u tom mjestu je ona iz Ročenke Československog svaza za 1931-1932. da je u tom mjestu bilo 25 čeških porodica, sa oko 120 članova, i da je povjerenik Československog Saveza za to selo Jaromir Kašparek Jaromír Kašpárek,²⁹³ i članak Otta Sobotke o stanju češkog školstva u 1929-30. školskoj godini, kada se navodi da je u Malicama bilo 39 djece školskog uzrasta.²⁹⁴

Nova Topola je bila nekompaktna česka seoska zajednica, smještena u okviru bogate njemačke kolonije, bivšeg Windhorsta. Po popisu iz 1921. u Novoj Topoli je živjelo 99 Čehoslovaka, no prema pisanju Jugoslávštíh Čechoslováka u mjestu je živjelo u 1933. godini

---

²⁹³ Zaostavština J. Matuška. Isječak članka iz Ročenke Čsl. Svaza za 1931-1932.

²⁹⁴ O. Sobotka, Stav Českeho školství..., Naše zahraničí. 1930. str. 212.

oko 35 čeških porodica.²⁹⁵ U taj broj dopisnik je vjerovatno računao i češke porodice koje su živjele u obližnjim selima Krnetama, Mahovljanima i Aleksandrovcu.²⁹⁶ Oni su osnovali Češku besjedu (Česku Besedu) prethodne 1932. godine. Prvi predsjednik je bio Karel Prohazka (Karel Procházka), a potpredsjednik Josef Socha, i sekretar Josef Blaha (Josef Bláha).²⁹⁷ Društvo je imalo oko 40 članova u tim ranim godinama, a održavali su svoja okupljanja u privatnim kućama, ili gostionicama. Tokom tih godina Beseda je imala dosta bogatu aktivnost, prije svega u organizovanju pozorišnih predstava.²⁹⁸ Osim toga organizovane su i razne proslave, od kojih su neke: 28. Oktobra, zatim rođendan Tomaša Masarika, kao i zabave za Božić i Uskrs, na kojima su izvođene dječje predstave i pjevane češke pjesme.²⁹⁹ U 1936. godini članovi društva su osnovali fond za izgradnju zgrade u kojoj bi bile smještene prostorije društva,³⁰⁰ no zbog izbijanja rata nije nikad došlo do njegove izgradnje. U 1937. godini je došlo i do prve posjete zvaničnika saveza, iz Osvetoveho Odbora u Zagrebu, Kolarika i Prichistala koji su prisustvovali sastanku na kojemu se po novinskom izvještaju okupilo preko 200 Čeha.³⁰¹ U samom selu je tada bilo oko 60 djece školskog uzrasta, koji su u nedostatku češke, išli u njemačku školu. Zbog toga je na tom velikom sastanku pokrenuta inicijativa da se izgradi i pokrene češka dopunjujuća

---

²⁹⁵ Jug. Čechoslováci, XII, 1933, br. 6. str. 4.

²⁹⁶ Po popisu iz 1921. U Krnetama je živjelo 6 Čehoslovaka, u Mahovljanima 10, i u Aleksandrovcu 10. Sva ta sela se nalaze u blizini Nove Topole, i imaju sličan položaj i razvoj.

²⁹⁷ Jugoslavšti Čechoslováci, 1932, XI, br. 49. str. 4.

²⁹⁸ U 1933. su održane tri: „Žena za každou cenu“, „Když se pucflek vydaří“ i „Pod klíčem“; u 1934. dve; 1935. takođe dve, itd.

²⁹⁹ Jug. Čechoslováci, XVI, 1937, br. 12, str. 3.

³⁰⁰ Jug. Čechoslováci, XV, 1936, br. 7, str. 5.

³⁰¹ Jug. Čechoslováci, XVI, 1937, br. 12, str. 3.

škola. Ona je prije svega zbog brojnosti i dobrog materijalnog stanja češke zajednice³⁰² u tom razućenom selu³⁰³ i pokrenuta 1939. godine, i radila je do okupacije Jugoslavije.³⁰⁴

Nova Ves je seoska zajednica o kojoj nam je ostalo najviše podataka za međuratni period. Relativna blizina Daruvara, i brojnost zajednice u selu, je omogućila dosta bogatu djelatnost, kao i postavljanje temelja za još plodniju budućnost zajednice u tom mjestu. Iako je Češka Beseda osnovana još 1921,³⁰⁵ o njenom radu nema vijesti sve do sredine tridesetih godina, kada nam posredstvom novina iz Daruvara stižu vijesti o aktivnostima u selu.³⁰⁶ Samo selo je izgleda imalo centralnu ulogu u okupljanju čeških seoskih zajednica u sjevernom dijelu BiH, pa je tako 15. 8. svake godine, na dan osnivanja sela, organizovalo svečanost, na koju su dolazili i Česi iz Mačinog Brda, Malica, Vranduka, Nove Topole, kao i Starog Petrovog sela u Slavoniji.³⁰⁷ Osim sa njima, u Novoj Vesi su imali i sjajne odnose sa rukovodstvom Saveza iz Zagreba, koju su skoro svake godine posjećivali neku od svečanosti koju je organizovala Beseda u selu. Osim tih posjeta, Savez je dosta pomogao izgradnju budućeg doma u mjestu. Gradnja je počela u 1937.³⁰⁸ i trajala je do 1939. godine. Tada je izabrano i novo rukovodstvo Besede. Predsjednik je bio Karel Nikl, a potpredsjednik Rudolf Durhanek (Rudolf Durchanek). Za

---

³⁰² Nova Topola je bila jedno od najbogatijih sela na području Bosne i Hercegovine. Smještena u najplodnijoj ravnici u BiH, Lijeve polju, i zahvaljujući intenzivnoj zemljoradnji na višem nivou koju su pokrenuli njemački i češki kolonisti u tome mjestu, češka zajednica u tom mjestu je bila bogatija od drugih čeških kolonija smještenih na neplodnijem brdovitom zemljištu (primjedba autora).

³⁰³ Nova Topola nije tipično selo bosanskog tipa, već je po svome karakteru selo „panonskog tipa“ razućeno po ravnici, uz magistralni put koji prilazi kroz selo.. Zbog toga su Česi u tome selu bili i po nekoliko kilometara udaljeni jedni od drugih, neki čak i 10. Uobičajeno bosansko, prije svega, brdsko selo je mnogo zbijenije, i zbog toga se bilo dosta lakše organizovati pripadnicima češke zajednice u naprimer Mačinom Brdu, ili Novoj Vesi (primjedba autora).

³⁰⁴ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 36.

³⁰⁵ Joseph Vlk, Z Nove Vsi..., Chceme žit, 1937, str. 58.

³⁰⁶ Izuzetak je članak Otta Sobotke o stanju češkog školstva u Jugoslaviji na završetku školske 1929-30, kada se navodi da pored 30 djece školskog uzrasta, u selu nije pokrenuta nikakva vrsta škole, i učenja češkog jezika.

³⁰⁷ Jug. Čechoslováci, XV, 1936, br. 35. str. 3.

³⁰⁸ Jug. Čechoslováci, XVI, 1937, br. 37. str. 3.

sekretara je izabran Josef Vlk, a za blagajnika Josef Vaško.³⁰⁹ Pošto malo i siromašno selo nije moglo samo iznijeti tako zahtjevan posao na leđima, bilo je upućeno više zahtjeva za pomoć pojedincima češkog porijekla i društvima. Tako je u 1938. 12 čeških društava pomoglo izgradnju Doma, od kojih je najveći bio prilog Besede iz Skoplja, koja je priložila za izgradnju tadašnjih 500 dinara.³¹⁰ Pored društava, pomoć su davali i pojedinci, koji su odgovorili na apel upućen sa stranica Jugoslavštih Čechoslovaka, da se pomogne izgradnja Doma. Slučaj angažovanja pojedinaca i društava, od kojih su neki bili i iz dalekog Skoplja, da bi se pomogla izgradnja Doma u malom bosansko-hercegovačkom selu, pokazuje čvrstinu veza i solidarnosti među Česima u tadašnjoj Jugoslaviji. U tim godinama, izgradnje Doma, izgrađena je i mala kapela, u kojoj su služene katoličke mise za seljane. Osim toga, Beseda je imala dosta bogatu kulturnu djelatnost, pa je tako organizovala i svake godine po nekoliko predstava,³¹¹ i predavanje, a pomagala je i slabije organizovanoj zajednici u obližnjem Mačinom Brdu. Takođe su sa lutkarskim pozorištem organizovali predstave u ne tako bliskim Malicama i Vranduku. Tamo su u tim kasnim tridesetim godinama već počeli da zaboravljaju češki jezik.³¹²

O seoskoj zajednici Čeha u **Vranduku** nije ostalo mnogo podataka u međuraatnom razdoblju. Udaljenost i fizička odvojenost od drugih čeških zajednica, kako gradskih, tako i seoskih, je dosta izolovala seljane od kretanja u kojima su učestvovali ostali Česi. U mjestu nije osnovana Beseda, tako da je kulturni život bio na minimumu. U 1931. godini

---

³⁰⁹ Jug. Čechoslováci, XVIII, 1939, br. 6. str. 4.

³¹⁰ Jug. Čechoslováci, XVII, 1938, br. 26. str. 3.

³¹¹ U 1937. godini dve lutkarske igre: "Čarodej Černobyl" i "Strašidlo v sklepe", i jednu pozorišnu predstavu: "Kmotr Jahelka"; 1939 više pozorišnih predstava: "Franckova namluva", "Paní tchyně", "Poštovní tajemství", i "Starý a Nová rok". I kasnijim godinama su sve do početka rata bile organizovane pozorišne i lutkarske predstave.

³¹² Jug. Čechoslováci, XVI, 1937, br. 46. str. 3.

tu je živjela 31 češka porodica u 24 kuće.³¹³ Živjeli su dosta siromašno, a mnogi još u kućama koje su podigli po doseljavanju u Vranduk krajem XIX vijeka. Na siromašnoj zemlji su se bavili zemljoradnjom.³¹⁴ Najbliže veće mjesto im je bila Derventa, koja je bila udaljena 22 km, a pošto nisu imali u Vranduku ni školu, a ni crkvu, bili su upućeni po tim pitanjima na obližnje selo Foču, udaljenu 6 km. Zbog nedostatka sredstava i relativnog siromaštva, više od tri decenije poslije doseljavanja, nisu odmakli dalje od ideje o gradnji crkve i pokretanju škole na češkom jeziku za 26 djece školskog uzrasta, koliko ih je tada bilo u mjestu. U kulturnom pogledu su mještani Vranduka bili upućeni na obližnju Usoru kod Doboja, u kojoj je još radila šečerana, u kojoj je i direktor (inž. J. Prkenný), a i većina radnika i tehničkih stručnjaka, bila češkog porijekla. Članovi Besede iz Usore, su tako nekoliko puta godišnje dolazili u Vranduk, i održavali predstave i predavanja.³¹⁵ Takođe su mještani iz Vranduka posjećivali Usoru o važnijim praznicima, i proslavama koje je organizovala tamošnja češka zajednica. To svjedoči o čvrstom nacionalnom osjećanju, i kulturi, koju su održali do tog vremena.

---

³¹³ Josef Hribek, *Popis nekterych Českych osad v Jugoslavii (Bajša, Nova Jošava, Vranduk)*, Naše zahraniči. 1931. str. 120.

³¹⁴ Glavne poljoprivredne kulture koje su gajili su bile pšenica, kukuruz i krompir. Osim toga, imali su i bašte sa povrćem, okolo njihovih kuća, a bavili su se i voćarstvom.

³¹⁵ J. Hribek, *Popis nekterych Českych osad...*, str. 121.

Djelatnost čeških društava i njihova uloga u svakodnevnom životu

Postavlja se pitanje stvarne uloge i značaja čeških društava koja su osnivana u poratnim godinama, i koja su svoj cvjetajući period imala do početka tridesetih, izuzimajući naravno Čehoslovačku opštinu u Sarajevu. Dok su do rata, sve takve organizacije, bile kratkog daha, i bez ikakvih dubljih aktivnosti i stremjenja, u poslijeratnom periodu se zapaža bujanje istih, raznovrsna djelatnost i stremjenje ka održavanju nacionalne kulture i osjećaja. Djelatnosti društava su išle u dva smjera, koja su se obično preplitala. Prvi smjer je bio onaj zabavno-društvenog karaktera. Društva su organizovala zabave, balove, predstave, koje su imale za cilj da daju notu društvenom životu češke zajednice, što se posebno odnosilo na činovnički sloj, koji je odlaskom nadnacionalne austrougarske birokratije, ostao bez prostora u kome je upražnjavao svoje duhovne potrebe, kao i one za zabavom. Izlaz iz toga su u većim gradovima našli u Besedama ili u Čehoslovačkoj Opštini kako je organizacija u Sarajevu bila nazvana. U manjim mjestima, poput npr. Usore ili Prijedora, u okviru Besede se okupljalo i južnoslovensko stanovništvo koje u u sklopu istih tražilo istu tu zabavu i društveni život, koji im tadašnja okolina nije pružala. Osim toga u manjim mjestima, te Besede su okupljale i daleko veći procenat Čeha, nego na primjer u Sarajevu. Dok je sarajevska Čehoslovačka Opština okupljala možda trećinu ukupnog broja Čeha u gradu, u nekim manjim mjestima su skoro svi članovi manjinske zajednice bili članovi Besede. Društva su osim te društvene uloge, imala i humanitarnu, pošto su povremeno pomagali zemljacima u nevolji. U dosijeu Čehoslovačke opštine u Sarajevu se tako mogu pročitati razne molbe za pomoć, koje ocrtavaju svu dubinu ljudske patnje, koja se dešavala pojedinim članovima manjinske zajednice. Ono što je zanimljivo, je da su te molbe obično pisane na domaćem jeziku, a ne na češkom. Tako se u molbi Marije Marek, porijeklom iz Morave, iz sela Lamikovič u srezu Rokavan, može pročitati da živi u Sarajevu već 48 godina, i

da se, ostavši bez ikakvih sredstava za život poslije smrti muža, kao poslednji korak odlučila uputiti molbu Čehoslovačkoj opštini.³¹⁶ Nalaze se tako u dosijeima i druge molbe, sve bez izuzetka pisane na domaćem jeziku,³¹⁷ a ne na češkom. Može se tako izvući zaključak da je već u tridesetim takvi slučajevi nipošto nisu bili posebni, i vjerovatno je u godinama teške ekonomske krize, takvih molbi bilo na desetine.

Svaka od Beseda je imala i svoju, negdje manju, negdje veću biblioteku. Do knjiga su dolazili na različite načine. Uobičajeni način je bilo poklanjanje knjiga od strane članova, ili kupovina istih od strane društva, u čiju bi svrhu bio trošen novac prikupljen od članarina. Poznat nam je primjer sarajevske čehoslovačke Opštine, koja je izdvajala svake godine sredstva za kupovinu novih knjiga, čeških pisaca, na češkom jeziku.³¹⁸ Vjerovatno su i druga društva na taj način nabavljala dio svog bibliotečkog fonda. Po zaniku društava, biblioteka i inventar bi obično bili poslani centralnoj biblioteci Saveza u Daruvaru.³¹⁹

Osim takvih društvenih aktivnosti, kao i onih humanitarnih, češka udruženja su imala i drugi, isto tako važan karakter. To je bilo prije svega očuvanje nacionalne svijesti, podizanje narodnog osjećaja i ponosa, kao i naponi ka očuvanju jezika. Različite proslave, u kojima se isticala posebnost češkog naroda, o kojima čitamo na stranicama Jugoslavštih Čechoslovaka, su

---

³¹⁶ Pismo nezaposlene udovice Marije Marek, iz 1935. godine Čehoslovačkoj opštini, za finansijsku pomoć. Dosije Československe obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi, 173/1935.

³¹⁷ Molba bolesnog i nesposobnog za rad, radnika, Ferdinanda Pavlika, od 20. 9. 1935, Čehoslovačkoj opštini za pomoć. Dosije Československe obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi, 150/1935.

³¹⁸ Izvještaj bibliotekara Čehoslovačke opštine za godišnju skupštinu Opštine, o proširivanju bibliotečkog fonda za 50 novih knjiga, čeških pisaca, za čiju je kupovinu utrošeno 2 388 tadašnjih dinara. Dosije Československe Obce u ABH Sarajevo, opšti spisi.

³¹⁹ Tokom dugog niza godina, u toj biblioteci se nakupio veliki broj knjiga, koje nisu bile sređene ni po kakvom osnovu, i koje su dolazile tokom godina iz različitih Beseda koje su prestale sa aktivnošću u Daruvar. Na početku ove godine, Savez Čeha u Republici Hrvatskoj je izdvojio dvije prostorije u okviru sjedišta Saveza za sređivanje i organizovanje Biblioteke. Za vrijeme boravka autora u Daruvaru, u januaru ove godine, Vaclav Herout, profesor u penziji je sređivao nagomilani fond u organizovanu biblioteku. Bogastvo knjiga, od kojih mnoge potiču iz XIX i sa početka XX vijeka, je veliko i nesumnjivo je da će nakon sređivanja i organizovanja, Biblioteka pružiti neke odgovore, prije svega kakvim su knjižnim fondom raspolagala češka društva, a možda posredno i preko zahvalnica, otkriti kojim su putem knjige dolazile do pojedinih društava.

imale upravo to za cilj. Proslave dana oslobođenja 28. oktobra, 1. decembra, kao i proslave rođendana Tomaša G. Masarika, kasnije i Eduarda Beneša, sljedećeg predsjednika Republike, su uvijek počinjale himnama, i svečanim narodnim pjesmama. Neke od tih proslava su pomalo i zbunjujuće. Npr. proslava dana Jana Husa, među pretežno katoličkim naseljenicima čeških sela u sjevernoj Bosni je pomalo paradoksalna. No vjerovatno je sam vjerski karakter tog proslavljanja Husovog dana bio bačen u zapečak, a isticala se njegova pripadnost češkom narodu.³²⁰

Besede su u, svim mjestima u kojima su to prilike dozvoljavale, pokušavale takođe organizovati i češke škole, ili barem dopunjujuće kurseve češkog jezika, u kojima bi se djeca učila maternjem jeziku, i odupirala se jezičkoj asimilaciji. Čak je i samo djelovanje Besede nekad bila brana gubljenju jezika. Tako je u češkim selima u Novoj Vesi, Mačinom Brdu, i Novoj Topoli, u kojima su postojale Besede, jezik i dalje bio živa kategorija. S druge strane, tamo gdje je organizacija bila slabija, poput Vranduka i Malica, gdje nije postojala nikakva društvena organizacija koja bi ih okupljala, znanje češkog jezika se po svjedočanstvu seljana iz Nove Vesi u tridesetim godinama XX vijeka već počelo gubiti. Treba napomenuti, da se u naprijed navedenim selima, Novoj Vesi i Mačinom Brdu, i danas početkom XXI vijeka češki jezik održao. Vjerovatno neku ulogu u tome, ima i djelovanje manjinskih organizacija, koje su održavale veze među stanovništvom češkog porijekla.

Naravno u većim gradovima se ta jezička asimilacija vršila bez obzira na bilo kakvu djelatnost Besede, ili škole na češkom jeziku. Jednostavno su zakoni neminovnosti djelovali.

---

³²⁰ Prosvjetni i gospodarski odbor Saveza iz Zagreba, je u svojim dopisima propagovao slavljenje dana Jana Husa, kao mučenika za pravdu i češku stvar. U dopisima svim društvima se govori o ponosu češkog naroda što je izrodio takvog junaka i pravednika, i o potrebi proslavljanja njegovog dana, koji se ne smije zaboraviti, i koji se mora što svečanije i dostojanstvenije obilježiti. Dopis Prosvjetnog i gospodarskog Odbora iz Zagreba svim češkim društvima, o danu Jana Husa, od 30. 6. 1935. Dosije Československe obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi. 127/1935.

Miješani brakovi, okruženje i cjelokupna situacija je dovela do postepenog gubljenja jezika u gradskim sredinama.

Veze sa drugim češkim zajednicama u Jugoslaviji i Čehoslovačkom

Veze između čeških društava u BiH i drugih u tadašnjoj južnoslovenskoj državi su postojale i bile nekad življe, a nekad slabije. Veze sa centralnom organizacijom saveza su se intenzivirale nakon uspostavljanja Prosvjetnog i gospodarskog odbora Saveza (Osvetový i hospodarsky Odbor) u Zagrebu 1931. godine. Dotad se u sklopu dosijea o Československoj Obci u Sarajevu,³²¹ ne nalaze dokumenti o velikoj aktivnosti i povezanosti među društvima, osim nekoliko kratkih skoro telegrafskih dopisa iz centrale Saveza u Beogradu, koje su obično govorile o posjetama, i nekim protokolarnim pitanjima. No poslije uspostavljanja tog Odbora u Zagrebu, dolazi do intenziviranja rada, i do jačanja dotadašnjih labavih veza. Dotada se članstvo u Savezu uglavnom svodilo na plaćanje godišnje obaveze, koje uostalom neke od Beseda, poput tuzlanske i zeničke nisu nikada ni plaćale, a druge su poput prijedorske to radile prilično neredovno.³²² Prosvjetni i gospodarski odbor iz Zagreba je izvršio popis Čehoslovaka tokom 1935. godine, na području cijele Kraljevine. Da bi došli do toga, morali su imati saradnju pojedinih društava, koje su im slali svoje podatke o broju Čeha ili Slovaka u svojim mjestima. Popis je imao po riječima organizatora dvojaku svrhu: prvu da popiše zemljake, i da vidi njihov stvarni broj i ekonomski status; i drugu da utvrdi broj osoba koje su još imale čehoslovačko

---

³²¹ Dosije Československe Obce u Sarajevu, se nalazi u Arhivu Bosne i Hercegovine, među opštim spisima. Po svojoj obimnosti, pošto se u njemu nalazi preko 700 dokumenata, iz rada Československe obce od 1928. do 1941. Je od neprocjenjive važnosti za neke buduće istraživače koji se budu bavili radom o češkoj zajednici u Sarajevu i BiH. U njemu se pored tih dokumenata o radu Čehoslovačke opštine u Sarajevu (kojih ima najviše za period 1935-1939.), nalaze i pojedini dokumenti vezani za rad Beseda u Tuzli i Banjaluci, kao i manji broj dokumenata koji se odnose na rad Česke Besede u Sarajevu, prije stvaranja Československe obce. Nažalost nije nam bio dostupan nijedan drugi dosije toga tipa, za druga društva u Bosni i Hercegovini. No dosta poziva i proglašava, specijalno onih Prosvjetnog i gospodarskog Odbora iz Zagreba, su bili opšti, i upućeni svim češkim društvima, tako da se može pretpostaviti da su iste takve bile upućivane i drugim društvima u BiH. Zbog vlike količine materijala i dokumenata u tom dosijeu, u ovom radu su uglavnom obrđeni dokumenti iz 1928. i 1935, i to njihov manji dio.

³²² Zaostavština J. Matušeka. Lične bilješke i komentari.

državljanstvo, za šta se pretpostavljalo da ih, i 17 godina poslije stvaranja nove države, ima preko 20 000 koji nisu imali jugoslovensko državljanstvo.³²³

Prosvjetni i gospodarski odbor, je vršio i druge vrste popisa. Tako je poslije dopisa Čehoslovačke opštine u Sarajevu o časopisima na koje je Opština bila pretplaćena,³²⁴ istoj poslao dopis, u kome ih zamoljava, da drugim, seoskim društvima, proslijedi starije brojeve časopisa.³²⁵ Takođe je isti Odbor iz Zagreba, vršio podsjećanja na različite praznike, i donekle davao i instrukcije i savjete svim društvima, kako te praznike proslavljati.³²⁶ Osim toga Odbor je organizovao izlet na Oplenac na koji su bili pozvani predstavnici svih čehoslovačkih društava, pa tako i onih iz BiH.³²⁷

Osim sa predstavnicima Odbora iz Zagreba, Česi u BiH su imali kontakt i sa drugim društvima u tadašnjoj Jugoslaviji, pa su tako dobijali pozivnice i brošure i od Jugoslovensko-čehoslovačke Lige iz Maribora u Sloveniji³²⁸

Veze sa Čehoslovačkom su bile žive u međuratnom razdoblju. Te veze se najbolje mogu vidjeti iz prepiske sa različitim institucijama u Čehoslovačkoj koju je vodila Čehoslovačka

---

³²³ Dopis Prosvjetnog i gospodarskog odbora Saveza iz Zagreba Čehoslovačkoj opštini u Sarajevu o razlozima vršenja popisa, od 29. 4. 1935. Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi. 21/1935.

³²⁴ Pražské noviny, České Slovo, Prager presse, Pražský ill. Zpravodaj.

³²⁵ Dopis prosvjetnog i gospodarskog odbora saveza Čeh. opštini u Sarajevu od 12. 3. 1935. Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi. 453/35.

³²⁶ U dopisu Prosvjetnog i gospodarskog odbora iz Zagreba, svim čehoslovačkim društvima, daju se instrukcije kako proslaviti rođendan Tomaša G. Masarika, u kome se preporučuje da proslava počne uvodnom riječi predsjednika društva, zatim se nastave recitacijama, predavanjem o predsjedniku Masariku, i predstavom školske djece. Takođe se preporučuje ukoliko bi bilo izvođenja čehoslovačke državne himne, da se obavezno mora izvesti i jugoslovenska. Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi. Spis nije datiran, ali ima naslov :“ K 7. breznu 1935.“ 33/1935.

³²⁷ Dopis Prosvjetnog i gospodarskog Odbora Saveza iz Zagreba, svim čehoslovačkim društvima u Jugoslaviji, od 1. 6. 1935, o organizovanju izleta na Oplenac (gdje se nalaze grobovi članova porodice Karađorđević), za 21. 6. 1935. Dosije Československe Obce u Sarajevu. ABH, opšti spisi. 112/1935.

³²⁸ Brošura o 10 godina postojanja Jugoslovensko-čehoslovačke lige u Mariboru, iz 1935, i čestitka za sretnu novu 1936. godinu od strane iste. Dosije Československe Obce u Sarajevu. ABH, opšti spisi. 108/1935.

opština u Sarajevu. Tako su se obraćali izdavačkim kućama za besplatna izdanja,³²⁹ i takođe se učlanjivali u druga.³³⁰ O teškoj situaciji u kojoj su se nalazili, pokušali animirati češku javnost, preko Lidovih novina (Lidove noviny) iz Brna, čiji je direktor Jaroslav Cisar, bio rođeni brat vlasnika apotekarske radnje, „Cisar i drug“ iz Banja Luke.³³¹

Takođe Čehoslovački institut za inostranstvo je organizovao kurseve o lutkarskom pozorištu, u nekim gradovima tadašnje Kraljevine Jugoslavije, pa su na te kurseve zvali i predstavnike svih društava iz BiH. Čehoslovačka opština je slala redovne izvještaje o svojim sastancima u Čehoslovački institut za inostranstvo (Československý Ústav Zahranični) u Prag, o svim godišnjim skupštinama i većim aktivnostima.³³²

Osim tih odnosa sa Zahraničnim Ustavom, odnosi su održavani i sa Čehoslovačko-južnoslovenskom Ligmom u Brnu (Československo-Jihoslovanska Liga v Brne), koju su redovno obavještavali o svojim aktivnostima, i od kojih su redovno dobijali pozivnice za razne događaje, i čestitke povodom praznika.³³³ Takođe su održavani odnosi i sa Čehoslovačko-Jugoslovenskom ligmom iz Praga, pa je u više navrata, Čehoslovačka opština u Sarajevu ugošćavala studente, kao i odrasle članove Lige u Sarajevu.³³⁴ Osim tih odnosa sa zvaničnim organizacijama poput tih Liga,

---

³²⁹ Dopis izdavačke kuće „Rodina nakladatelska akciová společnost“ iz Praga, Čehoslovačkoj opštini u Sarajevu, u kojem piše da im ne mogu izaći u susret davanjem besplatnih brojeva svojih izdanja. Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi. 33/1935.

³³⁰ Dopis izdavačke kuće „Vydavatelstvo Družstevní práce“, iz Praga, Čehoslovačkoj opštini u Sarajevu, o prihvatanju prijave za člana društva, sa povlasticama pri kupovini knjiga, od 14. 4. 1935. Uz dopis priložena i članska karta. Dosije Československe Obce u Sarajevu. ABH, opšti spisi. 53/1935.

³³¹ Pismo Rudolfa Cisara Čehoslovačkoj opštini u Sarajevu, kojim obavještava da će shodno njihovoj molbi obavijestiti svoga brata Jaroslava Cisara, direktora Lidovih novina iz Brna, o njihovoj teškoj situaciji. Dosije Československe Obce u Sarajevu-, ABH, opšti spisi. 45/1935.

³³² Dopis Československog Ustava Zahraničnog, Čehoslovačkoj opštini u Sarajevu, u kome se zahvaljuju za izvještaj o godišnjoj skupštini Opštine od 16. 2. 1935. Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi, 893/35/H/St od 18. 3. 1935.

³³³ Čestitka povodom Nove 1935. godine, kao i zahvalnica za srdačan doček činovnika državnih željeznica iz Brna u Sarajevu od 24. 6. 1936. Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi, 356/1936.

³³⁴ Dopis o dolasku studenata i odraslih članova Lige u Sarajevu od 27. 6. 1935, kao i zahvalnica (nedatirana) zbog toplog i srdačnog gostoprimstva. Dosije Československe obce u Sarajevu. ABH, opšti spisi, 121/1935.

održavani su odnosi i sa drugim organizacijama, poput studentskih organizacija iz Češke, koje su se obraćale češkim društvima, ukoliko bi bile na proputovanju kroz BiH.³³⁵

I u međuratnom periodu kulturne veze između Bosne i Hercegovine i Češke su i dalje opstajale. U nekim granama, se čak i ta kulturna razmjena i povećavala. Tokom međuratnog perioda, bile su organizovana gostovanja različitih umjetnika i Čehoslovačke, koji su u BiH, i prevashodno Sarajevo dolazili najviše u organizaciji Čehoslovačke opštine. Tako su u decembru 1928. organizovali koncert Pjevačkog udruženja moravskih učitelja u Sarajevu (Pevecké sdružení moravských učitelů)³³⁶, kao i nešto ranije simfonijski koncert Akademske filharmonije iz Praga, 16. 11. 1928.³³⁷ I kasnije su organizovali takva gostovanja, pa su u aprilu 1935. organizovali koncert Muškog pjevačkog zbora iz Brna, u Sarajevu.³³⁸

---

³³⁵ Dopis Društva studenata filozofije Karlovog Univerziteta (Spolek posluchaču filosofie Karlovy university) Čehoslovačkoj opštini u Sarajevu o dolasku planiranom za 8. 7. 1935. Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi, 130/1935.

³³⁶ Plakat o organizaciji koncerta moravskih učitelja u Sarajevu. Dosije Československe Obce u Sarajevu. ABH, opšti spisi, 48/1928.

³³⁷ Dopis gradskom Poglavarstvu u Sarajevu, o organizovanju koncerta Akademske filharmonije iz Praga, od strane Čehoslovačke opštine u Sarajevu. Dosije Československe Obce u Sarajevu. ABH, opšti spisi, 21/1928.

³³⁸ Propagandi pamflet kojim se pozivaju građani da pristustvuju koncertu zbora Opus u Sarajevu. Dosije Československe Obce u Sarajevu. ABH, opšti spisi.

Zaključak

Istorije Čeha u Bosni i Hercegovini, je istorija uspona i padova. Djelo koje se bavi jednom manjinskom zajednicom koja je ostavila tako duboki trag u istoriji i kulturi BiH, je svakako kompleksno i teško za napisati. Usponi i padovi u manjinskom životu su trajali od dolaska Čeha na područje Bosne i Hercegovine poslije okupacije. U tim prvim decenijama, broj Čeha se stalno povećavao, i oni su imali veliki uticaj na stvaranje novih trendova u kretanjima u BiH. Mnogi od njih su se istakli kao naučni radnici, dok su drugi, koji su predstavljali više od desetine cjelokupnog broja činovnika u BiH, svojim radom i trudom pokretali državnu mašineriju koja je potpuno izmijenila svoje lice od uspostavljanja austrougarske vlasti. Nemjerljiv je doprinos Čeha posebno u kulturnom, i muzičkom uzdizanju u BiH. Upravo su oni donijeli nove, savremene forme muzičke kulture u zaostalu balkansku zemlju, koja se preko njih upoznala sa modernim tokovima na tom polju.

Dok je vrijeme vladavine podunavske Monarhije, bilo doba stalnog povećanja broja Čeha, poslije uspostavljanja nove države je došlo do suprotnih kretanja. Broj Čeha se stalno smanjivao, a odlučujući udar koji je češka zajednica u BiH doživjela se desio poslije izbijanja Velike ekonomske krize, koje je dovela do intenzivnije reemigracije i uspostavljanja kraljevske diktature 1929. godine. Tada su dotadašnje velike slobode u manjinskom organizovanju ograničene i počelo je polako slabljenje aktivnosti društava, koje su bile glavni generatori očuvanja češkog nacionalnog identiteta i jezika u BiH. Ta dva događaja su se simbolično desila u približno isto vrijeme, i predstavljali su predznak onoga što će se dešavati u budućnosti. U tridesetim godinama prošlog vijeka je došlo do postepenog gašenja većine društava, i povlačenja češke zajednice u svoje sopstvene redove, koje se poklopilo sa okupacijom čehoslovačke države. U tim godinama je došlo i do postepenog gubljenja znanja jezika, i već se obična konverzacija,

kao i zapisnici čeških društava počela voditi na domaćem, zemaljskom jeziku, a u gradovima je taj trend bio mnogo vidljiviji i brži nego u selima, mada se i u nekim udaljenim selima, poput Malica, znanje jezika počelo gubiti.

Danas, poslije skoro 70 godina, od početka četrdesetih, kada se završava vremensko razdoblje koje opisuje ovaj rad, češka zajednica u BiH podsjeća na ostrva izgubljena u beskrajnom arhipelagu. U gradskim sredinama, poput Banja Luke ili Sarajeva, i pored dosta velikog broja ljudi koji imaju češke korijene, ili se osjećaju kao Česi, znanje maternjeg jezika se odavno izgubilo kod velike većine potomaka onih doseljenika koji su u Bosnu i Hercegovinu došli krajem XIX vijeka. Jedina ostrva, koja se ističu kao svetionici u mraku, su mala češka sela u sjevernoj Bosni, gdje se narodne tradicije i jezik održavaju sa iznenađujućom žilavošću.

Izvori

Arhivski izvori

Auszug uber den Bericht (Baron) uber Kolonien in Bosnien 1913-1914. Izvod iz izvještaja (barona) o kolonijama u Bosni. ABH ZVS , 1913, šifra 18/812/192.

Dosije Československe Obce u Sarajevu, ABH, opšti spisi.

Dosije o Banja Luci, u sklopu dosijea o Československoj Obce v Sarajevu, ABH, opšti spisi.

Naredba Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu, Velikom županu Drinske oblasti, o izvršavanju popisa čehoslovačkih podanika u toj oblasti. ABH ZVS. DZ br. 2277., Sarajevo, 1924, šifra 6857.

Personalni dosijeji činovnika ABH ZD.

Übersicht der in Bosnien und Herzegovina bestehenden Vereinen nach dem Stande von 31. Dezember 1911. Pregled društava nastalih u okrugu Sarajevo po stanju od 31.12.1911. Društva ABH ZVS, 1912, šifra 150.474/12.

Zaostavština J. Matuška, ASČ u RH

Objavljeni izvori

Popisi stanovništva

Popis stanovništva iz 1931. godine. Zavod za statistiku, Beograd, 1938.

Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. Sastavio statistički odsjek Zemaljske Vlade Sarajevo. Sarajevo 1912.

Novine i članci

Hribek Josef, *Popis nekterych Českych osad v Jugoslavii (Bajša, Nova Jošava, Vranduk)*, Naše zahraniči. 1931. str. 119-121.

Koleška Jaroslav, *Češi v hudebnim živote Banja Luke*, Jednota, 39, 1984. br. 22, str. 15 i br. 23. str. 15.

Krsek Josef, *Československa kolonie v Prijedoru v Bosne*. Rodinny kalendar 1930, Zagreb, 1930.

Matušek Josef, *Češi v Bosně a Hercegovině*, Přehled kulturnich, literárnich a školnich otázek XVI, Daruvar, NVI Jednota 1996. str. 3-50.

Matušek Josef, *70 let českého tisku v jihoslovanských zemich*, Přehled kulturnich, literárnich a školnich otázek, Jednota, Daruvar, 1981. str. 1-47.

Krsek Josef, *Československa kolonie v Prijedoru v Bosně*. Rodinny kalendar 1930, Zagreb. str. 98-101.

Jugoslávští Čechoslováci, 1922-1940.

Sobotka Otto, *Stav českého školství v Jugoslavii koncem školního roku 1929-30*. Naše Zahraniči, 1930. str. 154-155, i 210-212.

Sobotka Otto, *Čeští hudebníci a zpěváci v jugoslávských zemich*. Přehled kulturnich, literárnich a školnich otázek XI, Jednota, Daruvar, 1981. str. 77-156.

Vesely Jindrich, *Čs. Loutkova divadla v zahraniči*, Naše zahraniči, 1930. str. 204-205.

Vlk Josef *Chceme žít!* Přehled činnosti Čs. Svazu, Osvětového a hospodářského odboru, Matice školské, Divadelního odboru, a Ústřední knihovny jako odborů Čs. Svazu od I. VII. 1936. do 30. VI. 1937 a přehled činnosti spolků a českých osad, Zagreb, 1937.

Ze života československe vetve v Jugoslavii, Naše zahraniči, 1931. 215-217.

Zpravi Českoslovenkse obce v Sarajevu.

Literatura

Opšta djela:

Hadžibegović Ilijas, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2004.

Hladký Ladislav, *Bosna a Hercegovina, Historie nešťastne zeme*, Doplněk ,Brno, 1996.

Hladký Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. Století*, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno, 2005.

Malcolm Noel, *Bosnia a short history*, Papermac, London, 1996.

Nečas Ctibor, *Na prahu české kapitalové expanze*, Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1987.

Nečas Ctibor, *Podnikání českých bank v cizině 1898-1918*, Masarykova Univerzita v Brně, 1993.

Скарић Владислав, Хођић Осман Нури и Стојановић Никола, *Босна и Херцеговина под Аустро-Угарском управом*, Геца-Кона А.Д. Београд, 1930.

Žáček Václav i dr, *Češi a Jihoslované v minulosti, od nejstarších dob do roku 1918*. Academia, Praha, 1975.

Tematska literatura:

Auerhan Jan, *Čechoslováci v Jugoslavii, Rumunsku, Bulharsku a Madarsku (Čechové v Bosne)*, Melantrich, V Praze, 1921.

Auerhan Jan, *Československá větev v Jugoslavii*, Nákladem Českosl. Ústavu Zahraničního, Praha, 1930.

Hladký Ladislav - Ljuca Adin, *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosne a Hercegoviny*, Výzkumný projekt RM 02/23/05.

Matušek Josef, *Češi v Chorvatsku*, Daruvar, Jednota, 1994.

Vaculik Jaroslav, *Češi v cizině 1850 – 1938*, Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, Brno 2007.

Uherek Zděnek i dr. *Češi v Bosne a Hercegovine, Úvod do problematiky s výberovou bibliografií*, Etnologický ustav AV ČR, Akademia věd České Republiky, Prag 2000.

Uherek Zděnek Uherek, Lozoviuk Petr, Toncrová Marta, *Bosnia, Bosnian Czechs, and Migratory Bridges*, Institut of Ethnology of the Academy of sciences of the Czech republic, Prag 2000.

Rasprave:

Хађибеговић Илијас, *Етничка структура становништва Тузле за вријеме Аустроугарске владавине (1878-1918)*, у Прилозима, XXIII, Сарајево, 1988. str. 131-145.

Hladký Ladislav, *T. G. Masaryk i Bosna i Hercegovina*, Prilozi, 30, Sarajevo, 2001. str. 117-141.

Kapidžić Hamdija, *Institut za istraživanje Balkana (1904-1918)*, u : *Bosna i Hercegovina pod Austrougarskom upravom* (članci i rasprave), Svjetlost, Sarajevo, 1968. str. 310-372.

Краљачић Томислав, *Колонизација страних сељака у Босну и Херцеговину за вријеме Аустроугарске управе*, Историјски часопис, књига XXXVI, Београд, 1989. str. 111-124.

Mikić Đorđe, *O kolonizaciji stranih seljaka u Bosni i Hercegovini u vrijeme Austrougarske uprave*, Istorijski glasnik, Vanja Luka, 1986. str. 181-193.

Нечас Цтибор, *Делатност службених лекарки у Босни и Херцеговини (1892-1918)*, Историјски гласник, Бања Лука, 1988. str. 91-111.

Polomik Tunde, *O ulozi Čeha u formiranju muzičkog života u Bosni i Hercegovini 1878-1918*. Prilozi, Sarajevo, XXIII, 1988. str. 147-154.

Prilozi

ČESKA DRUŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI			
mjesto	naziv	osnovan	ukinut
BANJA LUKA	Československa beseda	1921	1933
BOSANSKI BROD	Československa beseda	1924	1930
BRČKO	Česky kroužek	1907	1914
DERVENTA	Česka beseda	1920	Poslije 1936
MAČINO BRDO	Česka beseda	1925	
MOSTAR	Česka beseda	1920	1931
NOVA TOPOLA	Česka beseda	1932	1941
NOVA VES	Česka beseda	1921	
PRIJEDOR	Česka beseda ¹	1919	1932
	Československa beseda	1932	1941
USORA	Česka beseda	1920	1937
TUZLA	Česky kroužek ²	1892	1926
	Československa beseda	1926	Poslije 1936
ZENICA	Česka beseda ³	1910	1941

¹ preimenovana 1932 u Československu besedu

² preimenovana 1926 u Československu besedu

³ sa prekidom rada od 1914 – 1918

ČEŠKA DRUŠTVA U SARAJEVU			
mjesto	naziv	osnovan	ukinut
SARAJEVO	Pernikova Obec ili Kroužek mladencu ¹	1889	1900
	Česká společnost	1900	1905
SARAJEVO	Český vzdělávací spolek ²	1896	1900
	Česky lidove vzdělavaci spolek ⁴	1900	1928
SARAJEVO	Česka beseda ³	1905	1928
SARAJEVO	Čehoslovenska Obec ⁵	1928	1941

¹ preimenovana 1900. u Česká společnost

² preimenovana 1898. u Český lidove vzdělávací spolek, koji je nanovo formiran 1907, poslije izlaska prijašnjih članova društva iz Češke Besede

³ Česká společnost i Český lidove vzdělávací spolek ujedinili se 1905. u Česku Besedu

⁴ između 1905 - 1907 u Česka beseda

⁵ nastala ujedinjenjem Česke besede i Český lidove vzdělávací spolek

ČEŠKE ŠKOLE U BOSNI I HERCEGOVINI							
Državne škole				Dopunske škole			
mjesto	naziv	osnovan	ukinut	mjesto	naziv	osnovan	ukinut
PRIJEDOR	Odjeljenje pri državnoj školi	1929	1941	SARAJEVO	Dopunska jezička škola	1905	1911
				SARAJEVO	Češka dopunska škola	1924	1941
				USORA	Češka dopunska škola	1924	1931
				NOVA TOPOLA	Češka dopunjujuća škola	1939	1941

**BROJ ČEHA PREMA POPISU STANOVNIŠTVA 1910.
ZA OKRUGE I KOTARE U BOSNI I HERCEGOVINI**

Sarajevski okrug		Banjalučki okrug		Mostarski okrug		Tuzlanski okrug		Bihački okrug		Travnički okrug		Bosna i Hercegovina
Sarajevo gradski kotari	1702	Banja Luka gradski kotari	409	Mostar gradski kotari	249	Tuzla gradski kotari	415	Bihac	53	Travnik	151	
Sarajevo seoski kotari	302	Banja Luka seoski kotari	73	Mostar seoski kotari	2	Tuzla seoski kotari	20	Bos. Krupa	30	Bugojno	37	
Čajniče	34	Bos. Dubica	62	Bileća	7	Bijeljina	65	Bos. Petrovac	101	Glamoč	19	
Foča	49	Bos. Gradiška	125	Gacko	9	Brčko	52	Cazin	7	Jajce	54	
Fojnica	35	Bos. Novi	56	Konjic	101	Gračanica	76	Ključ	21	Livno	46	
Rogatica	43	Derventa	473	Ljubinje	3	Gradačac	33	Sanski Most	12	Prozor	8	
Visoko	118	Kotor Varoš	9	Ljubuški	30	Kladanj	15			Varcar Vakuf	28	
Višegrad	67	Prijedor	330	Nevesinje	30	Maglaj	16			Zenica	331	
		Prnjavor	369	Stolac	45	Srebrenica	23			Žepče	146	
		Tešanj	391	Trebinje	109	Vlasenica	23			Županjac	19	
						Zvornik	26					
UKUPNO	2350	UKUPNO	2297	UKUPNO	585	UKUPNO	764	UKUPNO	224	UKUPNO	825	UKUPNO
												7045

339

³³⁹ Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910. Sastavio statistički odsjek Zemaljske Vlade Sarajevo. Sarajevo 1912.

BROJ ČEHA PREMA POPISU STANOVNIŠTVA 1921. ZA OKRUGE I KOTARE U BOSNI I HERCEGOVINI										
sarajevski okrug		banjalučki okrug		mostarski okrug		tuzlanski okrug		bihaćki okrug		Bosna i Hercegovina
Sarajevo	1687	Banja Luka gradski kotari	376	Mostar gradski kotari	127	Tuzla gradski kotari	355	Bihać	42	
Zenica	256	Banja Luka seoski kotari	361	Mostar seoski kotari	3	Tuzla seoski kotari	21	Bos. Krupa	23	
		Bos. Dubica	23	Bileća	6	Bijeljina	166	Bos. Petrovac	69	
		Bos. Gradiška	275	Gacko	6	Brčko	29	Cazin	11	
		Bos. Novi	40	Konjic	35	Maglaj	13	Drvar	57	
		Bos. Kostajnica	7			Srebrenica	14	Ključ	19	
		Bos. Brod	84			Zvornik	23	Kulen Vakuf	1	
		Derventa	409					Sanski Most	18	
		Doboj	157							
		Kotor Varoš	15							
		Kozarac	13							
		Odžak	14							
		Prijedor	373							
		Prijedor	482							
		Tešanj	375							
UKUPNO	2146	UKUPNO	2423	UKUPNO	233	UKUPNO	700	UKUPNO	182	UKUPNO 6377

340

³⁴⁰ Popis nije potpun. Nedostaju podaci za travnički okrug, kao i za neka mjesta sarajevskog okruga. Uherek Zděnek i dr. *Češi v Bosne a Hercegovine, Úvod do problematiky s výberovou bibliografií*, Etnologický ustav AV ČR, Akademia věd České Republiky, Prag 2000. str. 105-114.

Poznati pojedinci iz reda češkog naroda u BiH i njihov doprinos razvoju zemlje

Pri pristupu ovom problemu susrećemo se sa nekoliko metodoloških problema. Prvi je problem uopšte ko mogu biti poznati Česi u BiH? Da li su to svi oni Česi koji su neki dio svog privatnog i profesionalnog života proveli u BiH, i tamo kulturno, naučno i profesionalno djelovali? Ili samo oni Česi koji su se rodili u BiH, i tamo cijeli život radili? I kako se odnositi prema onim Česima koji su se rodili u BiH, da bi u nekom trenutku svog života, odselili negdje drugdje, tj prije svega se vratili u rodnu zemlju?

Pred svim tim, odlučili smo se da tome problemu pristupimo sa najšire tačke gledišta. Tako smo u poznate i uspješne Čehe u BiH ubrojili sve one koji su u nekom trenutku svog života određen, da li kraći, ili duži period proveli u BiH, a takođe i one Čehe koji su se u Bosni rodili, a potom ili proveli cijeli svoj život u BiH, ili se što je takođe bio slučaj kod znatnog broja pojedinaca, odselili iz zemlje u kojoj su se rodili.

Zbog obima ovog rada, biografije zaslužnih i poznatih Čeha su date u najkraćem obliku, u vidu nekoliko kratkih crtica, sa najvažnijim publikovanim djelima, ili sa kratkim opisom njihovog djelovanja.

Absolon Karel se rodio 1878. godine u Boškovicama, i bio je poznati arheolog, zoolog i gelog i profesor prirodnih nauka na Karlovom Univerzitetu u Pragu, prije dolaska na tlo Bosne i Hercegovine. Pored toga on je bio stručnjak za pećine u Moravskoj, i po svome dolasku u BiH 1908. je izveo devet ekspedicija, i posjetio više stotina pećina, u kojima je otkrio nekoliko novih nepoznatih životinjskih vrsti koje su živjele u tom prirodnom okruženju. Njegova najznačajnija djela posvećena BiH su bila : - *Dve nové druhy Arachnidů*, Časopis Moravského Muzea Zemského XIII, 1913, str 1-17.

- *Výsledky výzkumínch cest po Balkáne*, Zvláštní otisk Časopisu Moravskeho Musea zemskeho XII, broj 2, vlastita naklada, 1913.
- *Výsledky výzkumných cest po Balkáně*, Časopis Moravského Musea Zemského XIII, 1913, str. 361-366.³⁴¹

Bayerova Anna Bayerová Anna se rodila 1853. godine u Vojtjehovu, a umrla 1924. u Pragu. Završila je studije medicine u Bernu 1881. Godine 1891. Je postavljena za prvu službenu

---

³⁴¹ Z. Uherek i dr *Češi v Bosne a Hercegovine* (Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine., bibliografija), Etnologicky ustav AV ČR, Akademia Ved Česke Republiky, Prag 2000. Str. 87.

ljekarku u BiH, u sklopu novog programa kojim je austro-Ugarska htjela započeti kampanju liječenja, prije svega muslimanskih žena, koje su zbog religijskih i tradiconalnih razloga, bile nepristupačne za liječenje kod muških doktora. Svoju dužnost je preuzela 8. januara 1892. u Tuzli i na njoj je ostala u istom gradu do avgusta 1892, i ukupno je liječila više stotina pacijentica, ne samo u Tuzli, već i u Brčkom, Gračanici, Derventi, i drugim mjestima. Zbog sopstvenog zdravstvenog stanja, zatražila je premještaj u Sarajevo, čija joj je klima više odgovarala, i tamo je ostala do 30. januara 1908.³⁴² Iako je njen boravak u Bosni i Hercegovini bio relativno kratak, njena uloga i značaj prve osobe koja je uspjela doći do, prije svega, muslimanskih pacijentica, i po prvi put ih liječiti modernim medicinskim metodama, daje joj značajnu ulogu u istoriji medicine u BiH.

Beran Jan se rodio 1927. Banja Luci, a umro tokom poslednjeg rata u Sarajevu.

František Blažek se rodio 1863. Godine u Zalešu, a umro 1944. u Horicama. Nakon završetka školovanja u Brnu i Beču, u Bosni i Hercegovini je radio pri Građevinskom odsijeku Zemaljske vlade u Sarajevu od 1882. do 1903. godine kao arhitekta. Njegova najznačajnija djela u BiH su bila projektovanje hotela *Srbija* (zajedno sa Augustem Butshou) u Ilidži, i takođe u istom banjском mjestu hotela *Bosna* i *Austrija*. Osim toga je projektovao paviljon Bosne i Hercegovine na Stoljetnoj izložbi 1895. u Budimpešti. Po povratku u Češku radio kao arhitekt i profesor na Kiparskoj i keramičkoj školi u Horice v Čechah.³⁴³

August Butscha koji se rodio 1855. U Namještu nad Oslavou, je bio takođe arhitekt, a završio je Akademiju Likovnih umjetnosti u Beču. U BiH je radio od 1892 do 1901., i zajedno sa Františekom Blažekom je projektovao hotel *Srbija* u Ilidži. Između ostalog je kreirao i Sarajevsku tržnicu.³⁴⁴

Jiri Vaclav Daneš je bio geograf i putopisac, koji se rodio u Novom Dvuru u Unhošte 1880. (Nov...) a umro 1928. U Los Anđelesu. On se za Bosnu i Hercegovinu, koji je cijelu proputovao na biciklu, i u kojoj je prisustvovao trima vojnim vježbama, interesovao intenzivno pred prvi svjetski rat. Osim o češkoj manjini, pisao je i o geomorfologiji, i stanovništvu BiH. Svojim radovima, je tadašnjem češkom društvu dosta približio dotad prilično nepoznatu i egzotičnu zemlju. Njegova najpoznatije djela o Bosni i Hercegovini su :

- *Bevolkerungsdichtigkeit der Hercegovina*, Prag, 1903.

- *Bosna a Hercegovina*, Praha, Český čtenar, 1909.

³⁴² Цтибор Нечас, *Делатност службених лекарки у Босни и Херцеговини (1892-1918)*, Институт за историју у Бања Луци, 1988, стр. 91-96.

³⁴³ Z. Uherek i dr, *Češi v Bosne a Hercegovine*, bibliografija, str. 89-90.

³⁴⁴ Z. Uherek i dr, *Češi v Bosne a Hercegovine*, bibliografija, str. 90.

- *Obyvatelstvo poloostrova balkanskeho s Jugoslavii*. Sbornik Československe společnosti zemevedne (zemepisne) v Praze, ročník 25, 1919, str. 183-187.

- *Turistika v Bosne i Hercegovine*. Do sveta I., 1902. Str. 181-183.

- *Uvodi dolni Neretvy*. Geomorfologicke studie. Praha, Česka společnost zemevedna, 1905.³⁴⁵

Franjo (František) Fiala se rodio u Brnu 1861., a 1886. se preselio u Sarajevo u kojem je i umro 1898. godine. Osim što je bio arheolog, bavio se i prirodnim naukama, kojima se posvetio nakon svog dolaska u BiH, tačnije botanici. No od godine 1892., se kao saradnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu prevashodno bavio arheološkim nalazištima.³⁴⁶ Istraživanja koja je sproveo u Glasincu, Debelom Brdu kod Sarajeva, i u okolini Sanskog Mosta su značajno rasvijetlili predistorijsku prošlost Bosne i Hercegovine. Njegova najznačajnija istraživanja o arheologiji i flori BiH su sažeta u sljedećim člancima : - *Jedna prehistorička naseobina na Debelom Brdu kraj Sarajeva*. Glasnik Zemaljskoga Muzeja, 1894, str. 107-140; 1895, 123-138; 1896, 97-108.

- *Nekropola ravnih grobova kod Sanskog*. Glasnik Zemaljskog muzeja 1896, str 219-272.; 1897, str. 281-308.

- *Prilozi flori Bosne i Hercegovine*. Glasnik zemaljskog muzeja, 1890, str. 309-315; 1896, str. 293-324.

- *Rezultati prehistoričkeg ispitivanja na Glasincu*. Glasnik Zemaljskog muzeja, 1892, str. 389-444; 1893, str. 717-764, 1894, str. 721-760; 1895, str. 533-566; 1896, str. 429-461.³⁴⁷

Josef Greger, se rodio 1854. u Bavory kod Mikulova, a umro u Sarajevu 1939, u kojem je radio od 1886. kao građevinski inženjer. Od 1915. je bio vrhovni inženjer pri Zemaljskoj vladi, a po zmjeni vlasti, 27. 12. 1918. je bio imenovan na još višu funkciju, tehničkog direktora kancelarije nove Zemaljske vlade u Sarajevu. Tokom svog djelovanja u BiH učestvovao je u izgradnji više vladinih objekata u Tuzli, Jajcu, Varešu, Doboju, Rudom, i Sarajevu, no za njegovo najznančajnije djelo se smatra izgradnja kasarne u gradu Goraždu u istočnoj Bosni.³⁴⁸

---

³⁴⁵ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 91-92.

³⁴⁶ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 18.

³⁴⁷ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 93.

³⁴⁸ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine., bibliografija, str. 93.

Josef Holeček je bio pisac i novinar, koji se rodio 1853. u Stožice u Vodnana. Za BiH se zainteresovao poslije izbijanja hercegovačkog ustanka 1875. Kada je radio kao ratni izvještač. Poslije austro-ugarske okupacije kojoj se oštro suprostavljao, i o njoj, i njenoj vladi u BiH negativno pisao, se godinama vraćao i boravio u BiH. Njegova najpoznatija djela o Bosni i Hercegovini su bila :

- *Bosna i Hercegovina za okupace*. Praha, V. Neubert, 1901.
- *Narodni epika bosenskych mohamedanu*. Praha 1917.
- *Pisne hercegovske*. Praha, 1877.
- *V Jugoslavii 1924*. Praha, Pražska akciová tiskarna, 1927.
- *Za svobodu. Kresby z boju Černohorských a hercegovských proti Turkum I-III*. Praha, Gregr 1878; Praha, Militky a Novak 1879, 1880.³⁴⁹

Friedrich Katzer geolog, koji se rodio 1861. u Rokycany, a umro 1925. u Zagrebu. U BiH je došao krajem XIX vijeka, i sa timom saradnika je tada napravio prvu detaljnu geološku mapu BiH. Od 1900. Godine je bio načelnik Zemaljskog geološkog instituta u Sarajevu. Poslije stvaranja nove države, ostao je u njoj, i dao svoj doprinos detaljnom kartografisanju bazena uglja u Tuzli i Zenici.³⁵⁰

Bohuslava Keckova je rođena 1854. u Bukolu, i bila je prva žena koja je u češkim zemljama položila maturu, a 1880. godine je završila Medicinski fakultet u Cirihu, no zbog nemogućnosti nostrifikovanja diplome, nije mogla da radi kao ljekar u Češkoj. Iz tih razloga je prihvatila službu u BiH, i službovala je u Mostaru od početka 1893. do 1911. godine. U svome radu tokom godina je liječila veliki broj bolesnika, a ostalo je zapisano da je u toku samo jedne, 1893. godine, liječila 710 pacijenata.³⁵¹ Među njenim pacijentima su preovladavale žene i djevojke, od kojih su većina bile muslimanske vjere, kojima tradicija nije dozvoljavala da ih liječe i pregledaju muškarci. Tokom svih tih godina rada u Mostaru, Keckova se osim ljekarskim radom, bavila i poučavanjem, kako privatnim, koje je davala pojedinim ženama i kćerkama muslimanskih begova i aga, tako i zvaničnim. Naime od školske 1900/1901, Keckova je vršila nastavu obaveznog zdravstvenog vaspitanja na Višoj ženskoj školi u Mostaru. Osim toga, ona se bavila i preventivnom njegovom zdravlja, objavljujući niz članaka sa zdravstveno-vaspitnom tematikom u mostarskom časopisu „Osvit“ u godinama 1905. i 1906. Pred kraj života, Bohuslava Keckova je oboljela od šećerne bolesti, i od toga se liječila na godišnjim odmorima u Karlovim Varima. Prilikom posljednjeg boravka tamo, 1911. Bolest je toliko uznapredovala da se nije mogla vratiti u BiH, već je umrla kod svoje starije sestre u Kostomlate na Labi 17. oktobra 1911.

³⁴⁹ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 94.

³⁵⁰ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 96.

³⁵¹ Ц. Нечас, Делатност службених лекарки..., str. 96-100.

Ludvik Kuba koji se rodio 1863. u Podjebradu (PO), a umro 1956. u Pragu, je bio poznati slikar, etnograf i muzičar. Veliki dio života je posvetio slovenskim narodnim pjesmama, kako u zemljama bivše Jugoslavije, tako i u Slovačkoj, Rusiji, Bugarskoj, i među Lužičkim Srbima. U Bosnu i Hercegovinu je prvi put došao 1893, poslije razgovora sa direktorom Zemaljskog muzeja u sarajevu Kostom Hermanom. Za četiri mjeseca rada u BiH je skupio 1125 pjesama i tekstova. Dio toga što je skupio u toku svog putovanja je kasnije bio objavljen i u BiH. Iskustva koje je stekao tokom tih putovanja, Kuba je objavljivao u cijelom nizu članaka, i studija. Neki od njegovih djela posvećenih Bosni su sljedeća: - *Cesty za slovanskou pisnu 1885-1929. Svazek drouhi* (druga sveska je posvećena BiH), Slovanski jih. Praha, Slovansky ustav, 1935.

- *Čtení o Bosne i Hercegovine : Cesty a studie y roku 1893-1896.* Praha, Družstveni prace, 1937.
- *O napevech bosensko – hercegovskych.* Slovansky prehled, 5, 1930.
- *Zaschla paleta,* Praha, SNKLHU 1955.³⁵²

Karlo Panek se rodio 1860. u Misteku (Mistek), a završio je arhitekturu u Beču 1883. U BiH se doselio uskoro po završetku studija, i radio na na građevinskom odjeljenju Zemaljske vlade. Za izložbe u Zagrebu 1891. i za Svjetsku izložbu 1901. je realizovao paviljon BiH. Za uspješnu realizaciju toga projekta je nagrađen srebrnom medaljom cara Franje Josipa. Osim toga, bavio se i predavanjem, pa je školsku 1899/1900 poučavao deskriptivnu geometriju u Državnoj tehničkoj školi u Sarajevu.³⁵³

Karel Paržik (Pa) se rodio u Velišu 1857., i završio je arhitekturu u Beču 1882. godine. U 1885. godini se preselio u Sarajevo, gdje je od naredne 1886. Radio u Građevinskom odjeljenju Zemaljske vlade, do svoga penzionisanja 1916. Karel Paržik je jedan od najznačajnijih arhitekata koji su radili u tom burnom građevinskom periodu, kada su se u Sarajevu miješali stilovi, i pravile velike reprezentativne građevine, i njegov rad je trajno otisnut na arhitektonsko lice Sarajeva. Njegova najznačajnija djela su zgrada Zemaljskog muzeja, zatim Narodni dom, Šerijatska škola (kasnije pretvorena u Muzej grada Sarajeva) i zgrada Vijećnice, kasnije pretvorena u biblioteku.³⁵⁴ U stilu tadašnjih tendencija većina tih zgrada je izgrađena u pseudo-islamskom stilu.³⁵⁵ Paržik je umro u Sarajevu 1942.

---

³⁵² Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 98.

³⁵³ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine., bibliografija, str. 98-99.

³⁵⁴ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine., bibliografija, str. 99.

³⁵⁵ I. Hadžibegović, Bosanskohercegovački gradovi..., str. 72.

Karel Pač se rodio 1865, godine u Kovaču, a umro 1945 u Beču. U BiH je došao 1891. a od 1893. Do 1898. je radio kao profesor sarajevske gimnazije.³⁵⁶ Od 1898. Počinje da radi kao kustos u Zemaljskom muzeju, da bi poslije otvaranja Instituta za istraživanje Balkana, prešao na njega, gdje je kasnije postao i direktor, do 1918, i sloma Austro-Ugarske monarhije. Budući da se tokom te prethodne vlasti isticao gorljivom odanošću prema njoj,³⁵⁷ poslije 1919. je napustio Sarajevo, poslije ukidanja Instituta, i od 1921. do 1934. je bio na čelu katedre Slovenske istorije na Univerzitetu u Beču.

Josef Pospíšil je rođen 1868. U Nalhošovicama, i bio je arhitekta i urbanista, sa diplomom iz Beča. U BiH je prvi put došao 1892, i tu službovao u tehničkom odboru oblasne uprave u Tuzli. Tamo se nije dugo zadržao, već ga je potraga za boljim poslom odvela prvo u Budimpeštu, a potom i u Prag i Brno. U Bosnu i Hercegovinu se vratio 1908. I tu ostao do svoje smrti deset godina kasnije. U svom drugom boravku u Bosni, radio je u građevinskom odjeljenju Zemaljske vlade, i sa tog mjesta je bio jedan od koautora urbanističkog plana Sarajeva. Takođe je učestvovao u izradi zakona o zaštiti kulturnih spomenika. Osim toga, bio je i jedan od suvlasnika firme *Beneš i Pospíšil*, koja je izvršila više građevinskih projekata, od kojih su najvažniji bila izgradnja Najamnog doma „Mustafija“, i nova fasada na Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Osim toga objavljivao je i stručne članke u *Bosnische Postu* i *Sarajevoer Tagblattu*, u kojima se zalagao za očuvanje kulturnog blaga i za uvažavanje okoline i klime kod izgradnje novih gradskih četvrti.³⁵⁸

Vaclav Radimsky se rodio u Novoj Paki 1832. godine, i bio je vrlo zanimljiva i svestrana ličnost. Osim svoga zanimanja rudarskog inženjera, geologa i stručnjaka za minerale, on se bavio i arheologijom. Tako je od 1885, pored svog redovnog inženjerskog posla, bio i spoljni saradnik Zemaljskog muzeja, za koju je pripremio geološku-minerološku zbirku.³⁵⁹ Njegovi najvažniji arheološki nalazi su bili otkrivanje predistorijske nekropole u Jezerinu, kao i nalaženje dokaza o predistorijskom životu u Ripči, i otkrivanje ostataka neolitskog naselja u Butmiru.³⁶⁰ Radimsky je osim toga pronašao i ostatke rimskog naselja Domavia u Gradini kod Srebrenice, i tamo vodio radove na iskopavanju. On je sastavio i prvu sistematsku arheološku topografiju BiH.

---

³⁵⁶ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine., bibliografija str. 20.

³⁵⁷ Vidjeti članak Hamdije Kapidžića : *Institut za istraživanje Balkana (1904-1918)* , u : *Bosna i Hercegovina pod Austrougarskom upravom* (članci i rasprave), Svjetlost, Sarajevo, 1968. Str. 310-371.

³⁵⁸ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 100-101.

³⁵⁹ J. Matušek, Češi v Bosne..., str. 20.

³⁶⁰ Z. Uherek i dr, Češi v Bosne a Hercegovine, bibliografija, str. 101.

Alois Studnička je rođen 1861. u Janovu u Sobeslavi. Kao stručnjaku koji je i ranije vodio zanatlijske škole u Monarhiji, njemu je dato u zadatak da provede osnivanje Zanatlijske škole u Sarajevu 1893. godine. Tu školu je vodio petnaestak godina, i bio je najzaslužniji što su u njoj bili zaposleni i veliki broj drugih čeških nastavnika: Jan Gregora, Jan Haring, Antonin Pasler, František Hloubka, Jezef Šmit, i dr.³⁶¹

---

³⁶¹ J. Matušek, Češi v Bosne... str. 25.

Imenski registar Čeha

Činovníci na službi u austrougarskoj upravi

1911.

Stanislav Petický, gospodarski referent, Prnjavor

Vaclav Jélinek, kancelist, Prijedor

Stanislav Konečný, kancelist, Tešanj

Ondrej Kopeček, kancelist, Vlasenica

Karel Ružička, kancelist, Bos. Petrovac

Václav Bláha, adjunkt, Bugojnu

František Nechanský, magistratni rada, Sarajevo

Jan Pešek, sudski sekretar, Mostar

Vlastimil Beran, činovnik u osiguranju, Sarajevo

Alois Macha, poreski kontrolor, Bugojno

Hynek Štěpánek, poreski asistent, Dubica

Alfons Kulich, komesar željeznice, Sarajevo

Tomislav Štastný, okružni hejtman, Tešanj

Jaroslav Herák, sudski sekretar, Sarajevo

Josef Hruška, kancelista BanjaLuka

Emil Hošek, kancelista. Sarajevo

Karel Kratochvil-,vojni sudija, u Cazinu i Bosanskom Novom

František Kolář, geometar, Srebrenica

Jan Švec, geometar u Fojnici i Travniku

1912.

Bedrich Horák, adjunkt, Prnjavor
František Kotrč, adjunkt, Tuzla
Gustav Korka, vrhovni gradjevinski komesar, Sarajevo
Martin Rašinec, inspektor zaposlen u željeznici, Sarajevo
Klement Rubička, inspektor takodje zaposlen u željeznici, Sarajevo
Ferdinand Kozel, adjunkt zaposlen u željeznici, Sarajevo
Vaclav Žak, adjunkt zaposlen u željeznici, Sarajevo
František Hakl, adjunkt zaposlen u željeznici, Sarajevo
Velem Benda, adjunkt zaposlen u željeznici, Sarajevo
Antonin Ažman, adjunkt zaposlen u željeznici, Sarajevo
Alois Nemastil, komesar finansijske policije, Bihač
Jiří Novák, komesar finansijske policije, Višegrad
Jan Hronek, komesar finansijske policije, Livno
Klara Cihlarova, učiteljica, Bihač
Eduard Dohnalek, sudija, Bugojno
Josef Černý, cestmistr, Doboj
František Suchy, privredni učitelj, i pisac
Josef Lahudka, agronom, Sarajevo
Josef Krutinar, ljekar, Prnjavor
Čenek Zarouba, geometar, Konjic
Alfred Zahrádka, sudski adjunkt, Sarajevo
Josef Hofman sudski adjunkt, Sarajevo
Karel Chalupecký, sudski adjunkt, Tuzla
Josef Patý, poreski činovnik, Zvornik
Josef Mika, poreski činovnik, Nevesinje

Karel Indra, poreski činovnik, Visoko
Karel Strnad, poreski činovnik, Tuzla
František Kopta, sudski adjunkt, Brčko
Jan Charmosta, finansijski činovnik, Mostar
Antonin Cipra, strojnik, Zenica
Ladislav Mazal, poreski kontrolor, Sarajevo
Václav Žáček, glavni poreznik, Sarajevo
František Jelinek, knjigovođa, Kreka
Josef Stejskal, knjigovođa, Kakanj
Emil Machálek, okružni načelnik, Ključ
Antonin Stárý, građevinski inženjer, Sarajevo
Karel Klička, adjunkt, mostar
Válav Skrivanek, oficial, Gradačac
Josef Skrivanek, oficial, Sarajevo
Jan Cukal, knjigovođa, Zenica
František Přibyl, činovnik za šume, Sarajevo
Karel Hnyka, knjigovođa, Han Pijesak
Vaclav Trach, činovnik za šume, Prozor
Kamil Ružička, činovnik za šume, Sarajevo
Dr. Alois Pinta, ljekar, Bos. Petrovac.
František Pavliček, poreski kontrolor, Bos. Novi
Hynek Štepanek, poreski činovnik Bos. Dubica
Jan Krištofek, porezni činovnik, Bos. Krupa
Josef Kolař, geometar, Bijeljina
Jaroslav Markalous, porezni činovnik, Banja Luka

Eduard Dobnalek, adjunkt, Vlasenica
Jan Zeman, knjigovođa, Sarajevo
Josef Kovanda, činovnik, Mostar
Jaroslav Procházka, inženjer, Sarajevo
Josef Káva, porezni činovnik, Višegrad
Radomir Hodak, porezni činovnik, Ljubuški
Adolf Mach, šumar, Sarajevo
Karel Žák, nadšumar, Sarajevo
Alois Strecha, nadšumar, Sarajevo
Karel Marek, komesar željeznice, Sarajevo
Jiří Hruška, oficial, Bos. Petrovac
Jaroslav Huša, JuDr, Sarajevo
František Mrazek, direktor bosanskih željeznica, Sarajevo
Jindřich Král, privredni adjunkt, Modriča
Antonin Vaclav, činovnik, Zenica
Ladislav Hlávaček, privredni učitelj, Prijedor
Jan Stluka, privredni učitelj, Bihać
Josef Kroulik, ljekar, Nevesinje
Julius Čech, sudski adjunkt, Trebinje
Antonin Breštan, sudski adjunkt, Srebrenica
Václav Šobek, sekretar, Travnik
František Ronaský, poreski činovnik, Glamoč
Vladimir Vačka, geometar, Tuzla

1913.

Petr Vykydal, inženjer, zaposlen u Fabrici duvana, Mostar

Jan Toman, sudski savjetnik, Banja Luka
Emil Navratil, sudski sekretar, Tuzla
Eduard Ružička, sudski sekretar, Bugojno
Albrecht Vonášek, sudski sekretar, Derventa
Vladimir Vašek, geometar, Nevesinje
Ludvík Novák, sudski adjunkt, Fojnica
Jiří Mařák, gruntovničar, Bosanski Novi
Alois Malý, glavni računovođa osiguranja, Banja Luka
Eduard Pelikan, pravnik, Derventa
Josef Šimečka, geometar, Zvornik
Jan Brouček, agronom, Sarajevo
Rudolf Klimeš, činovnik, Trebinje
Bohuslav Vitek, činovnik, Bos. Novi
Jaroslav Žitka, činovnik, Prnjavor
Václav Labal, komesar, Trebinje
Jan Hromádka, činovnik, Derventa³⁶²

---

³⁶² Zaostavština J. Matuška. Ovo nije cijeli spisak imena, i zanimanja, koje je Josef Matušek skupio tokom svog dugogodišnjeg rada. U ovim prilogima je naveden samo dio dostupnih imena. Zbog obima rada, nije bilo moguće uklopiti sva imena, i zanimanja, ali je ovaj presjek naveden, da bi se stvorila plastičnija slika o životu i radu Čeha, prije svega činovnika, na tlu Bosne i Hercegovine.

